SLOVENSKÁ
REČ

ROČNÍK 47 – 1982
ČÍSLO 4

Ján Matejčík

POSTAVENIE A ÚLOHY ONOMASTIKY V SYSTÉME SPOLOČENSKÝCH VIED

0. Najmä v ostatných dvoch desaťročiach sa zaoberajú vedci veľmi intenzívne otázkou klasifikácie vied, a teda aj klasifikáciou spoločenských vied. V tejto súvislosti sa presnejšie určuje i postavenie jazykovedy. Ale aj medzi jednotlivými vednými disciplínami sa prehlbuje na jednej strane ich vnútorná diferenciácia a zároveň môžeme pozorovať integračné tendencie tých vedných odborov, ktoré majú blízke bádateľské úlohy alebo riešia podobné problémy z rozličných hľadísk. Preto je celkom prirodzené, že sa častejšie uvažuje aj o predmete a postavení onomastiky, o jej vzťahu k jazykovede, prípadne k iným vedným disciplínam.

Postavenie onomastiky v rámci spoločenských vied sa určuje podľa toho, ako sa vymedzuje predmet a metódy onomastiky a z akých filozoficko-metodologických princípov sa pritom vychádza. Potvrdzuje to aj obzretie sa po najnovších dejinách slovenskej onomastiky.

0.1. Onomastika na Slovensku sa dostala na úroveň súvekého bádania v slovanskom svete pomerne neskoro, v tridsiatych a štyridsiatych rokoch. Jazykovedec J. Stanislav a historik B. Varsik sú najvýznamnejšími predstaviteľmi pozitivistického obdobia slovenskej onomastiky. „Onymický materiál sa poníma ako individuálny nositeľ historicko-jazykových zvláštností, ktoré v dokazovacom alebo overovacom postupe majú byť argumentom v prospech javov mimojazykovej skutočnosti . . . Jadrom koncepcie takto zacieleného skúmania onymických faktov je pragmatické vyhľadávanie detailov, ktoré majú dokazovať, overovať" (Krajčovič, 1978, s. 69). Títo bádatelia zameriavajú výskum predovšetkým na historicko-etymologické objasnenie názvov a osobných mien. Na takýchto východiskách budujú napr. sídlištné dejiny slovenského juhu a východu v stredoveku. Toponymia a antroponymia vysvetľovaná metódami historickej jazykovedy sa využíva len ako pomocný materiál pre sídlištnú históriu. Širšie pochopil onomastický výskum s precíznejšími výkladmi a spoľahlivou heuristikou V. Šmilauer vo svojom Vodopise starého Slovenska (Praha – Bratislava, 1932). Toto dielo je

priam vzorovou ukážkou onomastickej práce na úrovni klasifikačnej metódy. Dodnes dobre dokumentuje autorov prínos chápania onomastiky ako komplexnej disciplíny.

Jazykovedným štrukturalizmom podnietené práce V. Blanára z polovice štyridsiatych až päťdesiatych rokov priniesli do slovenskej onomastiky celostný pohľad. V jeho „lingvisticky orientovanej onomastike" (Blanár, 1946—1948, s. 90) sa prejavuje cieľavedomé úsilie analyzovať jazykovú výstavbu onymických sústav na pozadí apelatívnej slovnej zásoby. Zisťuje sa osobitné využívanie jazykových prostriedkov v propriálnom pomenúvaní. No v štrukturálnej jazykovede sa výskumu vlastných mien u nás venovala malá pozornosť a onomastika sa celkove podceňovala. Pozostatky takéhoto postoja pretrvávajú dodnes. Neskoršie príspevky J. Stanislava (1951) a potom R. Krajčoviča (1965) k sociálnemu miestopisu ukazujú diferencovanejší pohľad na onomastickú problematiku. Hlbší ponor do samotného pomenovacieho procesu umožňuje robiť spoľahlivejšie závery o štruktúre toponymickej jednotky, o jazykovej stránke slovenskej toponymie a o dávnych sídlištných a spoločenských vzťahoch (porov. napr. Krajčovič, 1967, 1970).

Výskum vlastných mien ako prvkov onymickej sústavy a fungovanie onymických sústav v rozličných komunikatívnych situáciách, teda dôsledné uplatnenie funkčného hľadiska, sa v rozvoji slovenskej onomastiky spája s uplatnením marxistickej metodológie. V šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch sa buduje na Slovensku onomastická teória, ktorá umožňuje riešiť základné otázky disciplíny. Teoretické úvahy sa opierajú o reprezentatívny, ba až úplný onymický materiál, zozbieraný v priebehu posledných dvoch desaťročí. Ucelená antroponomastická teória V. Blanára predstavuje slovenský vklad do teórie antroponomastiky. Problematiku toponomastiky najmä na materiáli historických miestnych názvov a súčasnej anojkonymie domýšľajú predovšetkým R. Krajčovič a M. Majtán. Na 8 slovenských onomastických konferenciách, ktorých ideovým osnovateľom bol V. Blanár, sa osvetľovali základné otázky slovenskej teoretickej onomastiky.

0.2. Názory na povahu onomastiky ako vednej disciplíny, na jej vzťah k jazykovede a miesto v spoločenských vedách sa dodnes rozchádzajú. V slavistike má staršiu tradíciu hodnotenie onomastiky ako súčasti jazykovedy, najmä historickej. Túto tradíciu založil svojimi základnými dielami Die Bildung der slawischen Personen- und Ortsnamen (Wien, 1860—1874) F. Miklosich. Jazykovedný charakter onomastiky zdôvodňovali W. Taszycki, J. Kuryłowicz, F. Bezlaj a i. Toto hľadisko prevažuje v onomastických prácach v Poľsku, NDR, Juhoslávii, Bulharsku a Maďarsku. Oproti tomu pre staršiu nemeckú onomastiku bol príznačný skôr historický prístup, lebo výklad vlastných mien mal za cieľ osvetliť otázky sídlištnej histórie. A. Bach syntézou jazykovedných, historicko-geografických a kartografických metód vybudoval v Nemecku onomastiku ako samostatnú vedeckú disciplínu. Onomastika sa chápe aj ako interdisciplinárna veda, „Brückenwissenschaft" (K. L. Escherich). Podľa programového vyhlásenia redakcie časopisu Onomastica — náuka o vlastných menách má byť osobitná

vedecká disciplína s vlastnými bádateľskými metódami (porov. aj Šmilauer, 1963, s. 10–11). V. Šmilauer pokladá za hlavné stránky onomastiky zložku jazykovednú a geografickú. Správne však pripomína, že nejde o postupné používanie lingvistických, historických a i. metód, ale o ich syntézu, z ktorej musia vychádzať vlastné bádateľské postupy onomastiky. Na interdisciplinárny ráz onomastiky poukazuje aj F. Grucza (1973). Ako samostatnú vedeckú disciplínu vymedzuje toponomastiku V. Beleňkaja (1969 a inde). Vzťahom onomastiky k iným vedám sa podrobnejšie zaoberá A. V. Superanskaja (1973, s. 7–36). Podľa nej onomastika skúma základné zákonitosti dejín, rozvoja a fungovania vlastných mien. Pretože onomastika má svoj vlastný materiál i metodiku jeho výskumu, „nemôže nebyť samostatnou disciplínou" (s. 7). Vznikla na hranici viacerých vedeckých disciplín a vyznačuje sa komplexnosťou svojho bádateľského predmetu. Prevažuje v nej lingvistická zložka, ale nie je výlučná, pretože sa uplatňuje aj zložka etnografická, historická, sociologická, literárnovedná. Tieto zložky dovedna pomáhajú lingvistovi určiť špecifiku pomenovaných objektov a rozličných tradícií, ktoré sa spájajú s ich pomenovaním. Onomastická problematika presahuje hranice samotnej jazykovedy. Mimojazykové prvky majú v onomastike pevné miesto. A. Superanskaja bližšie objasňuje vzťah onomastiky a jazykovedy, onomastiky a logiky k historickým vedám (histórii, etnografii, archeológii, genealógii), k sociológii, geografii a literárnej vede. Podľa jej formulácie je onomastika osobitná lingvistická disciplína, ktorá úzko súvisí s celým radom spoločenských vied. Tieto vedy pomáhajú vymedziť špecifiku pomenovaných objektov a určiť podstatu mien, sú teda pomocnými disciplínami pre jazykovedu, ktorej metódami sa robí onomastický výskum. Z rozboru mien zas historik, geograf, archeológ, literárny vedec a i. získavajú nejazykové informácie. Onomastika má podľa Superanskej ráz aplikovanej disciplíny. S poňatím, že onomastika je osobitná disciplína v rámci jazykovedy s väčším alebo menším dôrazom na jej špecifické stránky, stretávame sa u viacerých onomastikov. Z bádateľov lipskej školy treba spomenúť H. Walthera (napr. 1973). Podľa R. Šrámka (1978) má onomastika prevažne jazykovedný ráz, je spojená s inými vetvami jazykovedy, napr. s historickou dialektológiou. Pritom R. Šrámek pracuje s pojmami propriálna sémantika, obsahový a slovotvorný model.

Zo slovenských jazykovedcov sa zaoberali touto problematikou najmä V. Blanár a J. Horecký. V. Blanár rieši otázku vzhľadom na teoretické výdobytky slovenskej onomastiky. Keď sa zameriava pozornosť iba na analýzu jazykovej stránky vlastných mien (lingvistický status), onomastika sa v podstate prekrýva s jazykovedou. Ale ak sa sústredila pozornosť iba na problematiku propriálneho obsahu (onomastický status vlastného mena), jeho modelovania, frekvenčnej a zemepisnej distribúcie, kartografovania a na otázku spoločenského fungovania onymických sústav, onomastika sa začala javiť skôr ako hraničná spoločenskovedná disciplína. Pravda, všetky stránky onomastiky navzájom súvisia. „Onymický znak je aj pri svojej funkčnej odlišnosti od apelatíva znakom jazykovým. Základnou úlohou onomastiky (i keď v komplexnom prístupe nie jedinou; pripomeňme napr. historicko-geografický zreteľ) je interpretácia formálno-jazykovej stránky vlastných mien. Preto možno chápať onomastiku ako samostatnú disciplínu v rámci jazykovedy" (Blanár, 1976, 1978). J. Horecký (1976, s. 23) podnetne ukázal, že aj pri osvetľovaní vzťahu onomastiky k iným vedným disciplínam možno skúmať podľa teórie informácie informačný tok pri vedeckom

poznávaní. Vysvetľuje tri základné zložky informačného toku (fakty, metódy, koncepcie) a dospieva k záveru, že onomastika „tvorí časť jazykovedy, presnejšie časť onomatológie ako náuky o pomenovaní".

Náhľady, ktoré sme parafrázovali, predstavujú postoje jazykovedcov. Výklady historika sa opierajú o jazykovednú interpretáciu onymických faktov. V takomto poňatí je onomastika pomocnou disciplínou histórie. Postoj historika reprezentuje na Slovensku napr. významná práca B. Varsika Osídlenie košickej kotliny (Zv. 1—3, 1964, 1973, 1977).

Prehľad rozmanitých názorov na postavenie onomastiky v spoločenských vedách svedčí, že ide o otázku, o ktorej sa nepovedalo posledné slovo.

1. Nie je celkom náhodné, že postavenie onomastiky medzi spoločenskými vedami a jej vzťah k jazykovede sa nevymedzujú rovnako. Ide o disciplínu, ktorá nemá dlhšiu tradíciu. V posledných desaťročiach sa postupne osamostatňuje tým, že sa presnejšie určuje jej základná problematika a bádateľské metódy. Onomastika len pomaly upúšťa od pozitivistických výkladov. Doteraz ešte niektoré onomastické práce ostávajú na úrovni klasifikačnej analýzy. Donedávna táto téza platila takmer pre celú našu lingvistiku, ktorá sa nedostatočne rozvíjala v intenciách marxistickej metodológie, a preto sa bude potrebné sústrediť na výskum prostriedkov a spôsobov poznávania a predovšetkým na účinnejšiu metódu. V tejto spojitosti je závažné konštatovanie E. Horáka (1975), že príčiny pomalého rozvoja marxistickej jazykovedy u nás stavajú naliehavú úlohu „rozpracovať na princípoch dialektického materializmu pevnú (ale aj pružnú) metodologickú základňu našej jazykovedy". Či ide o klasifikáciu analytickú alebo syntetickú, klasifikačná analýza, i keď predstavuje nevyhnutný, no predsa len prvý krok, má ráz istej množiny, sústavy (systému), pretože postihuje iba tie vzťahy, momenty a vlastnosti, ktoré sú vo vzťahu ekvivalencie. Všestrannejšie postihujeme skutočnosť vzťahovou analýzou, lebo ňou sa určujú všetky črty a vlastnosti množiny charakterizované ľubovoľnými vzťahmi. Ale aj vzťahová analýza má svoje hranice. Zisťuje, že napr. pri zmene prvku A sa menia i prvky B, C, D . . ., ale nemôže povedať, za akých okolností k takejto zmene dochádza. Zákony objavovania nových vecí, vlastností, vzťahov a kvalitatívnych stránok formuluje kauzálna analýza. Kauzálny vzťah je nemeniteľná následnosť medzi javom B a javom A, ktorý ho predchádza. Kauzálna analýza skúma javy v rámci daného systému. Ale v objektívnej realite jednotlivé javy navzájom súvisia, ich vzťahy sú dialektické. Vzťahy, spätosti a prechody medzi jednotlivými systémami a podmienky týchto prechodov skúma dialektická analýza, ktorá teda skúma systém systémov (Filkorn, 1956, 1960). Najvyšším cieľom onomastického výskumu je skúmať tieto najvšeobecnejšie vzťahy onomastických javov, a tým prenikať k ich podstate.

Pokiaľ ide o ontologickú stránku onymických faktov, na vlastných menách sa prejavujú zákony a kategórie dialektiky (bližšie Blanár, 1975; Bosák, 1978). V. Blanár aplikuje na onomastickú problematiku najmä zákon jednoty a boja protikladov, zákon prechodu kvantitatívnych zmien na kvalitatívne a zákon negácie negácie (špirálová forma vývinu). Uvedieme aspoň niekoľko príkladov.

Hranice medzi propriami a apelatívami nie sú pevné a ani raz navždy dané. Stále prebiehajú procesy proprializácie a apelativizácie. Medzi týmito dvoma základnými vrstvami slovnej zásoby existujú aj prechodné zóny, napr. obyvateľské a etnické mená, názvy sériových výrobkov a i. Vlastné meno predstavuje podľa V. Blanára jednotu všeobecného a jednotlivého alebo aj všeobecného, jednotlivého a zvláštneho. Pri pomenovaní druhovej jednotliviny je implicitne daný aj genus proximum, napr. *Zvolen, Banská Bystrica, Brezno* ap. sú druhové jednotliviny v rámci druhu „obec, osídlené miesto" a v tejto triede javov sa dajú odlišovať skupiny názvov, ktoré sa vedľa zhodných všeobecných príznakov niektorými toponymickými príznakmi odlišujú, napr. [identifikácia] + [lokalizácia] ± [poukazom na ráz terénu (:Hlboké), na osobu (:Štúrovo), druhotným určením :Hronská (Breznica) a pod.] — pri názvoch s priezračnou motiváciou. Na dejinách osobného pomenúvania názorne vidíme, že zdrojom celého vývinu je zákon jednoty a boja protikladov (Blanár, 1975, s. 133). Existuje stále napätie medzi rozširujúcimi sa pomenovacími potrebami a relatívne ustáleným inventárom osobných mien. Pri prechode pomenovaní z jednej skupiny javov do inej (napr. *partizán* → *Partizán, družstevník* → *Družstevník* — apelatívum sa stáva individuálnou prezývkou) možno vidieť tzv. transformáciu (Migirin, 1974, s. 40). Pôvodné apelatívne pomenovanie sa začlenilo do sústavy antropolexém a ako onymický znak dostalo nový obsah. Ide o prvky novej kvality. Takto marxistická dialektika pomáha presnejšie vysvetliť a formulovať podstatu vlastných mien, ako aj zákonitosti vývinu a fungovania onymických sústav. Základné onymické javy a vzťahy sa na základe abstrakcie a idealizácie budú chápať ako ideálne objekty poznania.

Riešenie danej otázky pomáha prehlbovať klasifikáciu vied, najmä spoločenských (1.1.), presnejšie vymedziť predmet onomastiky (1.2.) a prepracúvať špecificky onomastické postupy (1.3.).

1.1. Otázkou klasifikácie vied a vzťahu medzi vedami sa zaoberá osobitná vedná disciplína — teória vedy. V úvahách o teórii vedy sa doteraz onomastike nedostalo miesta. Môžeme vyjsť z poznania, že onomastika patrí do radu špeciálnych, a to spoločenských vied a že má najužšie kontakty s jazykovedou. Tak ako pre ostatné vedy aj pre onomastiku poskytujú základné metodologické východiská a princípy tzv. univerzálne, integrujúce vedy: semiotika, kybernetika, matematika, logika a predovšetkým filozofia (marxistická dialektika), ktorá má v sústave vied hierarchicky najvyššie postavenie (pozri Ondruš — Sabol, 1981, s. 14—16). Všeobecnou metodo-

lógiou vedy je teória metódy vedy, ktorej vnútorný základ tvorí logika vedy (jednota formálnej logiky a dialektiky: Černík — Viceník, 1973, s. 7—37).

Z humanitných vied má onomastika najužší vzťah k sociológii, histórii, etnografii, umenovede, ale treba spomenúť aj geografiu a archeológiu, ktoré stoja na rozhraní spoločenských a prírodných vied. Vzťah k týmto disciplínam je však bezprostrednejší ako v jazykovede, pretože povahu onymickej sústavy najviac ovplyvňuje to, o akú triedu objektov ide pri spoločensky podmienenej identifikácii (termín V. Blanára). Povaha pomenovaných objektov a ich spoločenské hodnotenie sa totiž odrážajú v obsahovej stránke vlastného mena v tzv. designácii. Tento špecifický myšlienkový odraz sa potom jazykovo stvárňuje vzhľadom na možnosti daného jazykového systému, ale aj s prihliadnutím na potreby danej mennej sústavy (o tom Blanár, 1969 a inde). Takto sa stáva extralingvistické interne onomastickým. Tento závažný rozdiel medzi apelatívnym a propriálnym pomenovaním má dosah pre celú onomastiku. V tejto súvislosti by sme mohli poukázať na veľmi výraznú sociologickú zložku onomastiky. Predovšetkým ide už o spomínanú spoločensky podmienenú identifikáciu pri samom prvom pomenúvaní. Odlišujú sa totiž jednotliví príslušníci takého druhu, kde to žiada spoločenská potreba. Ďalej je dôležitý odraz spoločensky závažných momentov pomenovaného objektu v samotnej designácii vlastného mena. Tu sa uplatňujú aj hodnotiace, priam ideologické postoje pomenúvajúceho spoločenstva (k tomu porov. aj Šrámek, 1980; Knappová, 1978). Napokon ide o fungovanie mena v rozličných komunikatívnych situáciách. Je zaujímavé, že V. Blanár vo svojej netlačenej dizertácii Osobné mená (K základom semiologickej onomastiky) z r. 1945 charakterizuje onomastiku ako samostatnú semiologickú disciplínu patriacu do sociológie.

1.2. Predmet onomastiky sa obyčajne vymedzuje „iba" ako náuka o vlastných menách. My sa prikláňame v zhode s V. Blanárom k širšiemu poňatiu: onomastika je náuka o pomenúvaní druhových jednotlivín, o štruktúre onymického znaku a o tvorení a fungovaní onymických sústav (porov. napr. Blanár — Matejčík, 1978; Šrámek, 1980). K takému chápaniu nás privádza pohľad na vlastné meno ako na znak, ktorý sa utvoril a používa sa v rozličných spoločenských situáciách s osobitnými komunikačnými cieľmi. V apelatívnom kontexte môžeme hovoriť o identifikácii druhových jednotlivín, v propriálnom kontexte o ich diferenciácii v pomere k ostatným druhovým príslušníkom (porov. napr. Karpenko, 1980, s. 10).

Vlastné meno je jazykový znak. Zásadný význam má rozlíšenie propriálneho obsahu vlastného mena od lexikálnej sémantiky apelatíva (Blanár, 1980). Propriálny obsah (designáciu) určuje súbor onymicky významotvorných sémantických príznakov vlastného mena. Na onymické príznaky

sa v mennej sústave prehodnotili isté odrazové prvky. V nich sa zračí spoločenská potreba identifikácie druhových jedincov, ako aj rozličné stránky denotátov. Celý proces sa deje vzhľadom na pomenovacie okolnosti a na identifikačno-diferenciačné potreby v komunikácii. Onymické príznaky sú paradigmatické prvky, preto problematika designácie predstavuje podstatnú zložku onomastickej teórie V. Blanára. Rozpracoval teóriu designácie na materiáli osobných mien (porov. aj Matejčík, 1972). Ukázalo sa, že z rovnakých gnozeologických pozícií možno dospieť k chápaniu propriálneho (onymického) obsahu aj pri miestnych názvoch (Šrámek, 1972 a inde) a terénnych názvoch (Majtán, 1976; Pleskalová, 1976). Hierarchický súbor onymických príznakov relevantných v danej sústave utvára obsahový model. Všeobecný spôsob jazykového vyjadrenia obsahového modelu predstavuje slovotvorný model, napr. pri pomenovaní manželky vyjadrenie maritonymického vzťahu. Tento slovotvorný model sa môže vyjadrovať v neúradnom pomenúvaní rozličnými slovotvornými typmi, napr. rodným menom manžela, živým rodinným menom manžela, menom domu ap. (bližšie Matejčík, 1973, s. 30—33). Pri opise systémotvorných javov teda vychádzame z typologických abstrakcií, ktoré majú modelový ráz. Na úrovni jazyka je základnou jednotkou onymický znak. Jeho obsahovú stránku tvorí semiologická hodnota konkrétneho osobného mena, miestneho alebo terénneho názvu a designátorom je forma vlastného mena, ktorá môže mať podobu substantíva, adjektíva, slovesného tvaru, celej výpovede atď. Semiologické poňatie vlastného mena vniesol do slovenskej onomastiky V. Blanár (1945).

Obsahové modely (v toponomastike hovorí R. Šrámek o vzťahových modeloch) a slovotvorné modely sú prvkami onymického systému (sústavy), ktorý má centrálne a okrajové vrstvy. Jeho vnútorné zákonitosti sa prejavujú pri tvorení a prispôsobovaní nových mien.

Vlastné mená tvoria druhotný jazykový plán. Tvoria sa na pozadí svojho jazykového systému a vzhľadom na potreby príslušnej mennej sústavy. Pritom sa prostriedky daného jazyka využívajú sčasti osobitným spôsobom. Azda najvýraznejšie sa to prejavuje pri osobných menách.

Dôležitú súčasť onomastickej problematiky tvorí fungovanie vlastného mena v rozličných komunikatívnych situáciách a s rozličným cieľom. Napr. v administratívnych úkonoch a v neúradnom styku, v užšom rodinnom kruhu. Pretože je nevyhnutné pomenovať danú situáciu, vznikajú potrebné vlastné mená, utvárajú sa menné sústavy, zo synonymných mien sa vyberajú isté modely (bližšie Karpenko, 1980; Majtán, 1980; Blanár 1980). Týmto otázkam bola venovaná 7. slovenská onomastická konferencia. Pre výskum vlastných mien sa ukázalo potrebné rozlišovať používanie vlast-

ného mena v propriálnom a apelatívnom kontexte. V propriálnom kontexte sa dostávajú do popredia špecificky onymické sémantické príznaky. V apelatívnom kontexte vystupuje zas všeobecný príznak funkčný (spoločensky podmienená identifikácia) a individuálne príznaky, ktorými sa vyznačujú a navzájom rozlišujú jednotlivé druhové jednotliviny. Dôkladnej analýze podrobil významové vzťahy medzi apelatívami a propriami V. Blanár (1980). V jeho štúdii je reč aj o odlišnosti referenčných vzťahov v komunikačnom akte.

1.3. Problematika onomastiky v podanom náčrte je teda veľmi široká, a preto sa pri jej riešení predpokladá komplexný metodický prístup. Možno zovšeobecniť na celú disciplínu myšlienky, ktoré vyslovil V. Šmilauer (1963, s. 191, 194) o toponomastike: toponomastike ide „o viac ako o pomoc pri riešení jednotlivých otázok jazykovedných, historických, geografických, ide jej o významnú účasť pri poznávaní vývoja ľudskej a národnej spoločnosti v jeho celej zložitosti a mnohostrannosti, vo všetkých mnohonásobných vzťahoch človeka k zemi". Pretože je komplexná úloha, komplexná musí byť aj bádateľská metóda. Vysoké nároky sa kladú najmä na historickú onomastiku, ktorá sa musí vyrovnávať so zložitými heuristickými predpokladmi. V toponomastike sa zas výrazne uplatňuje postup od identifikácie objektu a poznania všetkých dôležitých pomenovacích okolností. Od nich sa postupuje k ich myšlienkovému odrazu a napokon k jazykovému spracovaniu. V antroponomastike (predovšetkým pri neúradnom pomenovaní) zasluhuje mimoriadnu pozornosť dôkladné spracovanie designácie osobných mien. Pri pomenúvaní osôb sa totiž vyformoval pomerne zložitý systém obsahových a slovotvorných modelov, ktoré vytvárajú horizontálne i vertikálne členenú antroponymickú sústavu. Pri tejto klasifikácii sa kladie dôraz na frekvenčnú distribúciu. Zistené modely zachytávajú najvšeobecnejšie pomenovacie princípy, a tým poskytujú dobré východisko pre porovnávanie onymických sústav v príbuzných a nepríbuzných jazykoch. Lexikálny a gramatický rozbor slovotvorných typov, v ktorých sa jazykovo realizujú slovotvorné modely, objasňuje formálno-jazykovú charakteristiku vlastných mien a súčasne tvorí dôležitú zložku celkovej charakteristiky konkrétneho jazyka.

Z toho, čo sme uviedli, sa ukazuje, že pri komplexnej analýze vlastných mien sa uplatňujú rozličné druhy metodických postupov. Používajú sa metódy a koncepcie, ktoré sa uplatňujú v jazykovede a v iných špeciálnych vedách, napr. koncepcia štruktúry a systému, stratifikácie, koncepcia znaku ap. Z metód spomeňme jazykovozemepisnú, porovnávaciu, historicko-etymologickú metódu, metódu modelovania, alebo aj komponentovú analýzu, morfematickú analýzu a štatistické metódy. Ale takéto konštatovanie je

príliš všeobecné a otázku do veľkej miery zjednodušuje. Analýzou lexikologickej stránky vlastných mien, ich morfematickej štruktúry, morfologickej a fonologickej stavby zisťujeme v oblasti vlastných mien aj spôsoby špecifického využitia existujúcich jazykových prostriedkov. No hlbšie dôsleky má koncepcia onymického znaku, o ktorej sme hovorili v predchádzajúcej kapitole. S ňou súvisí napr. zameranie etymologických výkladov na odhalenie aktuálnej motivácie a celá problematika výskumu designácie, ktorej sme venovali spolu s V. Blanárom prvé dva zväzky našej monografie Živé osobné mená na strednom Slovensku (Blanár — Matejčík, 1978; 2. zväzok je prichystaný do tlače).

Klasifikácia obsahovej stránky (modelovanie designácie) osobných mien má teda osobitné ciele. Viackrát sa už poukázalo na rozdiely jazykovozemepisného výskumu v oblasti nárečí a vlastných mien. Onomastický atlas sa svojím poslaním odlišuje od nárečového atlasu (Rymut, 1978). Jazykový atlas zachytáva javy s gramatickými kategóriami, kým onomastický atlas zachytáva individuálne javy. Areály onomastických modelov sa odlišujú od apelatívnych areálov. Aj slovotvorné štruktúry sa diferencujú časove a miestne. Existujú rozdiely aj v chápaní jednotlivých onomastických atlasov. Súvisí to aj s tým, že ráz onymickej sústavy priamo závisí od povahy pomenovaných objektov. Sú pokusy i úsilie kartografovať obsahové modely živých osobných mien (napr. Matejčík, 1973). Ešte ďalej idú rozdiely v metodických postupoch onomastiky v porovnaní s jazykovedou v historickej onomastike. Napr. keď sa rozvíjajú sídlištné dejiny územia alebo keď sa podáva obraz postupného vývinu dnešnej sústavy pomenovania sídlisk (Šmilauer, 1960). Pripomeňme aspoň Šmilauerovu metódu malých typov alebo koncepciu a metodický postup R. Krajčoviča (1967) pri príprave slovenského toponymického atlasu.

2. Náš výklad, nazdávame sa, dostatočne ukázal interdisciplinárny charakter onomastiky. Najvýraznejšie sa prejavuje v toponomastike. A práve toponomastika sa aj v doterajšej odbornej literatúre najdôslednejšie vymedzuje ako „samostatná veda, budovaná uprostred medzi jazykovedou, históriou a geografiou" (Šmilauer, 1960, s. 5). Oproti tomu iné úseky onomastiky, napr. anojkonomastika, majú viac spoločného s jazykovedou. Na antroponomastiku sa to vzťahuje len sčasti. Celkove ide o disciplínu, ktorá má veľké možnosti spolupráce s jazykovedou, ale aj veľké, i keď nerovnaké presahy do iných disciplín. Historický a zemepisný zreteľ je neodmysliteľný, najmä od historickej toponomastiky. Teda onomastika je svojím širokým predmetom interdisciplinárnou náukou na hranici jazykovedy, ale jej samostatnosť sa čoraz viac zvýrazňuje, a to uplatnením špecificky onomastických hľadísk a metodických postupov. Pretože ciele onomastiky sa

ustavične prehlbujú, odborník z jednej disciplíny sa ťažko môže vyrovnať so všetkými bádateľskými úlohami. Ideálna je spolupráca odborníkov z oblasti jazykovedy, histórie, geografie, prípadne iných disciplín.

Pravda, otázka sa dá riešiť aj trochu ináč, z pozícií lingvistu. Predpokladom každej práce v oblasti onomastiky je dôkladná analýza onymického materiálu. Vlastné meno — ako sme uviedli vyššie — je predsa len osobitný jazykový znak. Propriá sa dajú analyzovať vo všetkých jazykových rovinách. Za východiskovú a zároveň základnú časť onomastiky by sme mohli pokladať všetku problematiku, ktorá vyplýva z jazykovej i obsahovej stránky vlastného mena. Pri takomto chápaní by sa dalo hovoriť (podobne ako to formulovali V. Blanár, R. Šrámek, E. Eichler, H. Walther, M. Karas', K. Rymut a iní) o samostatnej disciplíne v rámci jazykovedy. Tak ako iné mladšie vedné odbory, aj onomastika sa bude ďalej rozvíjať diferencovane, ale zároveň sa budú ešte viac prehlbovať integračné tendencie s disciplínami, do ktorých z jazykovedy presahuje.

Literatúra

BELEŇKAJA, V.: Toponimy v sostave leksičeskoj sistemy jazyka. Moskva, Izdateľstvo Moskovskogo universiteta 1969. 168 s.

BLANÁR, V.: Osobné mená. K základom semiologickej onomastiky. Rkp. dizertácia. Bratislava 1945, s. 138.

BLANÁR, V.: Z ortografickej problematiky osobných mien. In: Linguistica Slovaca. 4—6. Red. Ľ. Novák a E. Pauliny. Bratislava, SAVU 1946—1948, s. 90—106.

BLANÁR, V.: Špecifikum onomastiky. In: Zborník materiálov zo sympózia o teoretických a metodologických otázkach onomastiky a II. slovenskej onomastickej konferencie v Nitre 22.—24. mája 1969. Red. Š. Krištof. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1970, s. 15—35.

BLANÁR, V.: O teórii marxistickej onomastiky. Jazykovedný časopis, *23*, 1974, s. 168—175.

BLANÁR, V.: Metodologické otázky onomastiky. Jazykovedný časopis, *26*, 1975, s. 130—138.

BLANÁR, V.: Lingvistický a onomastický status vlastného mena. Onomastica, *21*, 1976, s. 5—18.

BLANÁR, V.: Predmet i metody onomastiki. Slavia, *47*, 1978, s. 5—13.

BLANÁR, V.: Apelatívna a propriálna sémantika. Jazykovedný časopis, *31*, 1980, s. 3—13.

BLANÁR, V. — MATEJČÍK, J.: Živé osobné mená na strednom Slovensku. I. 1. Designácia osobného mena. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978. 413 [3] s. + 5 map. príloh.

BOSÁK, J.: Kategórie marxistickej dialektiky a jazykoveda. Jazykovedný časopis, *29*, 1978, s. 105—111.

ČERNÍK, V. — VICENÍK, J.: Dialektika, logika a metodológia vedy v ZSSR. In: K otázkam metodológie vied. Zostavili V. Černík, J. Viceník. Bratislava, Nakladateľstvo Pravda 1973, s. 2—37.

FILKORN, V.: Metóda vedy. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1956, s. 202.

FILKORN, V.: Úvod do metodológie vied. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1960, s. 414.

HÁJEK, K.: Teória vedy. Filozofia vedy v komplexe odborov vedy o vede. Filozofia, *34*, 1979, s. 52—62.

HORÁK, E.: Myšlienkový experiment a jazykoveda. Jazykovedný časopis, *26*, 1975, s. 113—129.

HORECKÝ, J.: Miesto onomastiky v systéme vied. In: V. zasadanie Medzinárodnej

komisie pre slovanskú onomastiku a V. slovenská onomastická konferencia. Red. M. Blicha a M. Majtán. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1976, s. 21—23.
K otázkam metodológie vied. Zostavili V. Černík, J. Viceník. Bratislava, Nakladateľstvo Pravda 1973.
KARPENKO, J.: O funkcijach sobstvennych imion. In: Spoločenské fungovanie vlastných mien. VII. slovenská onomastická konferencia. (Zemplínska šírava 20.—24. septembra 1976.) Red. M. Majtán. Bratislava, Veda 1980, s. 9—16.
KNAPPOVÁ, M.: Ideologické a sociální aspekty antroponomastiky. Slovo a slovesnost, *39*, 1978, s. 333—337.
KRAJČOVIČ, R.: Z historickej typológie služobných názvov v Podunajsku. In: O počiatkoch slovenských dejín. Red. P. Ratkoš. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1965, s. 205—252.
KRAJČOVIČ, R.: Slovanský onomastický atlas a perspektívy slovenského toponymického atlasu. In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 19. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1967, s. 5—22.
KRAJČOVIČ, R.: O štruktúre toponymických pomenovaní a ich analýze. In: Zborník materiálov zo sympózia o teoretických a metodologických otázkach onomastiky a II. slovenskej onomastickej konferencie v Nitre 22.—24. mája 1969. Red. Š. Krištoť. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1970, s. 47—52.
KRAJČOVIČ, R.: Nové výskumné aspekty v slovenskej onomastike. Jazykovedný časopis, *31*, 1980, s. 69—74.
MAJTÁN, M.: Mimojazyková stránka toponyma. In: VI. slovenská onomastická konferencia (Nitra 4.—6. apríla 1974). Red. M. Majtán. Bratislava, Veda 1976, s. 31—37.
MATEJČÍK, J.: Antroponymické modely a slovotvorné typy. In: Zborník materiálov z III. slovenskej onomastickej konferencie v Banskej Bystrici 4.—6. novembra 1970. Red. V. Blanár. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta 1972. s. 56—71.
MATEJČÍK, J.: Otázka kartografovania živých mien. (Na materiáli zo stredného Slovenska.) In: V. Zasadanie Medzinárodnej komisie pre slovenskú onomastiku a V. slovenská onomastická konferencia (Prešov 3.—7. mája 1972). Red. M. Blicha a M. Majtán. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1976, s. 25—42.
MATEJČÍK, J.: Z jazykovej výstavby ženských pomenovaní. In: IV. slovenská onomastická konferencia (Bratislava 9.—10. XI. 1971). Red. M. Majtán. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1973, s. 29—42.
MIGIRIN, V. N.: Marksistsko-leninskaja metodologija i lingvistika. Kišinev, Izdateľstvo Štiinca 1974, s. 152.
ONDRUŠ, Š. — SABOL, J.: Úvod do štúdia jazykov. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981, s. 317.
PLESKALOVÁ, J.: K pojetí modelu v pomístních jménech. In: VI. slovenská onomastická konferencia (Nitra 4.—6. apríla 1974). Red. M. Majtán. Bratislava, Veda 1976, s. 39—46.
RYMUT, K.: Onomastischer Atlas und Mundartenatlas. Onoma, *22*, 1978, s. 276—281.
STANISLAV, J.: Zo slovenského sociálneho miestopisu. Jazykovedný zborník, *5*, 1951, s. 58—96.
SUPERANSKAJA, A. V.: Obščaja teorija imeni sobstvennogo. Moskva, Izdateľstvo Nauka 1973, s. 366.
ŠMILAUER, V.: Osídlení Čech ve světle místních jmen. Praha, Nakladatelství ČSAV 1960, s. 391.
ŠMILAUER, V.: Úvod do toponomastiky (nauky o vlastních jménach zeměpisných). Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1963, s. 219.
ŠRÁMEK, R.: Toponymické modely a toponymický systém. Slovo a slovesnost, *33*, 1972, s. 304—317.
ŠRÁMEK, R.: Zu den theoretischen Problemen der Namenforschung im Sprachkontakt. Onoma, *22*, 1978, s. 388—401.
ŠRÁMEK, R.: K ideologickým aspektom onomastiky. In: Spoločenské fungovanie vlastných mien. VII. slovenská onomastická konferencia (Zemplínska šírava 20.—24. IX. 1976). Red. M. Majtán. Bratislava, Veda 1980, s. 17—23.
WALTHER, H.: Zu den gesellschaftswissenschaftlichen Grundpositionen der Namenforschung. In: Der Name in Sprache und Gesellschaft. Beiträge zur Theorie der Onomastik. Berlin, Akademie — Verlag 1973, s. 13—30.

Slavo Ondrejovič

SÉMANTIKA SLOVIES ZDEDIŤ – ZANECHAŤ – ODKÁZAŤ

1. Slovesá *zdediť, zanechať, odkázať* majú vo vete v dominantnej pozícii platnosť trojvalentných (trojargumentových) predikátov. Zhodne teda utvárajú okolo seba pole troch syntakticko-sémantických pozícií, jednej na svojej prednej (ľavej) strane a dvoch na zadnej (pravej) strane. Niekedy sa medzi týmito výrazmi zisťuje ekvivalentnosť v tom zmysle, že medzi členmi dvojice *zdediť — zanechať* sa identifikuje vzťah konverzie (Apresian, 1974, s. 272) a medzi členmi dvojice *zanechať — odkázať* vzťah synonymie (Pisárčiková — Michalus, 1978, s. 194)[1]. Z toho však zároveň vyplýva možnosť vyčleniť ďalšiu konverznú dvojicu: *zdediť* a *odkázať*, čo schematicky možno zachytiť takto:

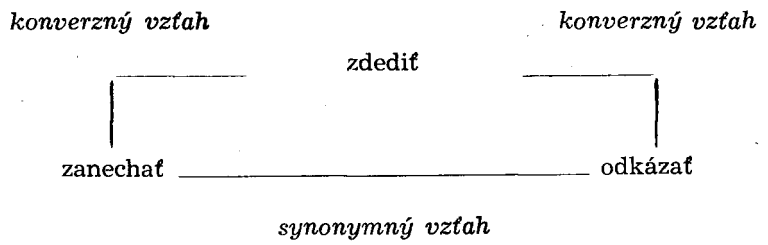

Takéto chápanie implikuje vlastne aj lexikografický výklad príslušných hesiel v Slovníku slovenského jazyka (SSJ)[2]:

a) *zdediť* (po kom čo): získať, nadobudnúť niečo dedením, podediť,
b) *zanechať* (komu čo): poručiť ako dedičstvo,
c) *odkázať* (komu čo): zanechať, poručiť ako dedičstvo (*práv.* zanechať testamentom).

Sú to teda výrazy, ktoré vo funkcii predikátu môžu byť základom konštrukcií s rovnakými pravdivostnými podmienkami (konštrukcií, ktoré sú vo vzťahu vzájomného vyplývania), ako sa to ukazuje aj z porovnania týchto viet:

[1] V *Malom synonymickom slovníku* M. Pisárčikovej a Š. Michalusa (1978) sa uvádza vlastne dvojica slovies *zanechať — poručiť*. Pracujeme tu však iba so slovesom *odkázať* (a nie *poručiť*), lebo jednak výraz *poručiť* sa významovo úplne kryje s výrazom *odkázať*, a jednak sloveso *poručiť* pokladáme v porovnaní so slovesom *odkázať* za štylisticky príznakové, majúce archaický nádych (porov. Ondrejovič, 1982b).

[2] Neuvádzame tu prirodzene všetky výklady z daných hesiel v SSJ, ale iba tie, ktoré sa bezprostredne dotýkajú daného významu (nevšímame si napr. významy typu *zanechať svoje zlozvyky, odkázať na pramene, odkázať dôležitú správu* a pod.).

/1/ *Syn z d e d i l po otcovi dom.*
/2/ *Otec z a n e c h a l synovi dom.*
/3/ *Otec o d k á z a l synovi dom.*

Všetky tri konštrukcie vyjadrujú totiž v základe situáciu, v ktorej istý objekt *Z* prechádza z vlastníctva osoby *X* do vlastníctva osoby *Y* v dôsledku toho, že *X* už nie je (medzi živými). Ak by sme použili notáciu sémantických rolí jednotlivých účastníkov situácie, ako ich zaviedol Ch. Fillmore v práci Typy lexikálnych informácií (1971, s. 376)[3], mohli by sa uvedené výrazy (konštrukcie) pomocou stromov zhodne zaznačiť takto:

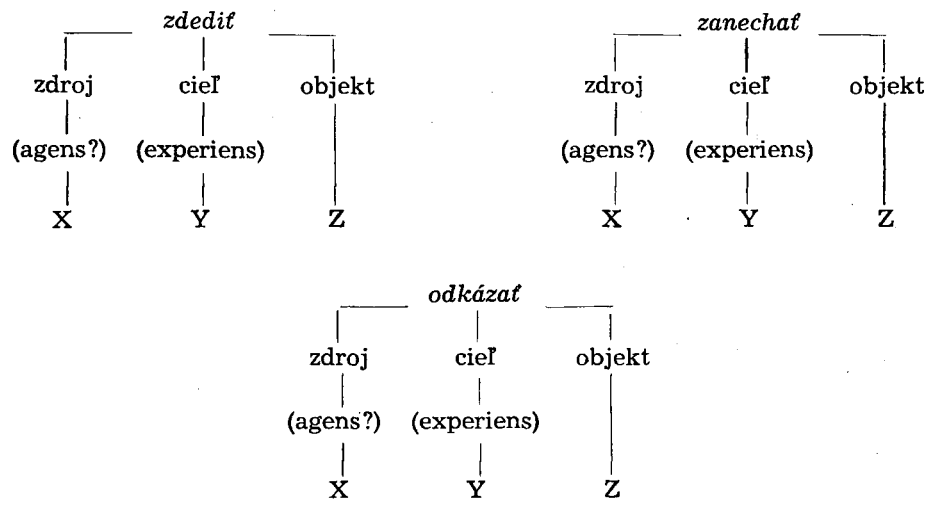

O prechod istého objektu z vlastníctva osoby *X* (zdroja) do vlastníctva osoby *Y* (cieľa) ide pritom napr. aj v situácii, ktorú pomenúvajú slovesá *kupovať/predávať*, ale táto zmena posesívnych vzťahov prebieha za podstatne odlišných podmienok (porov. Ondrejovič, 1982a). Pri *zdediť*, *zanechať* a *odkázať* nejde totiž v nijakom prípade napr. o aktivitu nového vlastníka, ako je to pri zmene vyjadrovanej slovesami *kupovať/predávať*, a o tom, či je oprávnené za agensa označiť predchádzajúceho vlastníka, rozhoduje to, z akého určenia kauzácie sa vychádza. Daná zmena je síce viazaná na smrť (výnimočne aj na vzdialenie sa) predchádzajúceho vlastníka, je však otázka, či je to dostatočný argument na jeho hodnotenie ako agensa zmeny, ako to robí U. Wallinová (1978, s. 72). Bolo by tu azda presnejšie hovoriť o pôvodcovi zmeny.

[3] Roly *source* (miesto, z ktorého niečo smeruje) a *goal* (miesto, ku ktorému niečo smeruje) uvádzame v preklade ako *zdroj* a *cieľ*.

2. Kontexty, v ktorých sa uvedené slovesá vyskytujú, však naznačujú, že ony nemusia pomenúvať celkom totožnú zmenu, resp. udalosť (situáciu). Tak posesívnu zmenu, ktorá sa vyjadruje slovesom *zdediť*, možno v schéme zohľadňujúcej jej procesuálny aspekt zobraziť takto:[4]

stav pred zmenou		zmena		stav po zmene
X má Z, X-ovi patrí Z, Y nemá Z, Y-ovi nepatrí Z	→	smrť X-a	→	Y má Z, Y-ovi patrí Z, (lebo) X nie je (živý)

Niekoľko príkladov:

A keď otec, boháč, zomrel, keď (chlapci) *zdedili* obrovský majetok, ... rozleteli sa do sveta ako vtáci búrliváci. (V. Ferko) — Trafiku *zdedila* po svojom nebohom mužovi, vojnovom invalidovi. (Zúbek) — Vila po Pavlikovičovcoch s dvoma vežičkami, ktorú *zdedila* teta Flóra, už nemá plota. (Lazarová)

Pri slovese *zanechať* ide o ten istý prípad, avšak s tým rozdielom, že kým sémantika slovesa *zdediť* (v priamom význame) nevyhnutne zahŕňa sému *(+smrť)*, pri slovese *zanechať* to tak nie je: tu môže ísť aj o prípad, keď predchádzajúci vlastník sa vzdialil a niekomu niečo zanechal. Porov. túto vetu:

/4/ *Náš sused sa odsťahoval za synom do Austrálie a druhému synovi z a n e c h a l dom s celým príslušenstvom.*

Príslušnú schému pre sloveso *zanechať* preto treba modifikovať do tejto podoby:

stav pred zmenou		zmena		stav po zmene
X má Z, X-ovi patrí Z, Y nemá Z, Y-ovi nepatrí Z	→	smrť al. vzdialenie sa X-a	→	Y má Z, Y-ovi patrí Z, X nie je (živý) al. je ďaleko vzdialený a nemá Z, ani mu nepatrí

Vo väčšine prípadov však aj sloveso *zanechať* predpokladá sému *(+smrť)*, ako to ukazujú nasledujúce príklady:

[4] Formulácia *osoba X má Z, osobe X patrí Z*, resp. *osoba Y má Z, osobe Y patrí Z* znamená, že objekt má príslušná osoba nielen vo svojej posesii a môže ňou disponovať (ako to býva napr. pri požičanej veci), ale že ju aj vlastní.

Našťastie jeho strýc umrel a *zanechal* mu skromný majetok, takže Andrej si mohol dožičiť pobyt v Paríži, odkiaľ sa prednedávnom vrátil. (Zúbek) — Tie knihy mi *zanechal* otec a ja ich darujem vám. (Bob) — Nebohý otec, pánboh im daj ľahký odpočinok, mi dve role a kus hory *zanechali*. (Gavalcová) — Ak vôbec raz Lewova matka zomrie — hahaha —, pravdepodobne mi *zanechá* dáky starý sekáč na ľad s monogramom. (Salinger — prel. J. Kot) — Dom s príslušným zariadením, dvorom, humnom a záhumním *zanechávam* svojmu synovi. (Mošat)

Sloveso *odkázať* v danom význame možno parafrázovať najskôr ako „darovať testamentom". Na rozdiel od predchádzajúcich dvoch prípadov je tu dôležitý fakt, že do popredia vystupuje akt odkázania (spísania testamentu) a ďalej to, že medzi ním a nadobudnutím jeho platnosti prechádza zvyčajne istý čas. K vlastnej zmene danej posesívnej relácie dochádza však tiež iba po smrti predchádzajúceho vlastníka (zdroja):

stav pred zmenou		zmena		stav po zmene
X má Z; X-ovi patrí Z, Y nemá Z, Y-ovi nepatrí Z napísanie testamentu	→	smrť X-a	→	Y má Z, Y-ovi patrí Z, lebo X nie je (živý)

Príklady:

Vybavenie kostolov pochádza z darov a dedičstiev, ktoré cirkvi *odkázali* boháči. (Hykisch) — Podpísal (Tadeáš) iba jedinú zmluvu, v ktorej vyhlásil, že *odkazuje* po smrti svoje telo istej poľskej univerzite. (tlač) — Starec, mimochodom leží na smrteľnej posteli, hlása bludy o svojom veľkom majetku. Celý ho *odkáže* Danielovi. (Sloboda) — Oznamuje, že napísal závet, v ktorom *odkazuje* knihovňu a umelecké diela mestu Papanec. (tlač)

Prítomnosť sémantických odlišností a vzťahov medzi výrazmi *zdediť*, *zanechať* a *odkázať* možno demonštrovať na týchto príkladových vetách:

/5/ **Syn z d e d i l po otcovi majetok o niečo skôr, ako otec zomrel.*
/6/ *Otec už dopredu napísal testament, v ktorom o d k a z u j e celý svoj majetok svojmu jedinému synovi.*
/6'/ *Otec už dopredu napísal testament, podľa ktorého z a n e c h á v a svoj majetok svojmu jedinému synovi.*
/7/ *Otec o d k á z a l celý svoj majetok svojmu jedinému synovi rok predtým, než zomrel.*
/8/ *Začiatkom zimy sa otec odsťahoval za more a z a n e c h a l svojim deťom dom so zariadením.*

/9/ *Začiatkom zimy sa otec odsťahoval za more a už v lete z a n e c h a l svojim deťom dom so zariadením.*

Vysvetlenie, prečo vety /5/ a /9/ nie sú prijateľné, je zrejmé. Vo vete /5/ nie je splnená podmienka smrti osoby *X* v okamihu zmeny (predpokladá sa, prirodzene, že v prvom i druhom použití ide o toho istého otca) a vo vete /9/ sa nespĺňa ani podmienka smrti, ani podmienka definitívneho odchodu osoby *X* (v lete k nemu ešte nedošlo). Trochu zložitejšia je situácia s trojicou viet /6/, /6'/ a /7/. Vetu /7/ nemožno považovať za neprípustnú, lebo sa môže týkať aktu spísania testamentu, ktorý podľa logiky veci predchádza pred vlastnou zmenou. Ukazuje sa však, že táto veta má aj iné „čítanie", a to také, kde výraz *odkázať* označuje samotnú zmenu, po ktorej sa syn stáva dedičom otcovho majetku (dedí ho po otcovi). V takomto prípade veta /7/ už nie je prijateľná.[5] Vety /6/ a /6'/ nepripúšťajú podobnú interpretáciu.

3. Jemné sémantické odlišnosti, o ktorých sme tu hovorili, nám nedovoľujú pripísať slovesám *zdediť, zanechať* a *odkázať* zhodný obsah. Vety /1/, /2/, /3/ naozaj nemajú zhodné pravdivostné podmienky, lebo, ako sme ukázali, kým základná veta /1/ predpokladá smrť otca, nie je to podmienka pri vete /2/, pričom veta /3/ je založená na predpoklade nevyhnutnej existencie testamentu, čím sa odlišuje od vety /2/ a čiastočne aj od vety /1/. Hoci teda medzi danými výrazmi sa v presnom zmysle slova nedá hovoriť o synonymnom či konverznom vzťahu (tie predpokladajú zhodný obsah), možno medzi nimi identifikovať kvázikonverzné a kvázisynonymné vzťahy (k uvedeným pojmom porov. Apresian, 1974, s. 275, 235). V rámci nich však opäť stojí proti sebe dvojica výrazov *zanechať — odkázať* na jednej strane a sloveso *zdediť* na druhej strane. V prípade *osoba X zanechala (odkázala) osobe Y Z* sa dostáva do popredia egresívny moment zmeny, t. j. fakt, že sa ruší posesívny vzťah, ktorý jestvoval medzi účastníkom v podmetovej pozícii a objektom. Vo vyjadrení *osoba Y zdedila po osobe X Z* sa naproti tomu dáva do popredia ingresívny moment zmeny, t. j. vznik vlastníckeho vzťahu medzi participantom v podmetovej pozícii a objektom. V jednom i v druhom prípade sa tematizuje iný účastník (pri slovesách *zanechať* a *odkázať* zdroj, pri slovese *zdediť* cieľ). Vo všetkých troch prípadoch ide pritom o obligatórnu zmenu, čo znamená, že vlastnícky vzťah k objektu prechádza od životného účastníka *X* (zdroja) na životného účastníka *Y* (cieľ) *—(+oblig)*, teda nie ako napr. v situácii vyjadrovanej slovesami *požičať/požičať si*, kde síce tiež dochádza k zmene posesie, ale nie k zmene vo vlastnení objektu

[5] Porov. vetu ***Vybavenie kostolov pochádza z darov a dedičstiev, ktoré cirkvi istý čas pred svojou smrťou o d k á z a l i boháči.***

—(—*oblig)* (porov. Wallinová, 1978, s. 94—95). Pri slovesách *zdediť, zanechať* a *odkázať* oproti iným slovesám, ktoré takisto pomenúvajú zmenu posesívnych vzťahov, je tu ďalej dôležitá sémantická črta *(—priamo)*. Na rozdiel napr. od *kupovania/predávania, požičiavania/požičiavania si, najímania/najímania si* a pod., ktoré v zásade pomenúvajú zmenu s priamou účasťou príslušných životných účastníkov, pri situácii vyjadrovanej výrazmi *zdediť, zanechať* alebo *odkázať* nemôže v nijakom prípade byť pri zmene bezprostredne prítomný zdroj (predchádzajúci vlastník). Preto sémantickú odlišnosť uvedených troch slovies možno naznačiť aj takto:[6]

a) *zdediť* INGR, (+OBLIG), (—PRIAMO), (+SMRŤ)
b) *zanechať* EGR, (+OBLIG), (—PRIAMO), (±SMRŤ)
c) *odkázať* EGR, (+OBLIG), (—PRIAMO), (+SMRŤ), (+TESTAMENT)

4. Sémantika slovesa *odkázať* zahŕňa teda navyše oproti slovesám *zdediť* a *zanechať* aj sému *(+testament)*. Oprávnene však upozorňuje U. Wallinová (1978), že sému *(+testament)* predpokladá aj výraz *zdediť*, ale v tomto prípade ona už nepatrí do jeho obsahu. Zaiste to je hlavný dôvod, prečo sa sloveso *zdediť* môže spájať s argumentmi s významom choroba, schopnosti, nadanie, vlohy a pod., čo pri slovese *odkázať* (a možno ani pri *zanechať*[7]) nie je možné:

/10/ *Ani len nepomyslel, že mohla po nej z d e d i ť srdcovú chorobu.* (tlač)
/11/ **Ani len nepomyslel, že jej mohla o d k á z a ť srdcovú chorobu.*
/12/ ??*Ani len nepomyslel, že jej mohla z a n e c h a ť srdcovú chorobu.*
/13/ *Bola predsa dcérou svojho otca a z d e d i l a nielen jeho majetok, ale aj niektoré jeho typické povahové črty.* (tlač)
/14/ **Bola predsa dcérou svojho otca, ktorý jej o d k á z a l nielen majetok, ale aj niektoré svoje typické povahové črty.*
/15/ ?*Bola predsa dcérou svojho otca, ktorý jej z a n e c h a l nielen majetok, ale aj niektoré svoje typické povahové črty.*

Porov. aj niektoré iné podobné príklady:

Giano *zdedil* sukničkárstvo po otcovi. (Žáry) — *Zdedil* som totiž po otcovi nemalú schopnosť vidieť a zapamätať si. (Kroner) — A nech chlapec *podedí* po materi rozum a po mne silu. (Tatarka) — Tento grif *zdedil* už po otcovi. (Gráf) — Najlepšiu strunku *zdedil* po ňom jeho syn Samko, práve ten, ktorý zahynul na

---

[6] Všímame si výraz *odkázať* len vo význame, keď pomenúva samotnú zmenu posesívnych vzťahov, a nie udalosť, resp. činnosť pred zmenou. Bolo by tu však podľa všetkého možné pracovať s dvoma významami slovesa *odkázať*.

[7] Porov. však Slobodov príklad *Danielov otec z a n e c h a l synovi veľa vlastností. Povedal by som, že aj žiarlivosť.*

talianskom fronte. (Jaroš) — Lackovičova dcéra Veronika *zdedila* povestnú krásu svojej matky Aničky, pernikárovej dcéry, a sotva sa jej začali zapaľovať lýtka, už sa jej ťažko bolo mužského pokolenia obohnať. (Čeretková) — Po otcovi *zdedil* hudobné nadanie, po matke lásku k spevu. (Sever) — Bohvie po kom *zdedil* tú šikovnú ruku. (Zúbek)

5. Treba spomenúť aj tie prípady, keď sa slovesá *zdediť* a *zanechať* používajú v takom kontexte, z ktorého je jasné, že predchádzajúci vlastník nie je ani mŕtvy, ani sa definitívne nevzdialil. Vtedy zo sém daných slovies ostáva iba INGR, resp. EGR a *(+oblig)* [*(+smrť)* a *(—priamo)* sa neutralizujú] a dané výrazy sa dostávajú do blízkosti sémantického poľa slovesa *darovať* /16/ alebo *nechať* /17/:

/16/ *Musel som sa presťahovať do menšieho bytu, takže môj spolubývajúci* z d e d i l *po mne všetky knihy.*
/17/ *Musel som sa presťahovať do menšieho bytu, takže svojmu spolubývajúcemu som* z a n e c h a l *všetky knihy.*

V iných prípadoch však do úvahy prichádza iba parafráza s významom „ujsť sa niekomu niečo“:

/18/ *Chlapci chodili s roztrhanou zásterou, ktorú* z d e d i l i *po staršom tovarišovi.* (Tomaščík)
/19/ *Ten zelený kabát som* z d e d i l *po staršom bratovi.*

6. Pretože dané slovesá, ako sme už uviedli, pomenúvajú nepriamu zmenu posesívnych relácií, musí byť prítomný vo výpovedi experiens (porov. aj Wallinová, 1978, s. 72). Niekedy sa však pri slovese *zdediť* neuvádza predchádzajúci vlastník. Aj vtedy dochádza k istému posunu od základného významu tohto slovesa. Zdôrazňuje sa takto potom najmä fakt, že niekto sa stal majiteľom veci uvádzanej v akuzatívnom objekte:

Adela Mathušovická ho (prívesok) *zdedila* (= sa stala jeho majiteľkou) pred tridsiatimi rokmi, ale ani raz sa ním neprizdobila. (Zelinová) — Nepoviem, *zdedil* som maličké mäsiarstvo (= stal som sa majiteľom), ale čo to bolo? (Mináč) — Na dôvod slávy sa už zabudlo, jej odblesky sa však udržali dokonca aj vtedy, keď hostinec *zdedil* Stein, Gáborov synovec. (Švenková) — Tie husle *zdedíš* ty, to je jasné. (Balco)

Spomedzi analyzovaných slov sloveso *zanechať* však môže ostať aj bez experiensa (príjemcu). Potom v jeho sémantike vystupuje do popredia najmä to, že po niekom niečo ostalo (porov. konverzné vety):

/20/ *Nebohý Škarka* z a n e c h a l *po sebe vdovu plnú zdravia a túžby po živote.* (Zúbek)
/21/ *Po nebohom Škarkovi* o s t a l a *vdova plná zdravia a túžby po živote.*

/22/ *Z a n e c h a l po sebe iba škodu.*
/23/ *O s t a l a po ňom iba škoda.*

Ďalšie príklady:

Zomrela mladá a *zanechala* po sebe dvoch synov. (tlač) — Ak poručiteľ *zanechal* nepatrný majetok, môže ho štátne notárstvo vydať tomu, kto sa postaral o pohreb. (Obč. zákonník) — Ak boli mladí, umierali so závisťou a zúfalstvom v očiach, lebo tu *zanechávali* nadobudnutý dom, neokresaný klát, deti, mladú ženu. (Ballek) — Keď Kosciusko odchádzal do Ameriky, *zanechal* tam testament, podľa ktorého splnomocnil svojho priateľa, aby majetok použil na vykúpenie černochov. (tlač)

7. Z hľadiska syntaktickej analýzy sa tu vyčleňujú dve gramatické schémy: N_1 — Vf — N_3 — N_4 (pre sloveso *zanechať* a *odkázať*) a N_1 — Vf — po N_6 — N_4 (pre sloveso *zdediť*). Dôležité je upozorniť na to, že pri ich zápise si nevšímame prípady, ktoré spomíname v piatej a šiestej časti nášho článku, pretože tie vychádzajú už za hranice analyzovaných posesívnych zmien (sú to mimoparadigmatické použitia). Naša analýza bola zacielená predovšetkým na základné, neposunuté významy uvedených troch slovies.

Výber fokusu je v zásade pragmatickou otázkou, t. j. nemožno rozhodnúť v rámci syntaktickej a ani sémantickej analýzy, čo určuje výber tohto fokusu v jednotlivých prípadoch (porov. Ondrejovič, 1982a). Hovoriaci tu má možnosť dať do popredia pôvodcu alebo príjemcu deja (zdroj alebo cieľ), hoci v danom prípade pri voľbe jednotlivých slovies budú hrať významnú rolu aj sémantické rozdiely, na ktoré sme upozornili v predchádzajúcich častiach (relevantné totiž bude, či príslušná zmena posesívnych vzťahov bola vyvolaná smrťou osoby *X* alebo iba jej vzdialením sa, či hovoriaci chce posunúť do popredia fakt o napísaní/jestvovaní testamentu a pod.).

„Prominentná" podmetová pozícia, do ktorej sa „vciťuje" hovoriaci a z hľadiska ktorej teda podáva dej, je rezervovaná častejšie pre pôvodcu zmeny (v našom prípade to vyhovuje pre slovesá *zanechať* a *odkázať*), pri slovese *zdediť* sa do tejto pozície dostáva príjemca. Objekt sa v slovenčine môže naproti tomu „upopredíť" len pomocou slovosledu (porov. /24/, /25/) alebo intonačným vyčlenením (porov. /26/, /27/) v rámci vety (pasívna konštrukcia tu neprichádza do úvahy, porov. /28/, /29/):

/24/ *Dom z d e d i l po otcovi syn.*
/25/ *Dom z a n e c h a l (o d k á z a l) otec synovi.*
/26/ *Syn z d e d i l po otcovi DOM.*
/27/ *Otec z a n e c h a l (o d k á z a l) synovi DOM.*[8]

[8] Verzálami sa označujú intonačné centrá vety, v danom prípade slová, na ktorých je dôraz.

/28/ *Dom bol z d e d e n ý synom po otcovi.
/29/ *Dom bol z a n e c h a n ý (o d k á z a n ý) otcom synovi.

Datívna pozícia („komu") sa pri slovesách *zanechať* a *odkázať* zhoduje s jej výskytom pri ostatných slovesách vyjadrujúcich posesívne zmeny v ich egresívnych variantoch *(predať, požičať, prenajať, najať, dať do árendy* a pod. — „komu"). Odlišnosť je tu pri slovese *zdediť* v porovnaní s ich korelátmi *(kúpiť, požičať si, najať si, prenajať si, vziať do árendy* — „od koho") vzhľadom na výskyt predložky *po* (*zdediť* čo *po* kom). Naznačuje sa ňou na povrchovej rovine nie smer prechodu objektu od jedného vlastníka k druhému (takto funguje predložka *od*), ale poukazuje sa ňou iba na pôvodcu zmeny. Upozorňujeme ešte na to, že v niektorých prípadoch sa smer prechodu objektu od jedného vlastníka k druhému povrchovo naznačuje (aj) pomocou prefixu v slovese. Spomenieme v tejto súvislosti napr. sloveso *vyženiť,* pri ktorom predpona *vy-* „prezrádza" pohyb objektu smerom do vlastníctva cieľa (príjemcu). Z hľadiska tzv. spôsobu slovesného deja by tu pravdepodobne šlo o impetratívny spôsob — dosiahnutie kladného cieľa vynaložením úsilia (porov. Sekaninová, 1981). Základ *-dediť* s predponou *vy-* však už vedie k utvoreniu slovesa s dosť protikladnou sémantikou — *vydediť* (niekoho, napr. deti z prvého manželstva), ktoré zrejme treba hodnotiť ako extravertný spôsob slovesného deja, ako smerovanie deja z niečoho. Predpony *z- (zdediť)* i *po- (podediť)* možno podľa všetkého pokladať v danom prípade tiež za údaj o pôvodcovi deja.

Literatúra

APRESIAN, J. D.: Leksičeskaja semantika. Sinonimičeskije sredstva. Moskva, Nauka 1974. 348 s.

FILLMORE, Ch. J.: Types of lexical information. In: Semantics. An Interdisciplinary Reader in Philosophy, Linguistics, and Psychology. Ed. D. D. Steiberg — L. Á. Jakobovits. Cambridge University Press 1971, s. 370—392.

ONDREJOVIČ, S. (1982a): O niektorých otázkach slovesnej konverzie. Jazykovedný časopis, *33,* 1982, s. 43—51.

ONDREJOVIČ, S. (1982b): O štylistickej hodnote slovies *poručiť* a *odkázať.* Slovenská reč, *47,* 1982, s. 127—128.

PISÁRČIKOVÁ, M. — MICHALUS, Š.: Malý synonymický slovník. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978. 216 s.

SEKANINOVÁ, E.: Sémantická analýza predponového slovesa v ruštine a slovenčine. Bratislava, Veda 1980. 200 s.

Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959—1968. 6 zv.

WALLIN, U.: Die semantisch-syntaktische Struktur eines lexikalischen Paradigmas. Veränderung der haben-Relation. Lund, GWK Gleerup 1978. 124 s.

Adriana Ferenčíková

VÝZNAMOVÁ ANALÝZA ČASTICE **AZDA, OZDAJ** Z ÚZEMNÉHO ASPEKTU

1. Častica *azda* je v nárečových archívoch Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV doložená v územných variantoch *ada, adá, adaj, adáj, azda, azdaj, ažda, ždá, ždaj, ozda, ozdaj, ozdaľ*.

Variant *ada* je vlastný dolnotrenčianskym, považským nárečiam, nárečiam celého Ponitria, tekovským a čiastočne aj hontianskym nárečiam, variant *adaj* sa používa v stred. Tekove, na zvolenskom Pohroní a v Gemeri, v jzáp. Gemeri aj *adá, adáj*. So spisovnou podobou zhodný variant *azda* majú turčianske, oravské a liptovské nárečia. Tiež ho možno rozšíriť o epitetické *j*. Na dolnej Orave je aj znenie *ažda*. Tento variant a jeho obmena *ždaj* je v celej Zvolenskej, v horehronských nárečiach, v Honte, v Novohrade (tu aj *ždá*) a čiastočne v jzáp. Gemeri. Vo východnej slovenčine má najväčší územný rozsah znenie *ozdaj* — používa sa v spišských, šarišských, abovských a čiastočne aj zemplínskych nárečiach: pre zemplínske a užské nárečia je charakteristický variant *ozda*, doložený aj zo stred. Šariša. Pomerne zriedkavú podobu *ozdaľ* potvrdzujú doklady zo záp. Šariša a z jvých. cípu zemplínskych nárečí. V. Machek (1957, s. 20), odvolávajúc sa na M. Kálala (1923, s. 442), tvrdí, že variant *ozda* je bežný na stred. Slovensku. Naše údaje toto tvrdenie vyvracajú: varianty s *o-* nepresahujú oblasť východoslovenských nárečí.

Častica *azda* v príslušných územných variantoch je teda živou súčasťou slovnej zásoby všetkých stredoslovenských a východoslovenských nárečí a značnej časti západoslovenských nárečí — len ich juhozápadná podskupina a hornotrenčianske nárečia v širšom zmysle majú namiesto nej iné lexémy. (Členenie slovenských nárečí pozri v Atlase slovenského jazyka, 1. zv.)

2.1. Ako uvádzacia pobádacia častica funguje výraz *azda* v náležitých územných obmenách na celej oblasti svojho výskytu. Stojí na čele opytovacích a zvolacích viet a dodáva im odtienok silného citového alebo vôľového zaangažovania podávateľa na obsahu výpovede. Býva výrazom prekvapenia, želania, nechute, obavy, rozhorčenia a pod. Môže ju predchádzať pripájacia nadväzovacia častica alebo spojka. Zdôrazňovacia častica *len* a slovesný zápor ešte výraznejšie vyjadrujú postoj podávateľa k obsahu výpovede.

Azdaj ľen ňezahiňe f tom cudzom sveťe! (D. Lehota DK); Šag *ada* viem! (Jalovec PDZ); *Ada* ťi to ňedala Zuza? (Žarnovica NB); *Ada* hu len ňebuďem

na kolenách prosiť? (Hliník n. Hron. NB); *Adà ťa* ňepoznám, kto si?! (Pečenice LVI); Veď *aždaj* smo tu biédni ľiďe! (Slov. Zahorany RS); *Adaj* len pójďemo! (Mur. Dl. Lúka REV); *Ada ťi* čert povedau, že tu seďím?! (Bánovce n. Bebr.); *Azdaj* sa veru bude vidávať?! (Bošáca TRČ — Ľ. Rizner, s. 4); *Ada* sa ma bojíš? (Lukáčovce HLO); *Ozdaj* to ňemiśľiž važňe?! (Studenec LVO); Ta co śe tak, sušed, omazaľi, *ozda* pec čisciľi? (Prešov); *Azda* ci daxto umar? (Haniska PRE); Ta dumaš, že *ozda* bi ci ostala tota huska? (Slivník TRB); *Ozda* śi dziňu pekla? (Sobrance).

V rovnakej funkcii sa popri územných variantoch častice *azda* v stredoslovenských nárečiach používajú aj častice *vari (var, variže), hádam,* v západoslovenských nárečiach *hádam, asnad, asnaj* (strnitr., dnitr.), *snad* (dtrenč.). Súčasný stav poznania tejto vrstvy slovnej zásoby vo východoslovenských nárečiach nám nedovoľuje určiť, ktoré lexikálne prostriedky sú synonymné s časticou *ozda (-j, -ľ)* v jej uvádzacej pobádacej funkcii. Zošarišských nárečí bude potrebné zhromaždiť viacej dokladov na skúmanú časticu aj s ohľadom na jej formu. V uvádzacej pobádacej funkcii je doteraz potvrdená len dvoma prípadmi — v obidvoch je bez epitetického *-j,* kým pri ostatných čiastkových významoch sa vyskytuje iba forma *ozdaj.*

2.2. V oznamovacích vetách má častica *azda (ada, ozdaj)* vytyčovaciu hodnotiacu funkciu — hovoriaci ňou vyjadruje, že situáciu, ktorá je obsahom jeho výpovede, pokladá za možnú:

Ažda do večera už ňebuďe pršäť (Dlhá DK — Habovštiak, s. 311); Buďeťe už aj vihladnutá *adaj* (Kľak NB); *ažda* vo sredu (Detva ZVO); Dážďig už *ažda* buďe (Drieňovo KRU); Adž be ón zomreu, žebe *ažda* do jame za ňin skočela (Turíčky LUČ); *Adaj* pozabudľi aj na kravu (Kokava n. Rim. RS); To sa im *ozdaj* pri tebe ňepačilo (Batizovce POP); *Ozdaj* mu to učeňe ľepši pujdze (Spiš. Štvrtok LVO); Šag *ozdaj* znace, co nočni vartaš (Dubovnica SAB); Teho chlapca našeho, bi ho *ozdaj* na ruki bul vźal (Brezovica SAB); *Ozda* ket sebe spravia ustredňe (kúrenie), ta budze dobre i kvitkom (Slivník TRB).

Výpovediam typu *Baba eśči zato buľi ſ strachu, či śe o z d a j* (zbojníci) *ňevraca* (Niž. Šebastová PRE) dodáva skúmaná vytyčovacia častica významový odtienok eventuality. Pred číselným údajom je výrazom približnosti kvantitatívneho určenia:

To je už *adaj* više stotricaď roki (Vaľkovňa BRE); Na fronťe son bou *aždaj* ďesaď mesací (Uhorské LUČ); Maľi smo *aždaj* šťeri kile (Čerenčany RS); No i tag mi śe raz vibraľi dovedna — *ozda* pejdz naz bulo dokopi — na tote kozare (Čemerné VRN); Ja tam ňebul dluho, *ozda* za dva hodzini (Kazimir TRB); Malam stari koršou, *ozda* mau i sto roki (Sobrance).

Je pozoruhodné, že vo vytyčovacej hodnotiacej funkcii máme územné varianty častice *azda* doložené iba z časti jej geografického rozsahu — ako

výraz významu predpokladu funguje v stredoslovenských a východoslovenských nárečiach, ako výraz užšieho významu približnosti ju naše doklady potvrdzujú iba v časti južnostredoslovenských nárečí, v zemplínskych a užských nárečiach. Prvý významový odtienok sa v stredoslovenských nárečiach vyjadruje aj časticami *asi, vari, hádam, možno,* vo východoslovenských nárečiach synonymami *može, nabic, mabic, nadzim.* Aj v južnostredoslovenskej nárečovej podskupine sú ako výraz približnosti kvantitatívneho určenia frekventovanejšie častice *jedno, z(o), tak, okolo, asi,* v zemplínskych a užských nárečiach zasa častice *das, da.*

Zo západoslovenských nárečí s časticou *ada* v nadväzovacej pobádacej funkcii (2.1.) sú ako výraz významu predpokladu doložené častice *asnaj, asnaď, snáď, hadam, možná(že).* Význam približnosti sa v nich vyjadruje skoro výlučne len časticou *ale.*

2.3. V značnej časti východoslovenských nárečí sa s časticou *ozdaj* stretávame aj v takých výpovediach, kde jej nemožno pripísať ani nadväzovaciu pobádajúcu funkciu, ani význam predpokladu. Porov. napr. v texte: *No ta koľca trebalo dzvihadz na vus. No tote koľca som dzvihala, ta som ňevladala dzvihnudz, bo to o z d a j taka som fše bula slaba a to o z d a j češke bulo* (Studenec LVO). Význam pravdepodobnosti podávanej informácie v tomto konkrétnom prípade vylučuje priama účasť rozprávačky na opisovanom deji. Časticou *ozdaj* podávateľka potvrdzuje platnosť obsahu svojej výpovede, čiže používa ju ako vytyčovaciu hodnotiacu s významom „veru, skutočne, naozaj".

Súvislé nárečové texty v archíve JÚĽŠ SAV poskytujú dostatok dokladov na tento čiastkový význam východoslovenskej častice *ozda(j)* — takto sa uplatňuje vo výpovediach obsahujúcich informáciu o podávateľovi, o minulej alebo súčasnej udalosti, ktorá sa ho priamo či nepriamo týka, aj vo výpovediach s nadčasovým, všeobecne platným obsahom. Areál používania častice *ozda(-j, -ľ)* v jej potvrdzovacom význame zahŕňa nárečia svých. Spiša, šarišské, abovské, zemplínske a užské nárečia. Vysokú frekvenciu má potvrdzovacie *ozdaj* v šarišských nárečiach a v nárečí priľahlej časti svých. Spiša:

Moj brat tiež zomrel tak. *Ozdaj* mladi človek, ňemal eśči aňi tricedz roki (Studenec LVO); Mňe raz dzive śviňe cali gbol gruľoh zriľi. Ta *ozdaj* śviňa najdze, ňe, ona chce tiež žrec (ibid.); No aľe ked bula rodzina kuz vekša, ta *ozdaj* ňemal dosc chľeba (Bijacovce LVO); Ta ja tu *ozdaj* pobudoval totih domoh veľo (ibid.); Ta Paľo Rusnag mal pohrip f totim sužeňu *ozdaj.* No a minoh bulo križom kražom *ozdaj* nakladzeno (ibid.); *Ozdaj* i pred zdavaňom zme śe otpitovaľi (Jablonov LVO); Aľe *ozdaj* ňeznaľi ľudze s priborom jesc. To zme do rukoch poradňe vźaľi (Ordzoviany LVO); Ňej bo chraňi, žebi tam stanul daxto pred jej dom, bo jej oripaju. A *ozdaj* oripani taki je, co až dnu vidno (ibid.); Ta ja *ozdaj*

tiž mam tote kurčovo žili (Dubovica SAB); Ale vidzice, *ozdaj* iśli dolu veľikim brehom, ale tote kravi sebe ňidž ňezrobeli (Dubovica SAB); To *ozdaj* (svokor) robili huncuctva, ket śe opili, ahej (Roškovany SAB); Ňemuch som śe obracic, aňi spadz v noci. A to boľezdz *ozdaj* veľika, huś! (Prešov); Ja eśči f takim kalape na vojnu išol, bo to *ozdaj* paradni kalap (Sedlice PRE); No a vedz zme už *ozdaj* preľeceli prez obid i na travu pre kravi ku dojeňu zme chodzili (Fintice PRE); A zme *ozdaj* prettim sebe tag ňezarezali kurče, kadzig viroslo, ta už zme ňešli do Košic predac (Kokšov-Bakša KOŠ); A v hižoch zme *ozdaj* ňemali diľe abo parketi, ale ľem žem (ibid.); Ale ked hrozno slatke, ta *ozda* aňi ňebarz muši pridavac cuker (Kazimír TRB); A mali me topanki? Čižmi! Ja mala tu čižmi *ozdaľ* toti jedni (Senné VK).

Zámerne uvádzam väčší počet dokladov v širšom kontexte, aby bol význam skúmanej častice dostatočne preukazný. Pravda, niekedy ani na základe širšieho kontextu nemožno jednoznačne určiť, či ju podávateľ použil vo význame „hádam" alebo „veru". Porov.:

Tu me śe začali obidva śmiac... chodž jej śe už ňebars chcelo, bo uš tedi bula češko chora na pľuca a vecka na to i umarla, *ozdaj* aňi pol roka už ňevitrimala (Čemerné VRN); Kedz do Košidz ňepujdze gu dochtoroj, gu takomu, co me tu mali u Paulovci dakedi, ňigda vecej bul *ozda* ňehodzen žic (Senné VK).

Podľa informácie externej spolupracovníčky dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV H. Kozákovej, zberateľky súvislých prehovorov v šarišskom nárečí, ktoré sama od detstva aktívne ovláda, význam slova *ozdaj* často vyplýva z intonácie vety. Intonácia ako indikátor významu niektorých častíc je jav vlastný nielen nárečiam, ale aj spisovnému jazyku (Morfológia slovenského jazyka, s. 756).

Intonačné pomery mohli byť jedným z činiteľov, ktoré pri východoslovenskej častici *ozdaj* viedli k vzniku jej čiastkového významu potvrdenia. Takýto výklad ponúkajú prehovory typu *Ja tu ňebudzem! Ja śe o z d a j bloščicom ňedam* (Studenec LVO). Pri oslabení stúpavo-klesavej intonácie zvolacej vety *Ja śe o z d a j bloščicom ňedam!* a jej zmene na klesavú intonáciu oznamovacej vety je takýto posun významu častice ľahko možný. Komunikatívna hodnota výpovede *Ja śe o z d a j bloščicom ňedam!*, v ktorej má *ozdaj* význam „hádam" a tej istej výpovede s intonáciou oznamovacej vety a s potvrdzovacou časticou je totiž rovnaká, rozdiel je len v stupni citového zaangažovania podávateľa — v prvom prípade veľmi silného, v druhom miernejšieho.

K rozšíreniu významu východoslovenskej častice *ozdaj* aj o potvrdzovaciu funkciu mohla prispieť aj formálna príbuznosť s potvrdzovacou časticou *ozaj, naozaj*. Domnienku o možnosti takejto tvarovo-významovej kontaminácie podporuje existencia podoby *naozdaľ* (Ľubotín SAB), *naozdaj* (Gá-

novce POP — Czambel, s. 566: *Moj kmoter ňemuśi bidz n a o z d a j mertvi).*

Isté pravidlá, podľa ktorých sa v prehovore uplatňuje potvrdzovacie *ozdaj* alebo jeho synonymum *vera,* naznačujú nasledujúce úryvky dvoch širších prehovorov:

a) A to už bulo (telo) v roskladze možno. A *ozdaj* oblag ňeotvoriľi... No ta na druhi dzeň uš som hvarela, ta ja uš tam ňenocujem. A śvekra hvareľi tag, že *vera* oňi jih ňezochabia... Moja śvekra śe źlekľi, priśľi nazat ku nam do huri, že vera aňi oňi ňenocuju (Studenec LVO);

b) Ta doobeda jakśka kośela, ale poobedze už *vera* nevladala. Strapela śe, segiňica, bo baba *ozdaj* ňema taku śikovnozdz do kośeňa jak chlop... Ta fše śe *ozdaj* s tim chvaľela, že ona vitrimala cale doobedu kośidz jak chlop (Niž. Šebastová PRE).

Častica *vera,* ako sa zdá, sa uplatňuje vo výpovediach, ktorých obsahom je zámer vykonať istý dej alebo ak ide o minulý dej, pri silnejšom zdôraznení platnosti obsahu výpovede. Túto pracovnú hypotézu bude treba overiť na dostatočne bohatom východiskovom materiáli.

2.4. Častica *ozdaj* môže uvádzať aj také výpovede, ktoré rektifikujú predchádzajúce tvrdenie. V takomto prípade má vytyčovaciu vysvetľovaciu funkciu a je ekvivalentná časticiam *totiž, vlastne, teda.* Porov.:

Me śe zobraľi, no ta dostala kravičku. *Ozdaj* kravičku ňedostala, ľem take ceľe (Brezovica SAB).

2.5. V analyzovanom materiáli je v niekoľkých prípadoch častica *azda* vo svojich územných hláskových variantoch zachytená aj vo význame „veď", „však". Tento čiastkový význam uviedla pri šarišskom *ozdaj* aj informátorka H. Kozáková. Skúmanú časticu v takejto nadväzovacej pripájacej funkcii máme doloženú nielen zo šarišskej a zemplínskej nárečovej oblasti, ale aj z Gemera:

Adaj ftodi sa ešťe ňenosili štofovie háby (Klenovec RS — zapisovateľka terénneho záznamu slovo *adaj* vykladá slovom *veď*); Veru to bola pravda pravďivá, *adaj* ešťe aj teráz akobi som na ňu hľaďev (Rim. Brezovo RS); A potim ja po ňich poznala, *ozdaj* oči śe jim bľiśčeľi a ja hvarim: A vi, mamo, zaś piľi paľenku? (Dubovica SAB); Teľo co me začaľi kopadz, diźdž uš tu. Obidva zo Sokolku me už ľem čekaľi, že vona (gazdiná) daco kirkňe, že abo podzme domu abo co... No vona nakoňedz dala radi, že podzme pot kopku komaňici, že *ozdaj* tod diśč prejdze, že to ňič (Čemerné VRN).

Funkcia pripájať k známemu kontextu novú výpoveď približuje výraz *adaj, ozdaj* k parataktickým spojkám s vysvetľovacím významom.

3. Náš jazykovozemepisný pohľad na časticu *azda* ukázal, že táto lexéma je živou súčasťou slovnej zásoby prevažnej väčšiny slovenských nárečí. Jej významová štruktúra je územne diferencovaná. Najväčší územný rozsah má v nadväzovacej pobádacej funkcii (na čele opytovacích a zvolacích viet), takto sa používa na celej oblasti svojho výskytu. Ako vytyčovacia hodnotiaca častica s významom predpokladu funguje v stredoslovenských a východoslovenských nárečiach, v užšom význame približnosti je aj tam pomerne zriedkavá. Ako vytyčovacia hodnotiaca častica s významom potvrdenia platnosti obsahu výpovede je známa v prevažnej časti východoslovenských nárečí — v tomto čiastkovom význame má vysokú frekvenciu v šarišských nárečiach a v nárečiach svých. Spiša. Tu sa zistila aj vo vytyčovacej vysvetľovacej funkcii na čele výpovedí, ktorých obsahom je rektifikácia predchádzajúceho tvrdenia. Z východoslovenskej nárečovej oblasti a z Gemera je doložená aj v nadväzovacej pripájacej funkcii ako ekvivalent častice *veď*.

V súvislosti so širokým rozsahom významu východoslovenskej častice *ozdaj* možno vysloviť hypotézu, že úmerne s tým, ako stúpa jej frekvencia vo význame „veru", „naozaj", narastá výskyt častíc *može, možno, mabic, nabic, nadzim* pri vyjadrení významu predpokladu.

Podrobnejší výskum iste preverí zistenia a závery, ku ktorým dospela naša sonda do tejto problematiky, a prinesie ďalšie poznatky.

Literatúra

CZAMBEL, S.: Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. Nákladom vlastným. V Turčianskom Sv. Martine 1906. 624 s.

FERENČÍKOVÁ, A.: Gramatické slová v Slovníku slovenských nárečí. In: Dialektologický zborník 1. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Jazykovedný zborník. 5. 1979. Red. J. Ružička a M. Štec. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980, s. 179—182.

HABOVŠTIAK, A.: Oravské nárečia. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1965. 544 s.

KÁLAL, M.: Slovenský slovník z literatúry a nárečí. Nákladom vlastným. V Banskej Bystrici 1923. 1012 s.

MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha, Nakladatelství ČSAV 1957. 627 s.

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.

STANISLAV, J.: Dejiny slovenského jazyka. Zv. 2. Tvaroslovie. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1958. 744 s.

STANISLAV, J.: Liptovské nárečia. Turčiansky Sv. Martin, Matica slovenská 1932. 562 s. + 12 máp.

RIZNER, Ľ.: Dialektický slovník bošácky. Rukopis uložený v jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV. 949 s.

Vlado Uhlár

MUTOK (ČIŽE DUDOK) V NÁREČIACH A KRÁSNEJ SPISBE

Na hornej Nitre (napr. vo Veľkých Bieliciach) sa slovo *mutok* vyskytuje s príznakom hanlivosti v spojení s malými deťmi (*Ňeplanci sa tu pod nohami, ti m u t o k!*). Tak je to aj v Nitre, kde táto lexéma má už západoslovenskú nárečovú podobu *mutek* a označuje napr. zasoplené decko; obdobne v Lukáčovciach, Svätoplukove a Lužiankach-Holotke, kde *mutek* je učubrané, špinavé dieťa.

V Nemčiciach pri Topoľčanoch sa vraví:

„Ti *mutok*, ti slepáň, čo sa moceš pod nohama!" — Keď je ďíťa pošťanó, už je *mutok*. To ňeňi hrubo nadávanó. — Aj káčaťi, aj húsaťi hovorá *mutok*. To je takó ňepodarenó (húsa). Čo sa to má motat medzi husáma?! (85-ročná žena r. 1981)

Na Považí je podoba *mutek* doložená v Prosnom, Dubnici nad Váhom, Maduniciach (ale v južnejších Drahovciach je *mutok*), Siladiciach, Brestovanoch, ale aj vo Vištuku, na Brezovej a v Hlbokom.

S lexémou *mutok* sa viac ráz stretáme v románe Kataríny Lazarovej Vdovské domy (1977). V ňom malej Katke (Okani) vraví jej Babka (mená Babka, Teta, Mama Ivka . . . používa autorka namiesto rodných mien):

„Čo sa mi tu moceš pod nohami, ty *mutok!* Len to zavadzia, moce sa človeku pod nohami . . ." (s. 37) — „Div že ma nepodrazili!" — hnevali sa Babka. — „Čo som ti povedala, čo som ti kázala, ty *mutok* jeden neposedný, neposlušný, nevýstojný?" (s. 195) — „*Mutky* k stolu!" — zvolali mama Ivka. — „Poďte, *mutky, mutočky* naše, dnes večer budete sedieť s veľkými za stolom!" (s. 48) — „Keď sme prišli tentoraz(!) *mutkovi* zavinšovať (na Katarínu), prašťalo od mrazu . . . reku Vianoce budeme mať na blate . . .!" — pokračovali Teta ešte vždy načertená. (s. 118)

V kapitole Škriepka pre bytosti sa pocestná, vandrovníčka Pekná Paulína, trochu znepokojená a zvedavá spýtala, prečo dievčence u Babky a Tety (Okaňu a Marišku) volajú *mutkami*. Nasleduje Tetin výklad, ktorý sa neuvádza v priamej reči, voľne ho rozvádza sama spisovateľka:

Ako je známe, každé ľudské obydlie je obývané aj inými bytosťami. U jedných, Teta ich nechcú menovať, majú zmoka, čo im už navláčil do domu bohatstva, aké by bez neho nikdy neboli vedeli nahonobiť . . . a je to nedobrý škriatok . . . Tých škriatkov je toľko a takých rozličných, že sama Teta by ich ťažko vedeli teraz z ničoho nič vymenovať, ale jeden z nich sa volá *mutok*, je to najdomáckejší škriatok . . . Čierny je, maličký, chudučký, má veľké oči a veľké ústa, moce sa po dome, zavadzia; keď ho človek nezbadá, potkne sa oňho a buď sa

poriadne udrie, alebo si vytkne nohu, alebo aspoň prst na nej. Niekedy z čírej samopaše strhne obrus zo stola, prevráti plný tanier alebo pohár vody, rozsype soľ, dúcha do ohňa, aby prihoreli koláče, ale vcelku veľkej škody na majetku ani na zdraví človeku nespôsobí. Keď koná zlo, tak len vtedy a preto, že si ho človek nevšimol a zabudol si hó uctiť omrvinkami jedla alebo kvapkami pitia. Lebo on má v dome svoj kút, kde čaká na svoj diel, keď si ľudia sadnú k sviatočnému stolu, aj keď je v dome svadba či krštenie alebo odbavujú kar. Keď dostane svoje, je s ním pokoj. Správa sa ako daktoré decká. Preto tie dve od malička prezývali aj *mutkami.* (s. 119) (Tu, pravda, vo familiárnom tóne v zlepšenom význame.)

Spisovateľka K. Lazarová sa narodila vo Výčapoch-Opatovciach a vyrástla na hornej Nitre v Janovej Vsi (teraz časť Klátovej Novej Vsi) na východ od Topoľčian. Opiera sa o domáce a iné zvykoslovie a národopis, upravujúc ho podľa svojho poňatia a zámeru. Na základe analógie medzi *zmokom* a *mutkom* v podobe zmoknutého kurčaťa (obdobne húsaťa, káčaťa) povyšuje *mutky* na mýtické bytosti. Jej pomerne obšírny výklad sa však neopiera o známe a platné poznatky zo slovenského, príp. slovanského národopisu a mytológie (Niederle, Bednárik), ktoré poznajú škriatky, zmoky, víly, vodníkov, svetlonosov a mátohy, ale nepoznajú nižšie mytologické bytosti *mutky.*

Zámena *mutok — zmok, škriatok* mohla vzniknúť iba poklesnutím pôvodného významu lexémy *mutok* (konkrétne vtáča), ktorý sa zachoval v niektorých oblastiach Slovenska už len vo zvyšku, v prirovnaní *dieťa ako m u t o k.* Takto sa slovo *mutok* stalo metaforou v hanlivom význame v nadávkach (obdobne ako *šteňa, mača, žaba, kuvik, teľa, baran* a pod.) s významom nie celkom jasným. Taký je výklad o „bytostiach mutkoch"[1] v románe Vdovské domy.

Čo je teda *mutok?*

V Horných Obdokovciach (na juhozápad od Topoľčian) je chotárny názov *Mutkový háj.* Háj je už dávnejšie vyťatý, vyklčovaný a zužitkovaný na oráčiny. Na dopyt o pôvode názvu mi učiteľ O. Hajro, tamojší rodák, od svojich starších príbuzných získal výklad, že kedysi, keď tam bol háj, bývalo v ňom dosť *mutkov,* no v súčasnosti ich takmer niet. *Mutky* boli

---

[1] Posun významu po znejasnení semémy pokračoval ďalej: a) *mutek:* tichý človek (Vištuk), samotár (Siladice), samotár, málovravný človek (Svätoplukovo), samotár, hlupáčik (Prosné), *„seďeli jag m u t e g na batohu"* (Brezová); b) *„každí napití jag m u t e k"* (Brestovany, Svätoplukovo); (o opitom) *je ako m u t o k* (Maňa); c) bezočivé decko, pankhart, hovoriace o veciach nesúcich pre nedospelých, bosých: *„Ti m u t e g hnusní, ešče by si to nemav ani vedzet!"* (Madunice, doklad od prof. M. Vanču; obdobne Drahovce); d) *mutka:* nejasne vraviaca žena, čo všetko motá (Vlachovo v Gemeri).

Doklady (okrem Maduníc, Mane a Vlachova) sú z kartotéky nárečového slovníka JÚĽŠ SAV. Sprístupnil mi ich Jozef Nižnanský, za čo mu vyslovujem úprimnú vďaku.

strakavé vtáčence (nár. táčence) pripomínajúce sojky. Hniezda si vraj vystielali suchými kravskými lajnami.

Tatko poznajú *mutky* aj v Maduniciach a na Vršatskom Podhradí: *Mutek* je strakavý, striedajú sa v ňom biele pásy a na hlave má korunku. V Maduniciach a Drahovciach je vraj ako žlna, ale na hlave má chochol a dieru v bútľavej vŕbe. Smrdí, lebo hniezda si obkladá aj ľudským trusom.

V Slovníku slovenského jazyka (1959—1968) niet hesla *mutok*. Bernolákov slovník (1825—1827) poskytuje však pomoc; v II. diele (s. 1843) má heslo *mutek*, lat. *upapa*, ku ktorému uvádza určujúce synonymum *dudek*, teda tvary v bernolákovskej norme podľa západnej slovenčiny na *-ek*. Ak sa lexéma *mutok* (vo význame *dudok*) nedostala do súčasného Slovníka slovenského jazyka, je to vari preto, že azda nebolo dosť opory v dielach súčasných spisovateľov.

V diele O. Ferianca (1965, s. 66—69) je pomerne podrobný výklad o rode *dudkov*, z ktorých je u nás známy *dudok obyčajný eurázijský*. Na hlave má charakteristický chochlík z hrebeňovito predĺženého peria hrdzavej farby, vejárovito si ho skladá dozadu. Hruď a bruško má škoricovočervenkastej farby, krídla čierne so štyrmi priečnymi bielymi pásmi, obdobne chvost s jedným širokým priečnym bielym pásom. Má pomerne dlhý, tenký, mierne ohnutý zobáčik. Živí sa hmyzom a larvami, ktoré zväčša zbiera po zemi a v truse rožného statku. Je to sťahovavý vták; zjari priletuje z Afriky. Hniezdi zväčša v dutinách stromov, obdobne ako ďateľ. Náš ľud však vypozoroval, že jeho mláďatá špinia do hniezda. Samička vytrvalo sedí na vajíčkach, kŕmi ju samček.[2] Preto vznikli v reči ustálené spojenia *sedí ako d v d o k* (nehybne), *spí ako d u d o k* (tvrdo), *„máte tu porádek jag u m u t k o v“* (totiž špinu a smrad; Mor. Lieskové).

Cenné poučenie pre obidve podoby názvu toho istého vtáka *dudok/mutok* poskytuje etymológia. Názov je nepochybne onomatopoického pôvodu — vznikol z osobitného radenia hlások, napodobňujúcich zvuky vydávané vtákom (ako ich vníma počúvajúci človek).

Latinské meno vtáka *upapa* a zoologický termín *Upapa epops* pripomína Feriancov výklad, že *dudok* (nár. *dudek* i *duduk*) sa po celé dni ohláša zvukom *up-up-up, up-up-up*. Slovanom a Slovákom však tento zvuk znel *dud-dud-dud, dud-dud-dud* (v staročeskej básnickej skladbe Rada zvířat: *„dudek zpievá du-du-du“;* Machek 1957). Slováci na Ponitrí a Považí tento zvuk vnímali po svojom ako *mut-mut-mut* (v Moravskom Lieskovom s neurčitým zvukom medzi *m* a *t: mъt-mъt-mъt)*, kým lužickí Srbi *hup-hup-hup*

[2] O. Ferianc (1958, s. 133) má tieto doklady na výskyt vtáka *dudka* (zápisy sú nárečovo nepresné): Trnava *(mutek)*, Cífer, Boleráz *(mudok)*, České Brezovo *(múdok)*, Horné Obdokovce (vraj *mutek!)*, Oreské pri Michalovciach *(chutok)*.

(hl. *hupak*, dl. *hupac*). Charakteristické sú ukrajinské názvy *dudka-mutka: vdod, vudvud, odud, udod* a iné; slovinské názvy: *vdod, vdeb, vdab* a ruský názov *udod*. Porov. aj nemecké *wudwud, hupphupp, Wiedehopf* a i. (Machek, 1957, s. 100).

Pre slovenské jazykové pomery je pozoruhodná zábavná báseň Ľudmily Podjavorinskej Zvala sojka (v knihe Išla sova na tanec, Bratislava, Mladé letá 1957, s. 80—82). Autorka na základe poznania tohto vtáka a jeho mena v podjavorinskom nárečí (Bzince, Zemianske Podhradie, Moravské Lieskové) spája do výraznej umeleckej jednoty informáciu a obraz o vlastnostiach a zvukoch s vlastnosťami a zvukmi *mutka-dudka*.

Zvala sojka spoza vody / *dudka-mutka* na jahody:
„*Dudku-mutku*, neseď v kútku / ako v smútku..."

Tvrdohlavý *mutok* sedí v kožuchu, nevyjde z hniezda (ako starí ľudia z teplej, zdusenej chyžky), ale naliehavo sám pozýva sojku dnu. Sojka v jeho „svetlici" (hniezde) vidí plno smetí a cíti zápach a sparu.

„Ej, *mutku*, divno tu je..."
Ale *dudok* len sa díva, / že tak býva odjakživa.

Doklady na podobu *mutok* vo význame „dudok" v diele Ľ. Podjavorinskej a najnovšie v spomínanom románe K. Lazarovej (1977) presviedčajú, že podoba *mutok* nepatrí iba do nárečového slovníka slovenčiny, ale aj do slovníka spisovnej slovenčiny, ktorý má poskytovať i primeraný výklad všetkým čitateľom slovenských literárnych diel.

Literatúra

BERNOLÁK, A.: Slowár Slowenskí, Česko-Latinsko-Ňemecko-Uherskí. Budín, Reg. Universitas Hungarica 1825—1827. 4 zv.
FERIANC, O.: Stavovce Slovenska. Zv. 3. Vtáky 2. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1965. 420 s.
FERIANC, O.: Slovenské názvoslovie vtákov. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1958. 332 s.
MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha, Nakladatelství ČSAV 1957.
Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959—1968. 6 zv.

DISKUSIE

Ľadislav Dvonč

SKLOŇOVANIE GRÉCKYCH A LATINSKÝCH OSOBNÝCH MIEN V SPISOVNEJ SLOVENČINE

Skloňovaniu gréckych a latinských osobných mien v spisovnej slovenčine sa už venovala značná pozornosť. Ich skloňovanie je aj istým spôsobom kodifikované v našich základných normatívnych príručkách. Napriek tomu v bežnej jazykovej praxi sa stretávame so značnými ťažkosťami, kolísaním a neistotou, čo ukazuje na potrebu znovu sa zamyslieť nad touto problematikou. Novogrécke mená majú už v spisovnej slovenčine ustálené skloňovanie, zato pri skloňovaní starogréckych mien je stav značne rozkolísaný. V ďalšom pod gréckymi menami budeme rozumieť iba starogrécke osobné mená.

Skloňovaním gréckych a latinských osobných mien v spisovnej slovenčine sa prvý zaoberal J. Horecký (1964, s. 178—183). Autor vychádza z konštatácie, že pri gréckych a latinských menách je nominatív značne odlišný od toho základu, z ktorého sa tvoria ostatné pády. Pri skloňovaní gréckych a latinských mien v slovenčine odporúča vychádzať zo základu v genitíve a upraviť ho tak, aby vyhovoval slovenskému deklinačnému systému. Sám však pritom konštatuje, že takáto dôsledná úprava nebude vždy možná. Napr. pri menách *Felix — Felicis, Adonis — Adonidos* by úpravou vznikli tvary *Félik, Adonid,* ktoré by sa príliš odchyľovali od pôvodného nominatívu a v prvom prípade aj od zdomácneného rodného mena *Félix — Félixa.* Pri všetkých mužských osobných menách na *-s,* ktoré sa nedajú skloňovať podľa vzoru *katechizmus* by sa teda mohol ponechať ako slovenský základ pôvodný nominatív *(Félix, Adonis).*

Autor potom uvádza týchto päť typov skloňovania gréckych a latinských mien:

I. nom. *-os, -on, -us, -eus, -um, -ás, -és* s genitívom na *-a* po vynechaní uvedených koncových častí, napr. *Hérodotos — Hérodota, Ílion — Ília, Katullus — Katulla, Achileus — Achilea, Anaxagorás — Anaxagoru* (tu s príponou *-u*), *Démostenés — Démostena;*

II. nom. *-Ø,* gen. *-a,* napr. *Cézar — Cézara, Alkman — Alkmana, Cicerón — Ciceróna, Nepót — Nepóta, Xenofont — Xenofonta, Félix — Félixa, Alexis — Alexisa;*

III. nom. *-a,* gen. *-u,* napr. *Katilína — Katilínu;*

IV. nom. *-a,* gen. *-y,* resp. *-e,* napr. *Minerva — Minervy, Tália — Tálie, Junóna — Junóny, Íliada — Íliady, Ízida — Ízidy, Cérera — Cérery;*

V. nom. *-ó, -é,* gen. *-y,* napr. *Sapfó — Sapfy, Díka — Díky.*

Tu treba hneď poznamenať, že grécke mená na *-ó* typu *Sapfó* sa majú podľa J. Horeckého aj v spisovnej slovenčine používať v pôvodnej podobe s koncovým *-ó* (ale mená na *-é* v poslovenčenej podobe na *-a*).

A. Jánošík (1947/48, s. 155—172) sa zaoberal skloňovaním gréckych vlastných mien a čiastočne aj všeobecných podstatných mien na *-ás* v spisovnej slovenčine. Autor venuje najprv pozornosť otázke, či v slovenčine ponechať pôvodné grécke zakončenie *-ás* alebo používať skrátené znenie *-as.* Odvolávajúc sa na úzus, odporúča písať uvedené mená v slovenčine s krátkym *-as.* Stavia sa za domáci spôsob skloňovania takýchto mien. Argumentuje klesajúcou znalosťou klasických jazykov. Odporúča skloňovať všetky grécke mená s príponou *-as* „na slovenský spôsob", teda *Ajas — Ajasa, Eneas — Eneasa,* príp. *Éneas — Éneasa* podľa návrhu J. Hrabovského, *Pallas — Pallasa, Pythagoras — Pythagorasa.*

Podľa Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1953 a ich ďalších vydaní, napr. 11. vydania z r. 1971 (s. 65—66) slová latinského pôvodu na *-us* a grécke mená na *-os, -as, -es* strácajú pri skloňovaní tieto koncovky, napr. *Ovídius — Ovídia, Grakchus — Grakcha, Spartakus — Spartaka, Gaius Julius Caesar — Gaia Julia Caesara, Pytagoras — Pytagora, Aristoteles — Aristotela, Sofokles — Sofokla, Euripides — Euripida, Ganymedes — Ganymeda, Xerxes — Xerxa.* Pri niektorých gréckych a latinských menách sa mení zakončenie kmeňa, napr. *Paris — Parida, Cicero — Ciceróna, Nero — Neróna, Xenofón — Xenofonta, Anakreón — Anakreonta.* Pravidlá teda odporúčajú rešpektovať stav v gréčtine a latinčine.

V Morfológii slovenského jazyka (1966, s. 123—124) sa síce tiež uvádza poučka o vynechávaní *-us, -os, -es* pri skloňovaní gréckych a latinských osobných mien, ale v niektorých prípadoch sa pripúšťajú dvojtvary, napr. *Ovídius — Ovídia, Herodotos — Herodota, Anaxagoras — Anaxagora, Sokrates — Sokrata,* ale *Bakchus — Bakcha/Bakchusa, Hádes — Hádesa/Háda, Herkules — Herkulesa/Herkula, Herakles — Heraklesa/Herakla.* Pri menách na *-es* sa tvary s ponechaním koncového *-es* uvádzajú dokonca na prvom mieste. Dopĺňajú sa ďalšie poučky. Niektoré mená sa skloňujú s ponechávaním koncového *-s* alebo bez neho, napr. *Ares — Area/Aresa, Diktys — Diktya/Diktysa.* Pri niektorých slovách dochádza k zmene kmeňa, napr. *Paris — Parida, Scípio — Scípióna, Nero — Neróna, Xenofón — Xenofonta, Zeus — Dia.* Zo ženských osobných mien sa tu uvádza meno *Sapfo* s koncovým *-o* (nie *-ó*) ako nesklonné (s. 123).

I ja som sa zaoberal skloňovaním gréckych a latinských vlastných mien osôb v spisovnej slovenčine (Dvonč, 1966, s. 341—349). Upozornil som, že preniká skloňovanie s ponechávaním koncového *-as, -es, -os, -us,* napr. *Feidias — Feidiasa, Perikles — Periklesa, Hermes — Hermesa, Sofokles — Sofoklesa, Aischylos — Aischylosa, Kerberos — Kerberosa, Catullus — Catullusa, Terentius — Terentiusa* (to sa týka aj odvodzovania slov, napr. *Perikles — Periklesov, Catullus — Catullusov).* Pri menách na *-s* sa koncové *-s* ponecháva, napr. *Minos — Minosa, Diktys — Diktysa, Minys — Minysa, Ares — Aresa* (podobne aj pri odvodzovaní, napr. *Minosov),* teda východiskom skloňovania sa stáva tvar nom. sg. Pri skloňovaní mien typu *Paris* v bežnej jazykovej praxi sa odstraňuje dvojakosť kmeňa, a to tak, že sa vychádza z tvaru nom. sg. alebo z podoby základu v ostatných pádoch. V bežnej jazykovej praxi pri prirodzenom utváraní zdomácnených podôb príslušných gréckych a latinských vlastných mien osôb so zmenou kmeňa pri skloňovaní sa spravidla zovšeobecňuje nominatívna podoba, napr. *Eros — Erosa,*

Atlas — Atlasa, Jupiter — Jupitera, Mars — Marsa, Táles — Tálesa, Laokoón — Laokoóna, Pluto — Pluta, Nero — Nera, Paris — Parisa, Zeus — Zeusa (podobne pri odvodzovaní: *Parisov, Zeusov* atď.).

V besede pracovníkov vydavateľstva Tatran s pracovníkmi Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, na ktorej sa hovorilo o adaptovaní niektorých gréckych mien osôb a o záväznosti normy pre každého používateľa spisovného jazyka, sa vyslovilo stanovisko, že pri ohýbaní neznámych mien treba vychádzať z morfologických zákonitostí slovenčiny, a nie z toho, ako sa tieto mená ohýbajú v gréčtine, resp. latinčine, napr. *Ares — Aresa*, nie *Area*, a to aj napriek tomu, že v istom počte takýchto mien sa v nepriamych pádoch kodifikovali prípony s prihliadnutím na grécke alebo latinské skloňovanie, napr. *Ikaros — Ikara, Cicero — Ciceróna* (Masár, 1974, s. 90—92).

Vo svojej najnovšej práci o dynamike morfologického systému súčasnej spisovnej slovenčiny (Dvonč, 1979, s. 39—40, 53—54) sa tiež zmieňujem o čoraz častejšom skloňovaní gréckych a latinských osobných mien so zachovaním koncového *-as, -es, -os, -us* (čím sa ich fungovanie ako pádových prípon oslabuje) a bez zmien v tvarotvornom základe, resp. o zovšeobecňovaní nominatívneho tvarotvorného základu v súlade s celkovým charakterom slovenského deklinačného systému.

Isté zásady používania a skloňovania starých latinských mien v spisovnej slovenčine sa spomínajú v románe M. Ferka Medzi ženou a Rímom (Ferko, 1980, s. 315). Čitateľom so starým klasickým vzdelaním, ako píše autor, sa vari nebude páčiť, že autor nepíše v románe *Marcus*, ale *Markus*, a meno *Pertinax* skloňuje s pripájaním prípon k celej podobe mena, teda *Pertinaxa*, nie *Pertinaca* (alebo *Pertinaka*). Podľa M. Ferka nejde iba o požiadavku lepšej beletristickej čitateľnosti, ale aj o vývinovú tendenciu slovenčiny. Latinský genitív od mena *Pertinax (Pertinacis)* si dnes už málokto uvedomuje. Je preto prirodzenejšie skloňovať *Pertinax — Pertinaxa* obdobne ako napr. slová *kódex, paradox*. M. Ferko preto používa aj podoby *Mars — Marsov*, nie *Martov*, derivát *marsiálny*, ďalej *Jupiter — Jupitera*, nie *Jova*, lebo by sa to — jeho slovami povedané — čitateľom miatlo. K týmto zásadám sa dospelo po konzultácii s pracovníkmi JÚĽŠ SAV, píše M. Ferko na konci svojej poznámky.

Preskúmaniu skloňovania gréckych a latinských vlastných mien (osobných aj zemepisných) v najnovších vydaniach diel z antickej literatúry sa venovala pozornosť v študentskej vedeckej a odbornej práci (Böhmová et al., 1979). Autorky čerpali materiál z týchto prekladov: P. O. Naso, Premeny; Aristofanes, Lysistrata; Vergílius, Eneis; Tacitus, Od skonu božského Augusta; Lívius, Hrdinské báje Ríma; Xenofón z Efezu, Efezský príbeh o láske. Popri skloňovaní podľa stavu v gréčtine a latinčine (s vynechávaním koncového *-as, -es, -os, -us* alebo so zmenami v základe) autorky vo viacerých prípadoch zisťujú aj skloňovanie podľa stavu v spisovnej slovenčine (s ponechávaním koncového *-as, -es, -os, -us* a bez zmien v základoch), napr. *Jánus — Jánusa* (lat. *Ianus*), *Echo — Echa, Pluto — Pluta, Apollón — Apollóna, Eros — Erosa, Midas — Midasa, Atlas — Atlasa, Apis — Apisa, Pans — Pansa, Caps — Capsa, Perdyx — Perdyxa, Mars — Marsa, Jupiter — Jupitera*. Grécke a latinské mená žien na *-a* sa podľa autoriek pravidelne skloňujú podľa vzoru *žena*, mená zakončené na *-ia* podľa vzoru *ulica*. Mená so zakončením na *-o* sa skloňujú so zmenou, napr. *Juno — Junóny, Dido — Didóny* (používa sa tu, pravda, pravopisná podoba *Juno*, nie *Iuno* podľa

stavu v latinčine). Viac problémov je podľa autoriek pri menách na *-ó*. Niekedy sa takéto mená neskloňujú, napr. *Mantó — o Mantó, Themistó — o Themistó, Kynó* — predvolal si *Kynó*. Vyskytuje sa tu však aj skloňovanie s vynechávaním *-ó*, napr. *Lempitó — Lempity*. Aj keď sa niektoré takéto mená neskloňujú, deriváty sa tvoria s vynechávaním *-ó*, napr. *Mantó — Mantin*. Mená na *-é* sa niekedy skloňujú podľa vzoru *žena*, napr. *Hekaté — Hekaty, Euadné — Euadny*, inokedy ostávajú nesklonné, napr. *Kalliopé, Hébé, Thisbé, Ariadné*. Mená na *-es, -is* sa skloňujú podľa vzoru *žena* so zmenou v základe, napr. *Ceres — Cerery, Prokris — Prokridy, Artemis — Artemidy, Izis — Izidy*.

Otázke skloňovania gréckych a latinských osobných mien sa venuje značná pozornosť aj v spisovnej češtine. Príslušná literatúra je neobyčajne bohatá, spomenieme tu iba niektoré práce. Napr. F. Kopečný (1963/64, s. 351—355) poukazuje na to, že „človek s normálnym nadaním a základným školským vzdelaním" ťažko pochopí, prečo sa má skloňovať *drama — dramatu, Cicero — Cicerona, Anakreon — Anakreonta, Artemis — Artemidy*. Podľa neho si prostý ľud navykol iba na niektoré typy, napr. *muzeum — muzea* a *Tibérius — Tibéria*. Autor pripomína, že počet ľudí oboznámených s gréčtinou a latinčinou sa veľmi zmenšuje a že čoskoro bude veľmi malý. Tu je potrebný podľa neho progresívny zásah, je potrebné zľudovenie, pretože tieto učenecké črty sú len a len znakom češtiny (proti praxi v starších dobách ešte do prvej polovice 19. stor.). V. Šmilauer (1964, s. 183—184) k tomu poznamenáva, že už V. Ertl a iní poukazovali na to, že skloňovanie mien typu *Zeus — Dia, Pallas — Pallady* je odchylné od prirodzeného postupu češtiny, v ktorej sa cudzie slová zaraďujú do vzorov podľa zakončenia v nominatíve. Čiastočne však s Kopečným nesúhlasí, keď hovorí, že frekvencia vlastných mien tohto typu je dnes minimálna, a tak sa ich používanie obmedzuje na úzky kruh odborníkov, ktorým ich skloňovanie nerobí ťažkosti. Novšie sa kriticky posudzuje písanie a skloňovanie antických mien v dvoch českých dielach z antickej kultúry (v Encyklopédii antiky a v Slovníku antickej kultúry) a v dvoch literárnovedných slovníkoch (v Slovníku literární teorie a v Slovníku literárních směrů a skupin) na stránkach českých jazykovedných časopisov (Oddělení jazykové kultury a stylistiky ÚJČ ČSAV, 1976, s. 137—15; Stich, 1979, s. 98—99). Autori uvedených diel podľahli túžbe po akomsi jazykovom „klasicizme", ktorý sa podľa A. Sticha prejavil v čo najpresnejšom reprodukovaní hláskových, grafických a kmeňoslovných pomerov v antických jazykoch. Aby dosiahli tento cieľ, v rozsiahlej miere popreli kodifikáciu Pravidiel českého pravopisu, napr. zásadne píšu príponu *-és*, nie *-es*, píšu dĺžky v menách akc *Kyklóp, Oidipús, Sókratés, Afrodíta, Ífigeneia* atď. Podľa A. Sticha uvedenie čistého „klasického ideálu" do praxe by vyžadovalo obnoviť a ešte rozšíriť humanistickú výučbu klasických jazykov. Bez tohto predpokladu je podľa neho reprodukcia antických dĺžok a kmeňotvornej sústavy skloňovania nemysliteľná, naopak, výsledkom bude len ďalšie kolísanie a neistota. Neraz je tu doložené aj kolísanie, napr. *Antigona* aj *Antigoné, Ífigenea* aj *Ífigénie* a i. Za nevhodné pokladá autor aj tvary typu *Pollukův* od mena *Pollux*, hoci inde v texte je skloňovanie v zhode s tvaroslovnou sústavou češtiny, napr. *Ajax — Ajaxe*, nie *Ajaka*. Autor je za skloňovanie *Pollux — Polluxe*, podobne napr. *Kalchas — Kalchase*, nie *Polluca*, resp. *Polluka, Kalchanta*.

Po prehľade literatúry sa pokúsime zhrnúť výsledky doterajšieho vý-

skumu a formulovať isté poučky o skloňovaní gréckych a latinských osobných mien v spisovnej slovenčine.

Mužské osobné mená na *-as, -es, -os, -us* sa bežne skloňujú s vynechávaním koncového *-as, -es, -os, -us*. Toto ich skloňovanie sa dnes opiera predovšetkým o skloňovanie všeobecných podst. mien typu *génius — génia, realizmus — realizmu* a pod. Pravidlo o skloňovaní s ponechávaním koncového *-as, -es, -os, -us* možno rešpektovať vo vymedzení, ktoré sa podáva v Morfológii slovenského jazyka. Podoby so zachovaným *-as, -es, -os, -us* možno hodnotiť ako hovorové, čiže šlo by tu o štylistickú diferenciáciu príslušných dvojtvarov. Tým sa rozširuje počet dvojtvarov podstatných mien so štylistickým rozdielom (k tomu pozri Dvonč, 1965, s. 160—187). Ponechanie *-as, -es, -os, -us* môže mať niekedy špeciálnu príčinu, napr. pri zdomácnenej podobe *Jánus* za lat. *Ianus* skloňovanie *Jánusa, Jánusovi* atď. si vyžaduje potreba odlíšiť takéto tvary od tvarov zdomácneného rodného mena *Ján* (*Jána, Jánovi* atď.). Aj v istých ustálených spojeniach býva osobitná situácia. Napr. pri odvodzovaní od mien na *-as, -es, -os, -us* zachovávame podobný stav ako pri skloňovaní, teda *Aristoteles — Aristotela* a podobne *Aristotelov*, ale napr. v ustálenom spojení *Midasove oslie uši* používame podobu s koncovým *-as*, nie podobu *Midove oslie uši*. Ide do istej miery o podobný prípad, ako je používanie podoby *Augias — Augia, Augiovi*, ale *Augiášov* v ustálenom spojení *Augiášov chliev*. Konečne treba spomenúť, že v spisovnej slovenčine sú dnes zaužívané podoby mien na *-as, -es*, nie *-ás, -és*. Nesporne tu zohrala úlohu latinčina, cez ktorú sa tieto mená k nám dostávali a v ktorej sa kvantita osobitne neoznačovala, ale podľa našej mienky aj vplyv slov na *-us, -os*, ktoré majú krátke pádové prípony. V súčasnej spisovnej slovenčine nie je bežné a nepociťuje sa ako prirodzené ani skloňovanie s vynechávaním koncového *-s* v prípadoch *Ares — Area, Diktys — Diktya, Minys — Minya, Minos — Minoa*. Preto v tomto prípade odporúčame skloňovanie s ponechávaním *-s*, teda *Ares — Aresa, Diktys — Diktysa, Minys — Minysa, Minos — Minosa* (to sa týka aj odvodzovania, napr. *Aresov, Minosov, aresovský, minosovský*).

Do druhej skupiny gréckych a latinských mužských osobných mien patria mená s rozličnými zmenami v základe, napr. *Cicero, Xenofón, Táles, Félix, Alexis, Kalchas* atď. Vo všetkých týchto prípadoch odporúčame skloňovanie, ktoré vychádza z nom. sg. Iba s ohľadom na časté používanie istých mien, ktorých skloňovanie je známejšie so zmenou v základe, by sme pripustili dvojtvary pri menách na *-o*, napr. *Cicero — Cicera/Ciceróna, Nero — Nera/Neróna*. Skloňovanie *Cicero — Cicera* a pod. sa na prvý pohľad môže zdať „nekultúrne" alebo aj „barbarské", treba si však uvedomiť, že v dnešnej spoločenskej situácii takéto skloňovanie bude čím ďalej

bežnejšie, „normálne", kým skloňovanie typu *Cicero — Ciceróna* bude stále viac ustupovať. Inak počítame iba so skloňovaním *Táles — Tálesa, Xenofón — Xenofóna, Laokoón — Laokoóna, Kalchas — Kalchasa, Paris — Parisa.* Aj v týchto prípadoch je dôležitý stav pri apelatívach. Skloňovanie apelatív muž. rodu so zmenou v základe je celkom výnimočné, napr. *pontifex — pontifika,* v prenesenom použití tohto slova sa už uplatňuje skloňovanie bez zmeny, teda *pontifexa* (Slovník slovenského jazyka, 3, 1963, s. 256), ale za dnešnej situácie budeme musieť celkom reálne počítať so skloňovaním *pontifex — pontifexa* vo všetkých prípadoch. Skloňovanie gréckych a latinských osobných mien so zmenou základu nemá teda oporu v skloňovaní pri apelatívach.

Ženské mená na *-a* sa skloňujú podľa vzoru *žena,* napr. *Minerva — Minervy,* mená na *-ia* podľa vzoru *ulica,* napr. *Tália — Tálie.* Pôvodné mená na *-o* sa už zaužívali v upravenej podobe podľa gen. sg. a ostatných pádov, napr. *Junóna* namiesto *Juno, Didóna* namiesto *Dido.* Zaraďujú sa do vzoru *žena.* Grécke mená na *-ó* navrhol J. Horecký písať s dlhým *ó* a skloňovať podľa vzoru *žena,* napr. *Sapfó — Sapfy.* Zaužívaná je však podoba *Sapfo* s koncovým *-o* (Morfológia slovenského jazyka, 1966, s. 123; Palkovič, 1980, s. 86). V Morfológii sa predpokladá používanie mena *Sapfo* ako nesklonného slova. Zdá sa nám, že podľa podoby *Sapfo* by bolo najvhodnejšie používať v slovenčine aj iné grécke mená na *-ó* so zakončením *-o,* takže by sa priradili k cudzím nesklonným menám na *-o,* napr. *Barbro.* Pre skloňovanie mien zakončených na *-s,* ktoré sa v gréčtine skloňujú so zmenou v základe, odporúčame prijať návrh J. Horeckého, t. j. upraviť nominatív podľa ostatných pádov a upravenú podobu na *-a* skloňovať podľa vzoru *žena,* napr. *Íliada — Íliady,* príp. *Iliada — Iliady, Ízida — Ízidy,* príp. *Izida — Izidy* (dlhé *í* na začiatku mena je v spisovnej slovenčine nezvyčajné), *Cérera — Cérery.* Grécke mená na *-é* možno upraviť na podobu s koncovým *-a* a skloňovať podľa vzoru *žena,* ako to navrhoval J. Horecký. Zakončenie *-é* je totiž v spisovnej slovenčine pre mená nezvyčajné. Niektoré mená sa s koncovým *-a* už používajú, napr. *Antigona, Nioba* a i.

Vcelku teda grécke a latinské mužské osobné mená odporúčame skloňovať tak, že sa vychádza z nominatívu (s rešpektovaním koncového *-as, -es, -os, -us* ako pádových prípon nom. sg. podľa stavu v gréčtine a latinčine). Mená zakončené na spoluhlásku alebo na samohlásku *-o* sa skloňujú podľa vzoru *chlap,* mená zakončené na *-a* podľa vzoru *hrdina.* Ženské mená na *-ó* odporúčame používať v podobe s koncovým *-o,* mená na *-é* v podobe s koncovým *-a,* mená so zmenami v základe upraviť v nominatíve podľa základu v genitíve a dať im podobu zakončenia na *-a.* Mená na *-a* sa skloňujú podľa vzoru *žena,* mená na *-ia* podľa vzoru *ulica,* mená na *-o* ostávajú nesklonné.

Literatúra

BÖHMOVÁ, I. — SLANIČKOVÁ, E. — TINCOVÁ, J. — VOLKOVÁ, J.: Flexia antických mien v novších slovenských prekladoch. Študentská vedecká a odborná práca. Bratislava, Filozofická fakulta Univerzity Komenského 1979. 20 s. (rukopis)
DVONČ, L.: K štylistickým rozdielom v dvojtvaroch podstatných mien. In: Jazykovedné štúdie. 8. Spisovný jazyk — štylistika. Red. F. Miko. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1965, s. 160—187.
DVONČ, L.: Zo skloňovania gréckych a latinských vlastných mien osôb v spisovnej slovenčine. Slovenská reč, *31*, 1966, s. 341—349.
DVONČ, L.: Dynamika morfologického systému súčasnej spisovnej slovenčiny. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1979. 237 s. (rukopis)
FERKO, M.: Medzi ženou a Rímom. Bratislava, Tatran 1980. 317 s.
HORECKÝ, J.: Grécke a latinské vlastné mená v slovenčine. Slovenská reč, *12*, 1946, s. 178—183.
JÁNOŠÍK, A.: Skloňovanie gréckych vlastných a iných mien na *-as* v slovenčine. Slovenská reč, *13*, 1947/48, s. 155—172.
KOPEČNÝ, F.: K reformě českého pravopisu. Český jazyk a literatura, *14*, 1963/64, s. 351—355.
MASÁR, I.: Z ďalšej besedy v Tatrane. Kultúra slova, *8*, 1974, s. 90—92.
Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.
Oddělení jazykové kultury a stylistiky ÚJČ ČSAV: Na okraj vydání encyklopedií antiky. Slovo a slovesnost, *37*, 1976, s. 137—151.
PALKOVIČ, K.: Výslovnosť a písanie mena *Sapfo* a zložka *ph*. Kultúra slova, *14*, 1980, s. 85—86.
Pravidlá slovenského pravopisu. Red. Š. Peciar. 11. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971. 424 s.
Slovník slovenského jazyka. Zv. 3. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1963. 912 s.
STICH, A.: Dvě literárně vědné encyklopedie. Naše řeč, *62*, 1979, s. 95—100.
ŠMILAUER, V.: Jedenácta stovka onomastických zpráv a poznámek. Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, *5*, 1964, s. 183—184.

Ladislav Trup

IMPLICITNOSŤ A EXPLICITNOSŤ VYJADROVANIA V PREKLADE (NA SLOVENSKOM A ŠPANIELSKOM MATERIÁLI)

Lingvistická konfrontačná a kontrastívna metóda má v súčasnosti rozsiahlu oblasť použitia, aj keď niektorí jazykovedci poukazujú na jej obmedzenú platnosť (porov. Dubský, 1979). Čoraz väčší záujem jazykovedcov o skúmanie tejto metódy je podmienený jednak rozvojom metodiky vyučovania cudzích jazykov, teda rozvojom konfrontačných výskumov zameraných na pedagogickú prax, jednak rozvojom konfrontačných výskumov v teoretickom aspekte.[1] V súvislosti s možnosťami využitia konfrontačnej

[1] Z množstva teoretických prác týkajúcich sa konfrontačného a kontrastívneho výskumu jazykov uvedieme aspoň práce K. Buzássyovej: *Kategória určenosti v maďarčine*. In: Z konfrontácie maďarčiny a slovenčiny. Red. F. Sima. Bratislava, Slo-

metódy pri opise lingvistických systémov narastá zároveň záujem o proces prekladania, keď prekladateľ prenáša oznámenie zakódované v znakovom systéme východiskového jazyka tak, že pre obsahové prvky oznámenia nachádza funkčné (textové) ekvivalenty v cieľovom jazyku a generuje v ňom nový text (metatext) predstavujúci vlastne novú formu pre daný obsah (Píša, 1975).

Preklad treba chápať ako zložitý proces hľadania funkčných ekvivalentov na vyjadrenie obsahových prvkov oznámenia, pričom sa prekladateľ stretáva s celým radom lingvistických i extralingvistických problémov: ide napríklad o lexikálno-sémantické modulácie, gramatické transpozície, adaptáciu štýlu a pod. Ako zdôrazňuje J. Píša (1975), v prekladovom procese sa menia len jazykové (formálne) prostriedky (variantná zložka), kým obsah informácie ako invariantná zložka zostáva nezmenený. Zmysel prekladu potom vidí v prenose obsahového invariantu do cieľového jazyka bez strát na jeho objeme, a to aj za cenu radikálneho preskupenia formálnych prostriedkov cieľového jazyka, a nie v nahrádzaní prostriedku východiskového jazyka systémovým prostriedkom cieľového jazyka. To znamená, že metatext má odovzdávať adresátovi rovnakú informáciu ako východiskový text, a to zo stránky denotatívnej, konotatívnej a štylistickej a mal by v ňom vyvolať rovnakú intelektuálnu a emocionálnu reakciu, akú vyvolal text originálu v pôvodnom adresátovi.

V súvislosti s procesom prekladania je možné podrobnejšie skúmať celý komplex otázok, ako je napr. vzťah medzi prekladom a transformáciou (Rozencvejg, 1964), transformulácia vo vzťahu k prekladu (Bolinger, 1966), preklad ako rozhodovací proces (Levý, 1967), vzťah translácie a transformácie (Kade, 1971) atď. Patria sem bezpochyby aj také javy, ako sú explicitnosť a implicitnosť sémantického obsahu výpovede, keď nejaký prvok obsahu výpovede v istom lingvistickom systéme je vyjadrený zreteľne a explicitne, kým v inom systéme len implicitne (porov. Vinay — Darbelnet, 1968). Ak chceme použiť terminológiu generatívnej gramatiky, explicitnosť a implicitnosť možno pokladať aj za špecifický jazykový prostriedok, ktorý zreteľne signalizuje v povrchovej štruktúre tie obsahové vzťahy, ktoré sa rozvíjajú medzi aktantmi hĺbkovej štruktúry (porov. Tesnière, 1953).

---

venské pedagogické nakladateľstvo 1977, s. 60—132; *Príspevok ku konfrontačnému výskumu slovenských a českých slovies polohy.* Slovenská reč, *38*, 1973, s. 270—278; *Kontrastívny výskum jazykov.* Jazykovedný časopis, *22*, 1971, s. 160—174; *K chápaniu gramatickej kategórie v koncepcii slovansko-neslovanskej konfrontačnej gramatiky* (na príklade kategórie osoby). Československé přednášky pro VIII. mezinárodní sjezd slavistů v Záhřebu. Praha, Academia 1978, s. 59—65; prácu V. Schwanzera *Bemerkungen zur Konfrontation deutschen und slawischer Verbalformen und Verbalstrukturen.* Probleme der kontrastiven Grammatik. Schriften des Instituts für deutsche Sprache in Mannheim. 8. Jahrbuch 1969. Düsseldorf 1970, s. 126 n.; J. Vachka *Morfonologické poznámky k jazykové typologii.* Slovo a slovesnost, *40*, 1979, s. 177—184; E. Beneša *Otázky konfrontace češtiny s němčinou.* Časopis pro moderní filologii, *49*, 1967, s. 95—104 a štúdiu, ktorú napísali W. Nemser a T. Slama-Cazacu *A contribution to Contrastive Linguistics (A psycholinguistic Approach: Contact Analysis).* Revue Roumaine de Linguistique, *15*, 1970, s. 101—128.

V našich poznámkach chceme poukázať na niektoré prípady explicitného a implicitného vyjadrovania v slovenčine a španielčine, a to v oblasti slovnej zásoby.

Z porovnávacieho hľadiska možno pri morfologickej a slovnodruhovej analýze slovníka, venovanej morfologickej stavbe pomenovacích jednotiek a príp. zmenám ich slovnodruhového zaradenia, sledovať nielen viaceré typy konvergencie či zhody medzi slovenčinou a španielčinou, ale aj prípady divergencie medzi jednotkami východiskového a cieľového jazyka. Konfrontačný pohľad na obidva jazyky odhaľuje zaujímavé rozdiely v ich pomenovacích štruktúrach. Okrem prípadov protikladu medzi nemotivovaným a motivovaným pomenovaním v slovenčine a španielčine, resp. rozdielov v použití jednoslovného pomenovania vo východiskovom jazyku a viacslovného pomenovania v cieľovom jazyku a naopak, dôležitým znakom divergencie medzi obidvoma jazykmi je práve implicitný a explicitný spôsob vyjadrovania, ako je to napr. v menej explicitnom slovenskom názve *cintorín* oproti explicitnému španielskemu pomenovaniu *camposanto,* kde sú zachytené základné významové zložky pomenovania explicitne: campo + santo = sväté pole (Dubský, 1977); podobne *kolibrík* = *pájaro mosca* (pájaro + mosca = vták + mucha), *peňaženka* = *portamonedas* (porta + monedas = nosí + mince), *popruh, remeň na puške* = *portafusil* (porta + fusil = nosí + puška), *čistidlo, čistiaci prostriedok* = *quitamanchas* (quita + manchas = odstraňuje + škvrny) a ďalšie.

Explicitnosť a implicitnosť sa prejavuje v rôznych jazykoch rozdielnym spôsobom. Stačí porovnať napr. špan. *tabla de alto* = *nadložie, primer plato* = *predjedlo, precio de suscripción* = *predplatné, superioridad numérica* = *presila, contrario en el juego* = *protihráč* a iné. Z uvedených príkladov vychodí, že v takýchto prípadoch sa v španielskom explicitnom pomenovaní použijú syntagmatické spojenia, kým v slovenčine deriváty. Sémantický posun oproti základnému slovu je v slovenčine jasne vyjadrený predponou, ktorej význam však nie je taký explicitný ako španielske spojenie — ide tu teda o rozdiel v stupni explicitnosti.

Vysoká miera explicitnosti v pomenovacích štruktúrach súčasnej španielčiny je v príčinnej súvislosti s jej analytickým charakterom a pomerne difúznym (neostrým) sémantickým systémom. Názorne to dokumentujú španielske ekvivalenty slovenských združených pomenovaní s relačnými adjektívami vo funkcii onomaziologického príznaku:

domáci

1. *doméstico* (conejo doméstico = domáci králik; servicio doméstico = služba v domácnosti; política doméstica = národná, vnútorná politika)
2. *casero, hecho en casa = doma vyrobený, upečený* (pan casero = domáci chlieb; dulce casero, dulce hecho en casa = domáce sladkosti)
3. *casero, de confección casera = doma zhotovený, ušitý* (vestido casero = domáce šaty)
4. *casero, de uso casero = používaný doma* (bata casera, bata de uso casero = domáci župan)
5. *casero = rodinný* (fiesta casera = rodinná slávnosť)

Vo všetkých týchto prípadoch stojí oproti španielskym príznakovým pomenovaniam prostý (t. j. bezpríznakový) tvar slovenského relačného adjektíva: explicitné vyjadrovanie sa v španielčine realizuje pomocou tzv. relátorov typu *hecho en casa, de confección casera, de uso casero.* Na druhej strane zas napr. explicitnosť španielskeho slovesa *acarrear* (oproti *transportar)* je daná použitím slovného základu *carr-* (porov. tiež *carro = voz, vozík*) — v slovenčine by sme rozdiel medzi špan. *transportar (prepraviť, dopraviť)* a *acarrear* museli vyjadriť spojením *prepraviť povozom, doviezť vozom* a pod. Ako typický príklad explicitného a implicitného vyjadrovania v oblasti slovnej zásoby sa často uvádza známy protiklad medzi špan. slovesom *entrar* a zodpovedajúcimi slovenskými slovesami: v slovenčine by bolo potrebné použiť napr. slovesá *vojsť, vstúpiť, vojsť* (napr. autom), *vplávať* (do prístavu), *vletieť* (oknom), *vniknúť* (do niečoho), *vojsť* (do niečoho), *mať prístup* (niekam), *vlievať sa* (o rieke), *začínať sa* (o ročnej dobe), *nastúpiť* (do učebného pomeru), *útočiť* (o býkovi) atď. (porov. Dubský a kol., 1977).

Tendencia modernej španielčiny k explicitnej štrukturácii pomenovacích spojení sa však nevzťahuje len na niekoľko prípadov, ale treba ju chápať komplexnejšie. Je príznačná pre značnú časť španielskej slovnej zásoby, najmä však pre lexikálne systémy odbornej terminológie. Tak napr. špan. *máquina para extinción de incendios = hasiaci prístroj, buril preparado sobre un núcleo = rydlo na jadre, filo de tendencia redondeada = zaoblené ostrie, depósito calcáreo en forma de hongo = hubový sinter* a ďalšie. Podobne v oblasti chromatickej terminológie slovenské prídavné meno *bledý* si v španielčine vyžaduje ekvivalent v podobe spojenia *de color pálido,* pretože termín *pálido* ako súčasť aj iných sémantických polí než farba (Diccionario de la Lengua Española, 1970) je významovo dosť neostrý: musí byť doplnený explicitným jazykovým prostriedkom (relátorom) *color* (= *farba*), ktorý ho potom jednoznačne zaradí do významového poľa farieb.

S problematikou implicitného a explicitného vyjadrovania úzko súvisí aj tzv. redundancia, ktorú treba chápať ako jav, keď lexikálny alebo gramatický význam je signalizovaný v (meta)texte väčším množstvom jazykových prostriedkov (neraz aj z iných subsystémov jazyka), než je pre komunikáciu s príjemcom potrebné (Píša, 1975). Ako píše J. Dubský (1977), z prekladateľského hľadiska je redundantná tá významová zložka pomenovania, ktorá je vo východiskovom jazyku vyjadrená explicitne, ale v cieľovom jazyku sa chápe implicitne. V tomto zmysle hovoríme o sémantickej redundancii vtedy, keď určitá významová zložka je v pomenovacej jednotke vyjadrená dvojakým alebo aj viacerým spôsobom. Tak napr. v španielskej vete *He oído decir que lo ha hecho (Počul som, že to urobil)* je redundantne vyjadrený význam „počuť správu" (jednak slovesom *oír* = *počuť* a jednak slovesom *decir* = *povedať*), kým v slovenčine je v slovese *počuť* implikované aj to, čo možno počuť (napr. krik, plač, spev, ale aj informáciu, správu, oznámenie a i.). Podobne možno uviesť ďalšie príklady redundantného vyjadrovania v španielčine v porovnaní so slovenčinou, kde pri preklade dôjde k redukcii sémanticky redundantných elementov, ktoré z hľadiska informácie ako celku neprinášajú nič nové:

hablar de manera muy interesante = rozprávať veľmi zaujímavo; *de manera definitiva* = definitívne, *de modo excepcional* = výnimočne; *es curioso ver que* = je zaujímavé, že... (v slovenčine sa nevyžaduje doplnenie slovesom *vidieť*); *la caja conteniendo libros* = debna s knihami; *por vía sintética* = synteticky (tu sa takisto nevyžaduje vyjadrenie *syntetickou cestou); la unión constituye fuerza* = v jednote je sila; *ir a buscar setas* = ísť na hríby; *matarse trabajando* = upracovať sa a mnohé ďalšie.

Uvedené, ale aj iné prípady sú dokladom jednej z charakteristických foriem explicitného vyjadrovania v španielčine pomocou redundantného použitia slovesných tvarov (najčastejšie menných, infinitívnych, participiálnych a gerundiálnych), ktoré sú však typické aj pre iné románske jazyky (najmä pre portugalčinu, taliančinu a francúzštinu). Redundanciu však nemožno považovať za negatívny jav, ktorý zbytočne zaťažuje jazykový systém, ale skôr naopak: v nejednom prípade zabraňuje nesprávnej interpretácii komunikovanej informácie.

S koncepciou explicitného a implicitného vyjadrovania sa bežne stretávame aj v syntaktickom pláne. Ide tu predovšetkým o rôzne spôsoby explicitného či implicitného vyjadrenia rozličných typov nominálnych syntagiem s predložkami *a, de* a o ich preklad náležitými slovenskými ekvivalentmi. Sú to syntagmatické spojenia typu *visita a (de) la clínica, puerta del jardín, máquina a vapor, la casa de Antonio Gaudi,* ale aj prípady s nomen actionis, ako *en reconocimiento a la ayuda prestada al pueblo*

cubano, grandioso y combativo recibimiento a Fidel atď. (porov. Dubský, 1979). Táto problematika si však zasluhuje osobitný výskum.

Na záver možno povedať, že konfrontačné skúmanie jazykových prostriedkov z hľadiska implicitnosti a explicitnosti môže vhodným spôsobom prispieť k úplnejšej charakteristike jazykov, čo má význam nielen pre praktické potreby prekladu, ale aj pre výučbu jazykov.

Literatúra

BOLINGER, D.: Transformulation: Structural Translation. Acta Linguistica Hafniensia, *9*, 1966, s. 130—144.

Diccionario de la Lengua Española. 19. vyd. Madrid, Real Academia Española 1970. 1424 s.

DUBSKÝ, J.: Základy španělské lexikologie (pro překladatele a tlumočníky). Skriptum. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1977. 187 s.

DUBSKÝ, J. a kol.: Velký španělsko-český slovník. Zv. 1. Praha, Academia 1977. 956 s.

DUBSKÝ, J.: Explizitation und Implizitation und ihre Anwendung in der linguistischen Analyse. In: Linguistische Arbeitsberichte. 25. Leipzig 1979, s. 79—83.

KADE, O.: Zum Verhältnis von Translation und Transformation. In: Studien zur Übersetzungswissenschaft. Leipzig, VEB Verlag Enzyklopädie 1971, s. 7—26.

LEVÝ, J.: Translation as a Decision Process. In: To Honor Roman Jakobson. Zv. 2. The Hague, Mouton 1967, s. 1171—1182.

PÍŠA, J.: Implicitnost a explicitnost vyjádření obsahových vztahů v překladovém procesu. Jazykovědné aktuality, *12*, 1975, s. 121—126.

ROZENCVEJG, V. J.: Perevod i transformacija. In: Transformacionnyj metod v strukturnoj lingvistike. Moskva, Nauka 1964, s. 88—98.

TESNIÈRE, L.: Esquisse d'une syntaxe structurale. 4. vyd. Paris, C. Klincksieck 1953. 30 s.

VINAY, J. — DARBELNET, J.: Stylistique comparée du français et de l'anglais. Méthode de traduction. Paris, Didier 1968. 331 s

Karel Sekvent

O SKLOŇOVANÍ FRANCÚZSKYCH PRIEZVISK NA -AY, -AYE, -EY

Problematiky skloňovania tohto typu francúzskych priezvisk v slovenčine sme sa už čiastočne dotkli (Figmiková — Sekvent, 1977). Vraciame sa k nej so zámerom pokúsiť sa o komplexný rozbor.

Súčasná kodifikácia skloňovania francúzskych priezvisk na *-ay, -aye, -ey* v slovenčine je neúplná a problematická. Skloňovanie priezvisk na *-ay, -aye* vôbec nie je kodifikované. Nemožno tu uplatniť poučku: „Podobne (podľa vzoru kuli) skloňujeme anglické priezviská na *-ey* (vyslovené ako *i*); napr. *Priestley — Priestleyho* ... Iné priezviská na *-ai, -ay* majú jednak skloňovanie podľa vzoru chlap, jednak zámenné pádové prípony" (Morfológia slovenského jazyka, 1966, s. 125) a obdobné poučky v iných kodifikačných príručkách (Pravidlá slovenského pravopisu, 1971, s. 66). Tieto poučky výslovne neuvádzajú, že sa týkajú aj

francúzskych mien. Ani v ich exemplifikácii sa žiadne francúzske meno zakončené na *-ay* nevyskytuje. Z hľadiska grafiky by síce bolo možné vzťahovať tieto poučky aj na francúzske priezviská zakončené na *-ay*, ale z hľadiska výslovnosti zakončenia *-ay* ide zrejme o iný typ mien.

Skloňovanie francúzskych priezvisk na *-ey* nie je kodifikované v Slovenskej gramatike (1968) ani v Pravidlách slovenského pravopisu. V Pravidlách (s. 67) sa v celkom inej súvislosti cituje priezvisko *Barbey*, skloňované podľa vzoru kuli. Morfológia (s. 126) uvádza poučku: „Ku vzoru chlap patria aj francúzske priezviská na *-ey;* napr. *Ney — Neya, Vey — Veya, Lyautey — Lyauteya . . .;* ďalej nemecké priezviská na *-ei;* napr. *Frei — Freia.*"

Príručka slovenského pravopisu pre školy (Oravec — Laca, s. 97) má túto poučku: „Maďarské i slovenské priezviská na *-ai, -ay,* francúzske a iné priezviská na *-ey* sa skloňujú podľa vzoru chlap." V inej súvislosti sa v Príručke (s. 99) uvádza priezvisko *Barbey,* skloňované podľa vzoru chlap.

Problematickosť citovaných poučiek spočíva v tom, že sa francúzske priezviská na *-ey* dávajú do tesnej súvislosti s maďarskými, slovenskými a nemeckými priezviskami, čo môže viesť k záveru, že sa koncové *-ey* vyslovuje ako *ej.* Táto výslovnosť však nezodpovedá pôvodnej francúzskej výslovnosti a v poučkách sa správna výslovnosť nenaznačuje.

V súčasnom úze (citované doklady sú z rokov 1966—1980) je skloňovanie francúzskych priezvisk zakončených na *-ay, -aye, -ey* rozkolísané medzi vzormi chlap a kuli. Mierne prevažujú tvary podľa vzoru chlap, napr.:

Sarceyovi, Barbeya (Lanoux), Claya, Varneyom (Perruchot, 1969), La Faye — La Faya, Larreyom, Charavaya (Maurois, 1970), Houssayea, Houssayom (Maurois, 1971), Barbeya (Maurois, 1975) Delaunaya, La Fresnaye — La Fresnayom — La Fresnayovi (Od Maneta . . .), Boulaya, Monceya, Neya (Manfred), Grosleyovi (Vantuch), Larivaya, du Bellayom (Juríček), Courtenaya (La Fayette), Hallydaya (Hotmar), Debraya (Smena, 29. 11. 1977, s. 2).

Privlastňovacie prídavné mená k týmto menám sa tvoria príponou *-ov: Sisleyovým* (Od Maneta . . .), *Sisleyove* (Maurois, 1967).

Tvary podľa vzoru kuli:

Meleyho, Régameyho (Lanoux), Sisleyho, Guichenayho (Perruchot, 1969), Mézeraymu — Mézeraym, Volneyho (Maurois, 1970), Fontaneyho (Maurois, 1971), Volneyho, Monceyho (Manfred), Volneyho (Mináč), Mézerayho (Mérimée), Monceyho (La Mure), Sisleyho, Duverneyho (Hošek), Harveyho (Juríček), Sisleyho (Hotmar; Perruchot, 1980).

Ako privlastňovacie prídavné mená sa používajú tvary genitívu podľa vzoru kuli, napr. *Varneyho obchodu* (Perruchot, 1969).

Z citovaných dokladov je zrejmé, že rozkolísanosť skloňovania francúzskych mien uvedeného typu medzi vzormi chlap a kuli jestvuje bežne aj

v rámci individuálneho úzu (porov. Lanoux; Perruchot, 1969; Maurois, 1970; Maurois, 1971; Manfred; Hotmar).

Rozkolísanosť si možno vysvetliť vzájomným vplyvom grafickej a výslovnostnej podoby priezviska. Ak preváži vplyv grafickej podoby, podriaďujú sa priezviská vzoru chlap. Ak preváži vplyv výslovnostnej podoby (uvedené zakončenia sa vo francúzštine vyslovujú napospol ako *e*), podriaďujú sa priezviská vzoru kuli.

Výslovnostnú podobu považujeme pri tomto type mien za rozhodujúcu. Francúzske mená zakončené na *-ay* sa vyslovujú takto:

Aufray (ofre), Boulay (bule), Clay (kle), Courtenay (kurtene, kurtne), Delaunay (delone), du Bellay (dübele), Gray (gre), Guichenay (gišene, gišne), Charavay (šarave), Larivay (larive), Lissagaray (lisagare), Mézeray (mezere, mezre) a pod.

Výslovnosť francúzskych mien zakončených na *-ey* je takáto:

Barbey (barbe), Duverney (düverne), Fontaney (fontane), Grosley (grole), Harvey (arve), Larrey (lare), Lyautey (lijote), Meley (mele), Moncey (monse), Ney (ne), Régamey (regame), Sarcey (sarse), Sisley (sisle), Varney (varne), Volney (volne) a pod.

Osobitne sa treba pristaviť pri priezviskách zakončených na *-aye*. Toto zakončenie sa vyslovuje ako *e*, napr.:

Houssaye (use), La Fresnaye (lafrene), La Meilleraye (lamejre), Puisaye (puize), Pierrelaye (pjerle), Saint-Aulaye (sentole).

Výnimočná je iná výslovnosť: *La Faye (lafaj)*. Priezvisko *La Faye* patrí teda k vzoru chlap *(La Faya, La Fayovi — lafaja, lafajovi)*.

Úzus je nejednotný aj pokiaľ ide o ponechávanie alebo vynechávanie nemého *-e* pri menách na *-aye* v nepriamych pádoch. Z hľadiska francúzskeho jazyka nemá toto *-e* žiadnu špecifickú funkciu a malo by sa preto v nepriamych pádoch vynechávať, podobne ako sa má vynechávať pri menách zakončených na nevyslovované *-e* (Pravidlá, s. 67), napr.: *Houssaye — Houssayho (useho), Houssaymu (usemu), Houssaym (usem); La Fresnaye — La Fresnayho (lafreneho)* atď. Nevzniká tak grafický podklad pre prípadnú výslovnosť *Houssayeho (usejeho)*. Nazdávame sa, že aj pri menách zakončených na *-ie* by bolo vhodné odpájať koncové *-e*, napr. *Curie — Curiho* (Dvonč, 1965).

Pri tvaroch podľa vzoru chlap vznikajú problémy s výslovnosťou v nepriamych pádoch. Možno predpokladať dva výslovnostné varianty. Napr. od mien *Delaunay — Delaunaya* a *Sisley — Sisleya* sú to varianty 1. *delonea, sislea* a 2. *deloneja, sisleja*. Prvý variant má určitú nevýhodu: pádová prí-

pona vzoru chlap sa pripája k základu zakončenému prednou samohláskou, avšak pre takýto základ sa požadujú pádové prípony vzoru kuli. To by však mohlo viesť k rozkolísanosti v používaní pádových prípon pri menách zakončených vo výslovnosti na *e*, porov. *André, Andréa* (Pravda, 18. 2. 1980, s. 5). V druhom výslovnostnom variante sa realizuje výslovnosť vkladného *j*. Francúzska graféma *y* je podkladom pre takúto výslovnosť. V danom prípade ju však nepokladáme za náležitú (mohla by sa prenášať do základnej podoby mena) a za nevyhnutnú. Ako nevyhnutná sa javí výslovnosť vkladneho *j* pri menách zakončených na *-oy, -oye*, napr.: *Dormoy (dormua) — Dormoya (dormuaja), La Monnoye (lamonua) — La Monnoyov (lamonuajov), Villeroy (vilrua) — Villeroya (vilruaja), Leroy (lerua) — Leroyovi (leruajovi).* Ani pri odvodzovaní ženských priezvisk od mien na *-ay, -aye, -ey* sa výslovnosť vkladného *j* nerealizuje, porov. *Charavayová (šaraveová), Laisnayová (leneová), Meleyová (meleová)* a pod.

Podľa nášho názoru by kodifikácia mala vychádzať pri danom type mien z pôvodnej francúzskej výslovnosti a určiť ako skloňovací vzor substantívum kuli. Skloňovalo by sa teda: *Delaunay, Delaunayho, Delaunaymu, Delaunaym (delone, deloneho, delonemu, delonem); Sisley, Sisleyho, Sisleymu, Sisleym (sisle, sisleho, sislemu, sislem).* Takto sa francúzske priezviská na *-ay, -aye, -ey* priraďujú k francúzskym menám zakončeným na *-é (Aimé, Littré, Hervé, Honoré* a pod.) a k anglickým priezviskám na *-ey* (vysl. *i*), napr. *Priestley — Priestleyho (prístli — prístliho;* porov. Morfológia, s. 125). Pritom by bolo vhodné nespájať do jednej poučky rôznojazyčné mená, aj keď sú podobné grafikou svojho zakončenia. Rozhodujúca je v tomto prípade totiž výslovnosť a tá je v rôznych jazykoch odlišná, čo sa prejavuje aj v odlišných skloňovacích vzoroch.

Literatúra

DVONČ, L.: *Charlie — Charlieho,* nie *„Charliho“*. Slovenská reč, *30,* 1965, s. 313—314.

FIGMIKOVÁ, M. — SEKVENT, K.: *Jula Barbeyho* alebo *Jula Barbeya?* Slovenská reč, *42,* 1977, s. 191.

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.

ORAVEC, J. — LACA, V.: Príručka slovenského pravopisu pre školy. 4. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1976. 598 s.

PAULINY, E. — RUŽIČKA, J. — ŠTOLC, J.: Slovenská gramatika. 5. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. 596 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. Red. Š. Peciar. 11. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971. 422 s.

WARNANT, L.: Dictionnaire de la prononciation française. 3. vyd. Gembloux, Duculot 1968. 654 s.

Excerpované diela

HOŠEK, R. a kol.: Francúzsko. Bratislava, Obzor 1977. 248 s.
HOTMAR, J.: Rozhovory nad Seinou. Prel. F. Uváček. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1980. 240 s.
JURÍČEK, J. a kol.: Malá encyklopédia spisovateľov sveta. Bratislava, Obzor 1978. 642 s.
LA FAYETTE, Madame de: Kňažná de Clèves. Prel. V. Millerová. 2. vyd. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1979. 142 s.
LA MURE, P.: Maliar z Moulin Rouge. Z angl. prel. M. Brandoburová. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1972. 495 s.
LANOUX, A.: Dobrý deň, pán Zola. Prel. J. Oršulák. Bratislava, Tatran 1966. 491 s.
MANFRED, A. Z.: Napoleon Bonaparte. Prel. O. Gažová a K. Šrámek. Bratislava, Pravda 1974. 692 s.
MAUROIS, A.: Dve lásky Philippa Marcenata. Prel. V. Dudáš. 1. vyd. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1967. 196 s. — 2. vyd. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1974. 210 s.
MAUROIS, A.: Lélia alebo život George Sandovej. Prel. L. Lapšanský. Bratislava, Smena 1975. 415 s.
MAUROIS, A.: Prometeus čiže život Balzacov. Prel. A. Vantuch. Bratislava, Smena 1970. 491 s.
MAUROIS, A.: Traja Dumasovci. Prel. A. Vantuch. Bratislava, Smena 1971. 412 s.
MÉRIMÉE, P.: Kronika vlády Karola IX. Prel. M. Chorváth. 2. vyd. Bratislava, Tatran 1976. 245 s.
MINÁČ, V.: Súvislosti. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1976. 584 s.
Od Maneta po Pollocka. Slovník západoeurópskeho maliarstva 20. storočia. Prel. S. Hollá. 2. vyd. Bratislava, Tatran 1973. 416 s.
PERRUCHOT, H.: Cézanne. Prel. M. Kopecká a M. Krasnohorská. Bratislava, Tatran 1980. 283 s.
PERRUCHOT, H.: Gauguinov život. Prel. J. Brandobur. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1969. 407 s.
VANTUCH, A.: Ch.-L. Montesquieu. Zápas o dielo. Bratislava, Pravda 1977. 256 s.

SPRÁVY A POSUDKY

Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV v roku 1981

Základnou smernicou pre prácu JÚĽŠ SAV v r. 1981 boli závery XVI. zjazdu KSČ a zjazdu KSS, závery 15. a 18. zasadnutia ÚV KSČ, nadväzujúce zasadnutia ÚV KSS týkajúce sa zvyšovania kvality a efektívnosti vedeckovýskumnej práce a rozpracovanie týchto záverov v dokumentoch riadiacich orgánov SAV a v komplexnom materiáli o hlavných smeroch činnosti a základných úlohách Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV vytýčených na 7. päťročnicu.

V zmysle týchto záverov a smerníc sa prevažná časť kapacity ústavu sústredila na tímové riešenie úloh štátneho plánu základného výskumu (ŠPZV). V rámci plánovaných úloh v popredí pozornosti stál výskum súčasného spisovného jazyka vrátane rozvoja jazyka a jeho fungovania v etape budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti, ďalej teoretické a metodologické problémy marxistickej jazykovedy a konfrontačný výskum slovenčiny a ruštiny. Primerané miesto sa venovalo i skúmaniu dejín jazyka a slovenských nárečí ako dôležitých zložiek kultúrneho dedičstva slovenského národa.

Ústav je koordinačným a hlavným pracoviskom hlavnej úlohy ŠPZV *Jazyk ako prostriedok komunikácie v socialistickej spoločnosti a jeho úloha pri formovaní spoločenského vedomia* (koordinátor J. Horecký) a významnou mierou participuje na hlavnej úlohe *Čeština a slovenčina ako nositelia národnej kultúry v etape výstavby rozvinutej socialistickej spoločnosti,* menšou mierou aj na hlavnej úlohe *Teoretické problémy robotiky a umelej inteligencie.*

V roku 1981 sa v ústave pracovalo na ôsmich úlohách štátneho plánu základného výskumu a dvoch ústavných úlohách. Čiastková úloha *Výskum spisovnej slovenčiny a jej kultúry* (zodp. riešiteľ J. Kačala) sa realizovala v týchto úlohách:

V úlohe *Syntax slovenského jazyka* (zodp. riešiteľ J. Ružička) sa vypracovala koncepcia a rozdelili sa úlohy podľa jednotlivých kapitol. Vypracovala sa kapitola o vetnom základe a viaceré štúdie, v ktorých sa riešia parciálne otázky slovenskej syntaxe: recipročná syntagma, sémantická a syntaktická analýza jednočlennej vety, vzťahy medzi gramatickou a sémantickou štruktúrou vety, sémantická štruktúra a obsah vety, kongruentné a nekongruentné zložené substantívne syntagmy, príslovkové určenie vyjadrené výrazom s prirovnávacou spojkou, replikové vety a interpunkcia v príčasťových polovetných konštrukciách.

Pri výskume slovnej zásoby (zodp. riešiteľ J. Horecký) sa vypracoval rámcový projekt pre skúmanie dynamiky slovnej zásoby spisovnej slovenčiny (úloha sa zaraďuje do plánu ústavu od r. 1982). Vypracovali sa štúdie o privatívnych kauzatívnych slovesách, o názvoch deja a názvoch vlastnosti v nominačnej a transpozičnej funkcii, o konverzívach s kontraagensom, o lexikálnej homonymii, o sémantických vzťahoch medzi odbornými termínmi. Skúmali sa otázky štylistického prehodnocovania v spisovnej slovenčine (prehodnocovanie knižného štýlu a prehodnocovanie tzv. ľudových slov na hovorové). Sledovala sa jazyková

stránka súčasnej slovenskej prózy ako materiál dokumentujúci obohacovanie prostriedkov spisovnej slovenčiny.

V úlohe *Krátky slovník slovenského jazyka* (zodp. riešiteľ J. Kačala) sa skoncipovalo 5 500 hesiel, zredigovalo sa 12 700 hesiel. Vypracovali sa viaceré štúdie z oblasti súčasnej lexiky, ktorých výsledky možno aplikovať pri práci na Krátkom slovníku slovenského jazyka: o knižných slovách v slovenčine, o okrídlených výrazoch a tzv. citátových frazeologizmoch, o expresivite slovies z hľadiska lexikografickej praxe, o niektorých črtách jazyka a štýlu športovej publicistiky, o rozhlasovom seriáli Čo nového Bielikovci. Priebežne sa budovala lexikálna kartotéka JÚĽŠ SAV.

V čiastkovej úlohe *Teoretické základy jazykovedy* (marxisticko-leninská jazykoveda — zodp. riešiteľ J. Horecký) sa vypracovali štúdie o vzniku a vývine jazyka, o vzťahu obsahu a formy v oblasti morfonológie, o vzťahu jazykových rovín v závislostnej syntagme z hľadiska obsahu a formy, o vzťahu N. S. Trubeckého k slovenčine a výskumu slovenčiny. Vypracovala sa kolektívna štúdia, ktorá podrobne zhodnotila metodologický prínos dvojzväzkovej Ruskej gramatiky vypracovanej v Kabinete cizích jazyků ČSAV. Táto úloha sa rieši v spolupráci s inými pracoviskami.

V čiastkovej úlohe *Výskum slovenských nárečí* (zodp. riešiteľ I. Ripka) sa pokračovalo v práci na Slovníku slovenských nárečí (SNN) — skoncipovalo sa 3 500 významových jednotiek, zredigovalo sa 2 300 hesiel I. zväzku tohto diela. Problematika celonárodného nárečového slovníka sa rozpracovala v štúdiách a v referátoch, ktoré odzneli na II. slovenskej dialektologickej konferencii (Zemplínska šírava 30. 9. — 3. 10. 1981; organizoval ju ústav spolu s FF UPJŠ). Boli venované problematike cieľov a možností celonárodného nárečového slovníka, svojskostiam nárečovej derivácie z hľadiska SSN, niektorým aspektom spracovania gramatických slov, slovám latinského pôvodu, homonymii a polysémii. Pozornosť sa venovala tvoreniu slov v užských a zemplínskych nárečiach a geografickému rozšíreniu karpatizmov v slovenských nárečiach. Na konferencii sa za medzinárodnej účasti posúdila koncepcia predložená v ukážkovom zväzku Slovníka slovenských nárečí, autorský kolektív tak získal cenné pripomienky a podnety do ďalšej práce. Na Atlase slovenského jazyka sa vykonali korektúry a revízia textových častí II. a III. zväzku. Obidva tieto zväzky vyšli v r. 1981 tlačou. Pokračovalo sa v práci na troch veľkých medzinárodných atlasových projektoch. Pre Slovanský jazykový atlas sa preverovali sporné a dopĺňali sa chýbajúce údaje týkajúce sa slovenskej jazykovej oblasti, vyexcerpoval sa nový materiál (43 otázok), pre Celokarpatský dialektologický atlas sa pripravil materiál do II. a III. zväzku, pre Európsky jazykový atlas sa zostavil a odoslal v príslušnej transkripcii zapísaný materiál (indexy k 251 otázkam). Do kartotéky nárečového výskumu sa získalo 17 000 lístkov, excerpciou textov sa získalo 8 720 lístkov, získalo sa 1 241 strán textov z rozličných jazykových oblastí.

V čiastkovej úlohe *Výskum dejín slovenčiny* (zodp. riešiteľ I. Kotulič) sa práca skoncentrovala na prípravu Historického slovníka slovenského jazyka. Skoncipovalo sa 5 024 lexikálnych jednotiek, zredigovalo sa asi 3 000 jednotiek, vypracoval sa definitívny koncept 1 000 lexikálnych jednotiek a spresnili sa smernice pre koncipovanie a redigovanie hesiel. Do tlače boli odovzdané 2 zväzky Jazykovedných štúdií (17/1, 2), v ktorých sa skúma lexikálnosémantická problematika historického slovníka, predbernolákovská jazykovedná terminológia, za-

čiatky slovenskej geografickej terminológie, súčasné a historické botanické názvoslovie. Do kartotéky Historického slovníka slovenského jazyka pribudlo 40 278 dokladov, do fototéky 3 200 fotokópií a 1 424 záberov na mikrofilmoch. V onomastickom výskume sa pokračovalo v organizačno-štandardizačnej práci a v budovaní kartotéky. Dvoma referátmi sa pracovníci zúčastnili na 4. juhoslovanskej onomastickej konferencii v Portoroži.

V čiastkovej úlohe *Konfrontačný výskum slovenčiny a ruštiny* (zodp. riešiteľka E. Sekaninová) sa dokončil II. zväzok Veľkého slovensko-ruského slovníka a v skrátenom termíne bol odovzdaný do tlače. Na III. zväzku sa skoncipovalo 3 176 hesiel, interne sa zredigovalo 5 000 hesiel, po internej redakcii sa autorsky spracovalo 2 441 hesiel. Paralelne pokračoval lexikologický rusko-slovenský výskum, ktorého výsleky sú obsiahnuté v štúdiách o sémantickej analýze ustálených slovných spojení s frazeologickým komponentom, o grécko-latinských kvantitatívnych morfémach v zložených slovách, o lexikálno-sémantickej skupine slovies pocitu. Traja pracovníci oddelenia slovanských jazykov pripravili referáty na kongres Medzinárodnej asociácie učiteľov ruského jazyka (MAPRJAL) v Prahe 1982 — o systémovom výskume lexiky, o frazeologických jednotkách v teoretickom a praktickom pláne a o lexikálnych paronymách pri výučbe ruského jazyka. Traja pracovníci sa aktívne zúčastnili na sympóziu rusistov v Nitre.

V čiastkovej úlohe *Konfrontačné štúdium slovenčiny a maďarčiny* (zodp. riešiteľka K. Buzássyová) sa pokračovalo vo výskume kategórie posesívnosti, rozpracoval sa konfrontačný výskum oblasti sémanticko-slovotvornej analýzy denominálnych slovies. V zborníku FF UK venovanom päťdesiatemu výročiu slovenskej hungaristiky vyšli od pracovníkov ústavu konfrontačné príspevky o datívnych posesívnych konštrukciách vyjadrených substantívom a zvratným zámenom *si* a o predponových slovesách.

Spoločenský dosah a zacielenosť na prax mala výskumná, popularizačná a poradenská práca vykonávaná v rámci ústavnej úlohy *Jazyková kultúra v praxi* (zodp. pracovník I. Masár). Pokračovalo sa v popularizačnej činnosti formou článkov, kratších príspevkov a recenzií uverejňovaných v časopisoch Kultúra slova, Slovenská reč aj formou pravidelných jazykových rubrík v Čs. rozhlase v Bratislave, v Nedeľnej Pravde, v Práci a vo Večerníku. Pracovníci ústavu odpovedali na 400 listov v jazykovej poradni. Pokračovalo sa v konzultačnej a expertíznej činnosti i v jazykovej úprave spoločensky dôležitých textov pre rozličné inštitúcie, podniky, vydavateľstvá, ako aj v organizovaní prednášok a besied o jazykovej kultúre v rozličných organizáciách (uskutočnilo sa 9 prednášok). Pokračovalo sa v tvorbe a ustaľovaní odbornej terminológie (spolupráca ústavu v 6 názvoslovných komisiách), redigovala a apretovala sa slovenská časť technických noriem v rámci spolupráce s Ústavom pre normalizáciu a meranie v Prahe. Pracovníci ústavu pokračovali v zmluvnej spolupráci s Nakladateľstvom Pravda pri príprave 2. slovenského vydania Zobraných spisov V. I. Lenina (preložil sa 26. zväzok, lektoruje sa 27. zväzok) a na II. zväzku Marxovho Kapitálu (spolupráca zahŕňa prekladateľskú, konzultačnú a lektorskú činnosť). Dopĺňala sa kartotéka jazykovej poradne, vybudovala sa kartotéka anotácií z príspevkov rozhlasovej jazykovej poradne za posledných desať rokov.

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV mal v r. 1981 veľmi rozsiahlu tzv. nezmluvnú spoluprácu s centrálnymi inštitúciami v SSR, s rezortnými ústavmi,

podnikmi a vydavateľstvami a inými organizáciami, ktorá sa týkala expertíz, odborných konzultácií, ustaľovania termínov a jazykovej úpravy rozličných textov.

V rámci ústavnej úlohy *Jazykovedná dokumentácia* (zodp. pracovníčka E. Flassiková) sa systematicky spracúvala bibliografia slovenskej jazykovedy. Pre Maticu slovenskú sa anotovali jazykovedné príspevky z vybraných časopisov. Spracovali sa prehľadné súpisy slovenských jazykovedných prác do zahraničných bibliografií, vypracovali sa aj dva osobné bibliografické súpisy. V oblasti vedeckých informácií sa začal budovať archív separátov od pracovníkov ústavu.

K vyriešeniu aktuálnych problémov spoločenskej praxe prispievajú pracovníci JÚĽŠ SAV ako spoluautori učebníc a autori posudkov učebníc slovenského jazyka pre rozličné typy a stupne škôl v rámci spolupráce s Výskumným ústavom pedagogickým a Slovenským pedagogickým nakladateľstvom. V r. 1981 sa spolupráca realizovala formou spoluautorstva na učebnici slovenského jazyka pre ZŠ s vyučovacím jazykom maďarským, vypracovalo sa viacero recenzentských posudkov učebníc a metodických príručiek slovenského jazyka pre ZŠ s vyučovacím jazykom maďarským a ukrajinským, ako aj posudky osnov pre gymnáziá s vyučovacím jazykom maďarským a ukrajinským. Pre školy s vyučovacím jazykom slovenským sa za spolupráce ústavu pripravila učebnica slovenského jazyka pre 7. roč. ZŠ, do učebnice Slovenský jazyk pre 4. ročník gymnázií sa vypracovala kapitola o všeobecnej jazykovede, vypracoval sa posudok rukopisu Cvičenia zo slovenského jazyka pre 8. ročník a metodického sprievodcu k tejto učebnici. Do redakcie časopisu Slovenský jazyk a literatúra v škole sa odovzdala štúdia o nadväznosti osnov slovenského jazyka pre 1. ročník ZŠ na osnovy jazykovej výchovy pre materské školy.

S Novinárskym študijným ústavom v Bratislave sa spolupracovalo na téme *Výskum účinnosti publicistických textov*, pokračovala spolupráca pri redigovaní časopisu Otázky žurnalistiky.

V rámci spolupráce s vysokými školami poskytoval ústav prednášateľov (dvaja pracovníci na FF UPJŠ v Prešove, na FF UK v Bratislave), konzultantov pri diplomových prácach, oponentov dizertačných prác a výrazne pomáhal pri výchove mladých odborníkov poskytovaním školiteľov ašpirantov. V r. 1981 sa pripravila nová dohoda s FF UK zahrnujúca spoluprácu s filologickými katedrami a Katedrou logiky a uzavrela sa dohoda o spolupráci s Pedagogickou fakultou v Nitre. Prínosom týchto dohôd je to, že partnerom ústavu je fakulta (a nie iba jednotlivé katedry) a že okrem tradičných foriem spolupráce sa v nich výraznejšie zakotvuje aj spolupráca na plnení úloh ŠPZV.

S aktuálnymi úlohami JÚĽŠ súvisela aj výskumná a organizačná činnosť, ktorá sa vykonala v súvislosti s účasťou ústavu na domácich a medzinárodných vedeckých konferenciách, sympóziách a pracovných poradách. Z domácich podujatí bol JÚĽŠ SAV spolu s FF UPJŠ v Prešove organizátorom II. celoslovenskej dialektologickej konferencie s medzinárodnou účasťou (Zemplínska šírava, október 1981), na ktorej pracovníci ústavu predniesli 6 referátov. Ako spoluorganizátor sa ústav zúčastnil na konferencii Národnostné zloženie miest na Slovensku za feudalizmu (Žilina, jún 1981), kde pracovníci ústavu predniesli 5 referátov. Dvaja pracovníci sa aktívne zúčastnili na sympóziu rusistov v Nitre (september 1981). Jeden pracovník predniesol referát na vedeckom sympóziu

Materialistická dialektika a systémové prístupy vo vedeckom poznaní, ktoré organizoval Ústav filozofie a sociológie SAV (Smolenice, november 1981). JÚĽŠ SAV bol spolu so Slovenskou jednotou klasických filológov a Slovenskou jazykovednou spoločnosťou pri SAV organizátorom jednodňového pracovného seminára o transkripcii a skloňovaní antických mien s aktívnou účasťou 4 pracovníkov (november 1981). Pracovníci ústavu pripravili na zahraničné podujatia: dva referáty na zasadnutie terminologickej komisie pri Medzinárodnom komitéte slavistov v Kyjeve, dva referáty na 4. juhoslovanskú onomastickú konferenciu v Portoroži, jeden referát na zasadnutie Lexikologicko-lexikografickej komisie pri Medzinárodnom komitéte slavistov vo Varšave. Jedna pracovníčka sa zúčastnila na zasadnutí komisie pre Slovenský jazykový atlas v Moskve, jeden pracovník sa zúčastnil na zasadnutí Medzinárodného redakčného kolégia Celokarpatského dialektologického atlasu v Skopje.

Úspešne sa rozvíja spolupráca medzi jazykovednými ústavmi krajín socialistického spoločenstva, ktorá je tiež orientovaná na plnenie plánovaných úloh. V rámci mnohostrannej spolupráce na cieľovom projekte *Národné jazyky v rozvinutej socialistickej spoločnosti* sa v máji 1981 v Libliciach uskutočnil seminár, na ktorom sa vypracovali tematické okruhy výskumných problémov. Z JÚĽŠ SAV sa na spolupráci zúčastní výskumný tím zložený z piatich pracovníkov. V rámci dvojstrannej spolupráce s akadémiami vied socialistických krajín sa v r. 1981 realizovala spolupráca s Ústavom bulharského jazyka AV BĽR v okruhu výskumu nárečí, a to v rámci témy *Teória a metódy jazykovedného výskumu na všetkých rovinách jazyka.* Spolupráca s Ústredným jazykovedným ústavom AV NDR sa realizovala na témach *Jazyk v spoločenskej komunikácii* a *Problémy jazykovej kultúry.* Dohodli sa konkrétne formy a náplň i výstup spolupráce na téme *Sémantické procesy v súčasných spisovných jazykoch.* S Ústavom poľského jazyka PAV a s Ústavom slavistiky PAV sa spolupracovalo na téme *Slovanské jazyky a literatúry, ich rozvoj a vzájomná súvislosť,* pričom išlo o spoluprácu v okruhu spisovného jazyka, nárečí a onomastiky. V r. 1981 sa úspešne rozvinula spolupráca s Ústavom slavistiky a balkanistiky AV ZSSR v oblasti konfrontačného výskumu slovenskej a ruskej lexiky — téma *Veľký slovensko-ruský slovník,* dohodla sa spolupráca na téme *Porovnávací výskum slovotvorných systémov slovanských jazykov.* Významnú súčasť zahraničnej spolupráce predstavuje už spomenutá práca na veľkých medzinárodných atlasových projektoch: na Slovanskom jazykovom atlase, na Európskom jazykovom atlase a na Celokarpatskom dialektologickom atlase.

Edičná oblasť. V uplynulom roku vyšli tieto diela významné z vedeckého, kultúrno-historického i spoločenského hľadiska: ŠTOLC, J.: Atlas slovenského jazyka. Zv. 2. Morfológia. Časť 1. (Mapy.) Bratislava, Veda 1981. 316 s.; BUFFA, F.: Atlas slovenského jazyka. Zv. 3. Tvorenie slov. Časť 1. (Mapy.) Bratislava, Veda 1981. 424 s.; Česko-slovenský slovník. Red. G. Horák. 2. vyd. Bratislava, Veda 1981. 792 s.; Jazykovedné štúdie. 16. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1981, 292 s.; RIPKA, I.: Vecný slovník dolnotrenčianskych nárečí. Bratislava, Veda 1981. 338 s.; SMIEŠKOVÁ, E. — SIMOVÁ, E.: Slovensko-maďarský frazeologický slovník. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 152 s. Vyšli dve čísla Jazykovedného časopisu, 2 jazykovedné čísla časopisu Slavica Slovaca, 6 čísel Slovenskej reči a 10 čísel Kultúry slova. Pracovníci ústavu boli výkonnými, väčšinou i hlavnými redaktormi týchto časopisov, okrem toho boli

činní aj v redakčných radách viacerých mimoakademických časopisov (Slovenský jazyk a literatúra v škole, Otázky žurnalistiky, Ruštinár, Čs. rusistika, Slavia, Vedecké riadenie, Pyramída).

Výsledky práce Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV v uplynulom roku svedčia o tom, že ústav úspešne plní úlohy, ktoré sú pre jazykovedný výskum vytýčené na siedmu päťročnicu.

K. Buzássyová

Zborník štúdií o modernizácii vyučovania slovenského jazyka

Zborník je koncipovaný ako príspevok k problémom vyučovania slovenského jazyka na základných a stredných školách z hľadiska súčasnej prestavby školského systému i z hľadiska požiadaviek našej súčasnej socialistickej spoločnosti. Do zborníka prispeli svojimi štúdiami jazykovedci, ako aj vedecko-pedagogickí pracovníci. O vydanie tohto zborníka sa zaslúžilo Slovenské pedagogické nakladateľstvo (IHNÁTKOVÁ, N. a kol.: K modernizácii vyučovania slovenského jazyka. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 204 s.)

Jednotlivé štúdie i zborník ako celok sa takmer jedným dychom hlásia k novej koncepcii vyučovania slovenského jazyka, založenej na komunikatívnej funkcii jazyka, t. j. (ako sa to naznačuje v záložke knihy) na „aktívnom vyjadrovaní opretom o zovšeobecnené poznatky zo systému jazyka". Už hneď prvá štúdia J. Horeckého *Jazyk v medziľudskej komunikácii* (s. 11—20) okrem zdôrazňovania faktu, že „jazyk je systém charakterizovaný štruktúrou" (s. 11), sa sústreďuje na analýzu jazyka ako kódu, reč je tu teda o štruktúre jazyka z hľadiska teórie komunikácie. Horeckého výklad sa zameriava na objasnenie základných pojmov a termínov, a tak jeho štúdia dobre poslúži na orientáciu vo všeobecných základoch teórie komunikácie.

Najzávažnejšie myšlienky o modernizácii vyučovania slovenského jazyka na našich školách prináša rozsiahla štúdia F. Miku *Súčasná jazykoveda a možnosti modernizácie jazykového vyučovania* (s. 36—81). F. Miko je v úvodnom slove v zborníku predstavený ako pracovník Literárnovedného ústavu SAV, vieme však, že dlhé roky pracoval na prednom poste slovenskej jazykovedy ako výskumný pracovník i pedagóg, a tak s plným oprávnením môže i dnes povedať závažné slovo ku koncepcii vyučovania slovenského jazyka na pozadí súčasného stavu vo výskume spisovného jazyka. A treba konštatovať i to, že v súčasnej situácii takú prenikavú a hlbokú analýzu výsledkov jazykovedného bádania u nás z teoretického i aplikačného hľadiska mohol urobiť iba vedec s takým jazykovedným i filozoficko-metodologickým myslením, akým disponuje F. Miko. Už názov štúdie zreteľne naznačuje, že F. Mikovi ide o zhodnotenie súčasného stavu vo výskume slovenského jazyka a o to, ako sa výsledky tohto výskumu aplikujú v školskom vyučovaní. Na zhodnotenie tohto výskumu si F. Miko vybral moderný a progresívny zorný uhol: teóriu informácie a komunikácie. Z tohto zorného uhla prehodnocuje súčasnú slovenskú gramatickú teóriu, ale i niektoré širšie jazykovedné východiská, ktoré túto teóriu ovplyvnili a ovplyvňujú zo všeobecnojazykovedného hľadiska (napr. chápanie jazyka ako langue a parole, problém jazyka ako nástroja komunikácie a myslenia, tradičné členenie jazykového systému na jazykové roviny). Kto však pozornejšie sledoval staršie štúdie F. Miku

z oblasti morfológie a syntaxe, nie je prekvapený tým, ako F. Miko v tejto štúdii vykladá vzťah slova a tvaru a ako vysvetľuje vzťah morfológie a syntaxe a napokon ako člení gramatickú stavbu spisovnej slovenčiny (porov. s. 50). F. Miko v tejto štúdii využil príležitosť na to, aby vyriekol prísne slovo o členení slovných druhov. Doterajší výklad o slovných druhoch pokladá za „ťažký omyl pozitivistickej enumeratívnosti", a to nielen v školských gramatikách, ale aj vo vedeckých štúdiách a kompendiách. Za slovné druhy pokladá iba plnovýznamové slová, ktorých význam možno ontologicko-sémanticky vymedziť ako vec, dej, vlastnosť, okolnosť. V podstate ide o štyri slovné druhy: podstatné mená, slovesá, prídavné mená a príslovky. Ostatné tradičné slovné druhy treba hodnotiť ináč — F. Miko napr. zámená nepokladá za slovný druh na úrovni základných typov slov, lebo neslúžia na pomenovanie; zámená na veci, vlastnosti a okolnosti iba odkazujú, teda ich nezastupujú (ako sa to dosť bežne učí v školských gramatikách). Doterajšie triedenie zámen pokladá F. Miko za také, pri ktorom „sa značne uplatnila pozitivistická bravúra" (s. 62). Podobným spôsobom vykladá F. Miko aj neslovnodruhovú podstatu čísloviek, predložiek, spojok atď. Všeobecne konštatuje, že tieto „slovné druhy" sa dajú ináč zaradiť a definovať, a to vo vzťahu k základným štyrom slovným druhom (zámená) alebo ako isté morfologické kategórie (číslovky, predložky) alebo ako slová s istou syntaktickou funkciou (spojky, častice, citoslovcia).

Proti tradícii je namierené aj Mikovo chápanie morfologickej roviny a tvaru ako morfologickej jednotky. Najmä to, že vzťah medzi slovami F. Miko nepokladá za výlučne syntaktický a že vzťah definuje ako „univerzálny prvok systémového vymedzovania vecí a ich chápania" (s. 67) je pritvrdou realitou nielen pre školské vyučovanie gramatiky, ale aj pre teóriu a výskum. Tento názor nie je u F. Miku nový: vyslovil ho takmer pred dvadsiatimi rokmi. Teraz sa k nemu vracia plnou váhou svojej vedeckej erudície. Je tu síce ešte veľa nejasného, ale ukazuje sa, že k jeho myšlienkam sa bude treba celkom seriózne vrátiť aj v základnom výskume. Rovnako inštrukčná je aj Mikova „revízia" syntaxe jednoduchej vety, syntagmatických vzťahov, vetných členov, chápania podmetu ako základného vetného člena, menného prísudku, spony, doplnku, polovetných konštrukcií, tzv. zhody, väzby a primkýnania atď. O primkýnaní celkom oprávnene hovorí, že je v náuke o vete zbytočné. Nie veľmi sa nám pozdáva jeho výklad o slovoslede. Je trocha protirečivý. F. Miko tu, pravda, načrtáva iba základné myšlienky, ale predsa len už robí isté závery najmä pre školskú prax. Nepozdáva sa nám najmä preto, lebo F. Miko v iných štúdiách celkom zreteľne naznačuje, že slovosled je založený na syntaktickej (gramatickej) konvergencii slov, že má teda gramatický základ a že nie je voľný. F. Miko totiž v tejto štúdii vyslovuje mienku, že pre slovosled „nie sú výslovné pravidlá", že „tu si musí každý praxou vypestovať istý komunikačný cit". Príklady, ktorými chce Miko túto svoju teóriu potvrdiť, nie sú dosť preukazné.

Na pochopenie komunikatívnej vety je dôležitý Mikov výklad na s. 69—71. Vetu pokladá F. Miko za „vyjadrovaciu — informatívnu konštrukciu slov s komunikačným cieľom" (s. 69). Vo vete rozoznáva formálnu zložku (konštrukcia slov) a funkčnú zložku (vyjadrenie + informácia, komunikácia). V každej vete sa vyjadruje aktuálny vzťah vetnej konštrukcie k realite. Keď k tomuto výkladu F. Miku pridáme jeho výklad o podstate informácie a komunikácie na začiatku štúdie, dostávame ucelený obraz o tom, ako by sa mal komunikatívny model

vyučovania slovenského jazyka uplatňovať i v našich základných školách. Možnosť jeho realizácie v súčasných podmienkach vyučovania vôbec je veľmi vzdialená, pretože nosnosť teórie komunikácie nie je zatiaľ naplno overená ani v základnom výskume spisovnej slovenčiny, ani v iných spisovných jazykoch. Pokusy niektorých metodikov uplatniť ju vo vyučovaní už teraz sú preto predčasné a unáhlené. A navyše ide o pokusy, v ktorých sa teória komunikácie chápe dosť jednostranne a ako všeliek na neduhy, ktoré sa v skreslenej a zveličenej podobe pripisujú doterajšiemu vyučovaniu slovenského jazyka, najmä skladby (porov. štúdiu J. Ballaya *Možnosti modernizácie vyučovania slovenského jazyka* — s. 132—154 a štúdiu N. Ihnátkovej *Nová koncepcia vyučovania slovenského jazyka v stredných školách* — s. 155—196). Modernizovať vyučovanie slovenského jazyka možno a treba, ale toto modernizovanie sa nemôže robiť násilne, bez väzby na to, čo sa v teórii i v metodike vyučovania slovenského jazyka už vykonalo a osvedčilo. Treba pamätať aj na to, že vypracovať osnovy vyučovania podľa moderných alebo modernejších postupov je jedna vec, druhá vec — a veľmi závažná — je otázka, či na vyučovanie podľa nových metodík budú alebo sú učitelia primerane pripravení. Vo výskumných ústavoch pedagogických je každý experiment dovolený, ale ani jeden experiment nemožno vo vyučovacej praxi realizovať bez dostačujúcej pripravenosti učiteľov i žiakov. V súčasných štúdiách o vypracovaní metodík a osnov slovenského jazyka, no najmä v tých, v ktorých sa priam propaguje tzv. komunikatívny model vyučovania slovenského jazyka, sa takmer zatracujú doterajšie didaktické i metodické postupy, neoprávnene sa kritizuje základný výskum spisovnej slovenčiny a jazykovedcom sa vyčituje teoretická nejednotnosť tam, kde sa výskum ešte neskončil, kde treba počítať s diskusiou alebo kde ide o omyl alebo nesprávny výklad.

Komunikačnú koncepciu jazykového vzdelávania v základných školách obhajuje i J. Průcha v štúdii *Psycholingvistické aspekty modernizácie vyučovania materinského jazyka* (s. 100—131). Dôvod modernizácie J. Průcha vidí v tom, že tradičný model vyučovania materinského jazyka nie je vyhovujúci z hľadiska potrieb súčasnej a budúcej socialistickej spoločnosti (s. 100). Jadrom článku J. Průchu je pretlmočenie inovačných trendov vo vyučovaní materinského jazyka v zahraničí (v Sovietskom zväze, v NDR, v Maďarsku, USA, vo Švédsku a v západnom Nemecku). Podľa J. Průchu spoločným znakom týchto inovačných úsilí je uplatňovanie teórie komunikácie a rozvoj praktickej rečovej činnosti žiakov, sústreďovanie pozornosti a schopnosti žiakov na funkciu a obsah jazykových výpovedí (s. 107). Autori, ktorých J. Průcha cituje alebo opiera sa o ich práce, takmer jednotne konštatujú, že pre tradičné vyučovanie jazyka je príznačná samoúčelnosť, príprava učebných osnov výlučne na teórii gramatiky, prevaha teoretických vedomostí a pod. a že inováciu metódy vyučovania v súčasnosti najviac podporujú psycholingvistika a pedagogická teória jazyka (ktorá má mať dve základné vlastnosti: funkčnosť a operatívnosť); tzv. kreatívne (tvorivé) vyučovanie jazykových schopností, teoretické i praktické vedomosti o spôsobe verbálnej komunikácie atď.

V závere svojho článku podáva J. Průcha akoby súhrnnú správu o výskume zameranom na spoločenské potreby vo vzťahu k perspektívnemu modelu jazykového vyučovania (s. 115). Výsledky výskumu nie sú podľa jeho referovania úplne jednotné a jednoznačné, ale pre budúce plánovanie jazykového vyučova-

nia sa ukazujú ako dôležité tieto faktory: komunikačná aktivita človeka, výchovné požiadavky súvisiace s postojom k materinskému jazyku i k cudzím jazykom, menší dôraz na teoretické poznatky z teórie gramatiky spisovného jazyka. Sú to podľa nášho názoru užitočné poznatky, ale ich relatívnosť a parciálnosť pri vypracúvaní nových vyučovacích metód či metodík vo vyučovaní materinského jazyka sú očividné. V tomto ohľade vari rozhodujúcim faktorom je tu jediná okolnosť, ktorú uvádza J. Průcha v závere svojho článku, keď cituje slová sociologičky B. Filipcovej: optimálna príprava na život. To je jediná vedecky i pedagogicky podložená motivácia celého výchovno-vzdelávacieho systému v oblasti vyučovania materinského jazyka, ako aj vo vyučovaní všetkých školských predmetov. Tento základ by si mali učitelia všetkých stupňov do dôsledku uvedomiť a maximálne objektivizovať. Vyhli by sa tak mnohým nepríjemnostiam vo vzťahu k žiakom a zbavili by žiakov nebezpečnej mury, ktorá ich deň čo deň psychicky ubíja, znervózňuje a vháňa niekedy do letargických stavov a ktorá z roka na rok zväčšuje počet psychicky narušených žiakov i študentov. Záťaha vyučovacej látky je dnes priam módou, a to tak u autorov učebníc, ako aj u vyučujúcich. Ak sa napr. profesor matematiky na gymnáziu nazdáva, že najlepšou prípravou žiaka na maturitu je v 4. ročníku vypočítať 600 príkladov, veľmi sa mýli ako pedagóg i ako človek. Také absurdné nároky zo strany učiteľov existujú aj vo vyučovaní iných predmetov. Teší nás, že práve vo vyučovaní slovenského jazyka i v príprave učebníc slovenského jazyka sa zachováva stredná cesta. Pridať by sa malo práve v modernizácii vyučovania, ale v tom zmysle, aby sa zvýšila najmä odborná pripravenosť učiteľov a aby sa v metodike experimentovalo uvážene a s nadväznosťou na súčasný stav.

Zostavovateľov zborníka treba pochváliť za zaradenie štúdie R. Krajčoviča *Retrospektívny výskum spisovnej slovenčiny a jeho význam* (s. 83—99), hoci v učebných osnovách slovenského jazyka pre základné i stredné školy historická gramatika slovenčiny prakticky nie je zastúpená — aké-také miesto sa ušlo iba dejinám slovenského jazyka, najmä jej jednotlivým kodifikáciám. R. Krajčovič navrhuje, aby sa vyučovanie starších etáp vývinu slovenčiny robilo retrospektívnym konfrontačným postupom čiže porovnávaním súčasného systému spisovnej slovenčiny s jej stavom v jednotlivých vývinových etapách (napr. v predspisovnom období, v období bernolákovskej, štúrovskej a matičnej kodifikácie), resp. so stavom jazykového systému v nárečiach. Tento postup by sa realizoval formou tzv. retrospektívneho minima. Okrem toho autor vo svojej štúdii aplikuje genetický postup, aby poukázal na kontinuitu vo vývine nášho národného jazyka, najmä jeho spisovnej podoby (s. 86). Pri retrospektívnej charakteristike spisovnej slovenčiny rozoberá vokalický systém, morfologické javy a niektoré lexikálne javy (reliktné, divergentné, konvergentné, modifikované a archaické kontinuity). Na názorný výklad jednotlivých javov používa R. Krajčovič tzv. chronografy (s. 89—96). Význam retrospektívneho výkladu o vývine spisovnej slovenčiny posudzuje autor z vecného hľadiska (toto hľadisko umožňuje lepšie pochopiť súčasné javy v spisovnom jazyku a dáva učivu pevné zázemie), ďalej z ideového aspektu výučby (žiaci sa učia pochopiť vývin spisovnej slovenčiny v súvislosti s rozvojom spoločnosti, s dejinami ľudu, čím sa upevní ich vlastenecké i internacionálne vedomie) a napokon z didaktického aspektu (môžu sa tu uplatniť všetky prístupné názorné pomôcky, originálne staršie texty, mapy a pod.).

Druhá štúdia F. Miku *Štýl ako stereotyp a ako tvorba v modernizácii slohovej výchovy* (s. 21—35) je náročným čítaním pre učiteľov. F. Miko tu vysvetľuje svoju koncepciu štýlov, textu, funkcie textu a tzv. výrazových kategórií (operatívnej a ikonickej). Za najväčší handicap vo vyučovaní slohu a štylistiky na školách pokladá F. Miko tú okolnosť, že „sa štýl vysvetľoval imanentne, zo seba, že sa z gramatiky jednoducho preskočilo do slohovej výchovy" (s. 22). Stalo sa tak preto, lebo v tomto vyučovaní chýbal fenomén textu, ktorý je cieľom jazyka a východiskom pre štýl (s. 22). F. Miko preto nakrátko konštatuje, že „jazyk slúži koniec koncov na tvorbu viet, z ktorých sa text skladá" a že „štýl nie je nič iné ako špecifická podoba textu" (s. 23). Prvá konštatácia sa nám zdá nelogická, lebo podľa nej by sme mohli usudzovať, že veta ako elementárna jednotka je prvok existujúci mimo jazyka. F. Mikovi takúto konklúziu, samozrejme, nemôžeme pripisovať, ale istá nejasnosť tu ostáva. Rovnako nemôžeme súhlasiť s jeho vymedzením štýlu: štýl totiž nemožno stotožňovať s textom, lebo štýl je to, čo tvorí text, sú to prostriedky, ktorými utvárame text. Krátke spojenie, ktoré je v tomto vymedzení štýlu, môže narobiť v školskej teórii viac škody ako osohu. Ináč F. Miko na iných miestach štúdie dosť zreteľne naznačuje, že štýl nestotožňuje s textom (napr. na s. 24: Štýl je špecifický aspekt textu, alebo na s. 25: Téma už obsahuje isté štýlové zameranie, t. j. istý postoj a predpokladá istý spôsob výstavby prejavu...), ale to čitateľ štúdie nemusí vždy postrehnúť.

Zborník *K modernizácii vyučovania slovenského jazyka* je výborným príspevkom k úsiliu nášho školstva i výskumných ústavov o zlepšenie a modernizáciu výchovno-vzdelávacej sústavy, v mnohom ohľade je knihou pravdy v pozitívnom i negatívnom zmysle, pretože autori v jednotlivých štúdiách vyjadrili svoje myšlienky, názory a postoje maximálne sústredene a angažovane.

F. Kočiš

Moderná príručka o slovanských jazykoch

Nedávno sa k nám dostala moderná príručka o slovanských jazykoch, a to v novoupravenej podobe. Je to tretie vydanie knihy *Guide to the Slavonic Languages* z pera známeho slavistu R. G. A. de Braya, profesora ruštiny na Austrálskej národnej univerzite v Canberre. Táto príručka sa stretla s úspechom na celom svete, preto neprekvapuje, že sa tretie vydanie z roku 1980 značne upravilo, opravilo a doplnilo, takže sa veľmi odlišuje od prvého vydania z r. 1951, aj od druhého vydania z r. 1969. Možno konštatovať, že s pomocou celého radu recenzentov, poradcov a konzultantov — ktorých mená sa uvádzajú v predslove k tretiemu vydaniu — odstránili sa takmer všetky nedostatky pôvodne značne jednoduchého a medzerovitého textu. Tieto zlepšenia sa týkajú najmä výkladov o menších slovanských jazykoch, ktoré sa v prvom vydaní odbavili akosi macošsky — ako na to poukázali aj niektoré recenzie. Profesor R. de Bray sa aj pod vplyvom týchto recenzií sústavne venoval zlepšovaniu svojich výkladov, našiel si vhodných spolupracovníkov, ktorí so záujmom o dobrú vec radi pomáhali odstraňovať závažnejšie i menej nápadné nedostatky základného textu. Ale aj tak

ostane nehynúcou zásluhou prof. de Braya, že vedel zorganizovať aj finančné prostriedky na realizovanie široko založenej spolupráce odborníkov z celého slovanského sveta: vydanie tejto modernej príručky o slovanských jazykoch sa uskutočnilo za účinnej podpory UNESCO.

Spolupráca s veľkým počtom špecialistov je hlavným prameňom pre narastajúci rozsah diela. Dnes obsahuje viac ako 1 130 strán. Preto sa pri treťom vydaní muselo hľadať praktické riešenie: pôvodne jednozväzkové dielo sa rozdelilo na tri časti, obsahujúce výklad o južnoslovanských, západoslovanských a východoslovanských jazykoch. Pri takomto rozdelení celkovej koncepcie mohla sa venovať jednotlivým slovanským jazykom rovnaká pozornosť a pritom upozorniť na špeciálne črty niektorých jazykov a tiež na vzťahy medzi nimi. Uvádzame tieto vonkajšie okolnosti len preto, aby sme vyzdvihli praktický postup autora, že pre študentov je dôležité povedať o stavbe každého slovanského jazyka všetko podstatné, a to bez ohľadu na rozsah používania jazyka, na počet používateľov jazyka. Ale ruskému jazyku sa mohla venovať predsa len väčšia pozornosť (porov. III. časť, s. 31—94), i keď sa ľahko dá argumentovať aj tak, že každý slavista bude mať možnosť študovať ruštinu aj teoreticky, aj prakticky oveľa dôkladnejšie než ostatné slovanské jazyky, resp. ktorýkoľvek iný slovanský jazyk.

Zo všeobecného hľadiska treba upozorniť, že sa vychádza z dosť povrchnej charakteristiky slovanských jazykov v typologickom porovnaní s inými (západoeurópskymi) jazykmi. V hláskosloví sa upozorňuje na palatalizácie, na nedostatok pravých diftongov a na konsonantické skupiny. V gramatike sa zdôrazňuje vysoký stupeň vnútornej flexie v paradigmatike všetkých slovných druhov a na existenciu slovesného vidu. V syntaxi sa vyzdvihuje iba relatívne voľný slovosled v stavbe vety, najmä inverzia subjektu a predikátu. Táto typologická charakteristika sa uplatňuje potom aj pri opise jednotlivých slovanských jazykov, často ešte podčiarknutá rozdielmi medzi najbližšími jazykmi (západoslovanskými, južnoslovanskými a východoslovanskými).

Učebnicový ráz príručky sa zdôrazňuje aj tým, že sa uvádzajú aj základné informácie z dejín jednotlivých slovanských jazykov a tiež z dialektológie. To je však veľmi široká a pestrá problematika, takže nijako neprekvapuje, že jednotlivé výklady sú medzerovité a značne plytké. Pravda, návrhy a požiadavky jednotlivých odborníkov špecialistov sa nedali akceptovať v širšom meradle, lebo tak by sa bol rozsah príručky rozrástol až neúnosne. Musel byť teda dajaký výber, a ten sa uskutočnil vlastne už v prvom vydaní, a to prevažne podľa staršej a miestami už celkom zastaranej odbornej literatúry. Najlepšie to vidieť na prípade slovenčiny, kde sa uvádzajú niektoré bezvýznamné staršie práce celkom praktického zamerania.

Slovenčine sa v treťom vydaní venuje toľko pozornosti ako iným západoslovanským jazykom. Rušivo pôsobí základné východisko, že sa jednotlivé črty slovenského jazyka vykladajú najčastejšie ako rozdiely medzi slovenčinou a češtinou. Vyplýva to azda aj z toho, ako sa prof. de Bray dostal k slovenčine vôbec. Väčšina západných slavistov bola totiž tej mienky, že slovenčina sa akosi vyčlenila z češtiny. Dnes sa toto východisko pre opis slovenčiny už v modernej slavistike neuplatňuje. Ale nebolo možné ani v priamom rokovaní presvedčiť prof. de Braya, aby zmenil svoju koncepciu, i keď v jednotlivostiach ochotne prijal všetky návrhy na zlepšenie výkladu aj dokladového aparátu. Napríklad aj v ukážkach konkrétnych textov uplatnila sa požiadavka, aby sa postupovalo

objektívnejšie a pribrala sa ukážka z diela D. Chrobáka. Tým sa však nedosiahla vyššia reprezentatívna úroveň súboru.

Pri prezeraní celej príručky vynára sa požiadavka, aby sa z našej strany v budúcnosti postupovalo preventívne. Ide o dve veci.

Po prvé — bolo by treba zostaviť a uverejniť súbor štúdií a monografií o slovenčine, v ktorých by sa celá problematika vyčerpala komplexne. Dnes to už nie je veľmi ťažká úloha. Napríklad už aj na základe vedeckých konferencií o slovenčine dalo by sa povedzme na niektorom pracovisku urobiť aspoň toľko, že by sa zostavil súpis komentovaných prác a uverejnil napríklad v slavistickom časopise ako pomôcka pre zahraničných slavistov.

Po druhé — Ministerstvo kultúry SSR mohlo by v spolupráci so základnými pracoviskami založiť a udržiavať fond, z ktorého by sa dotovali základnými prácami o slovenčine, o slovenskej literatúre a kultúre všetky slavistické pracoviská v zahraničí (nie jednotlivé osoby, ale jednotlivé vedecké pracoviská a knižnice). Tým by sa mohli udržiavať na dobrej úrovni vedomosti o Slovákoch, ich jazyku a kultúre v celom slavistickom svete a mohli by sa položiť pevnejšie základy aj pre export našich vedeckých poznatkov a hodnotení materiálu, čím by sa preklenula terajšia nezdravá situácia, že sa každému záujemcovi poskytuje vedecky pripravený materiál, a to bez najmenšieho nátlaku rešpektovať naše výskumy a hodnotenia.

Napokon treba otvorene povedať, že vítame nové spracovanie modernej príručky o slovanských jazykoch, i keď sme presvedčení, že treba ešte usilovne pracovať na príprave dokonalejšej kompilácie moderných poznatkov o jednotlivých slovanských jazykoch, ktorá by lepšie držala krok s narastajúcimi výsledkami prehĺbeného výskumu všetkých slovanských jazykov.

J. Ružička

ROZLIČNOSTI

Miestne názvy typu Nechválova Polianka, ich deriváty a pravopis. — Na Slovensku je viacej dvojslovných názvov obcí (osád), ktorých prvá časť je privlastňovacie alebo vzťahové adjektívum, druhá časť je substantívne vlastné meno, napr.: *Imrov Kopec, Hurbanova Ves, Šajdíkove Humence; Alžbetin Dvor, Pavčina Lehota; Krížový Dvor, Ružová Dolina, Trhové Mýto, Jedľové Kostoľany.* V príspevku sa zaoberáme: 1. pravopisnou a výslovnostnou problematikou týchto miestnych názvov, ktorých pravopis a výslovnosť sú v normatívnych príručkách súčasnej spisovnej slovenčiny nejednotné alebo rozkolísané, 2. obyvateľskými menami a adjektívami utvorenými od naznačených dvojslovných miestnych názvov, ktoré sú zachytené v Slovníku slovenského jazyka VI (SSJ, 1968) a vo Vlastivednom slovníku obcí na Slovensku (VSOS, 1977—1978). Vo VSOS I (s. 9) sa konštatuje, že obyvateľské mená sa uvádzajú podľa Slovníka slovenského jazyka, pričom sa prihliada aj na miestne (nárečové) znenie. Napriek tejto konštatácii sa vo VSOS uvádzajú niektoré obyvateľské mená a prídavné mená od naznačených miestnych názvov inakšie ako v SSJ VI. Okrem toho sa ani v SSJ VI pri kodifikácii obyvateľských mien a prídavných mien utvorených od spomenutých miestnych názvov nepostupovalo jednotne. Naším cieľom je preto nájsť cestu optimálneho riešenia pravopisnej i derivačnej problematiky.

1. V príručkách súčasnej spisovnej slovenčiny, ale aj v bežnej jazykovej praxi je rozkolísaná písaná i výslovnostná podoba dvojslovného miestneho názvu *Nechválova Polianka.* SSJ VI (s. 206), Statistický lexikon obcí ČSSR (1966), Encyklopédia Slovenska (Zv. 4, 1980) a M. Majtán v Názvoch obcí na Slovensku za ostatných dvesto rokov (1972) uvádzajú tento miestny názov v podobe *Nechválova Polianka.* VSOS II (s. 290) registruje uvedený názov v podobe *Nechválová Polianka.* Na miestnej tabuli v obci je nápis *Nechvaľová Polianka.* Na križovatke ciest medzi Zubným a Nechválovou Poliankou (okres Humenné) je smerová tabuľa s nápisom *Nechváľ. Polianka.* Na smerovej tabuli v Zubnom je zasa nápis *Nechváľová Polianka.* Na podlhovastej pečiatke je označenie *Miestny národný výbor v Nechválovej Polianke,* no na okrúhlej pečiatke je znenie *Miestny národný výbor v Nechvaľ. Polianke.* Aj z úradného tlačiva MNV v Nechválovej Polianke sme získali doklad v podobe *Miestny národný výbor v Nechvaľovej Polianke.* V miestnom nárečovom úze sa používa iba redukovaný dvojslovný názov *Nechvaľ Poľanka.* Výslovnosť z miestneho úzu so spoluhláskou *ľ* sa často prenáša aj do spisovnej výslovnosti. V Názvoch obcí na Slovensku za ostatných dvesto rokov u M. Majtána a vo VSOS II je zápis so spoluhláskou *l.* (Podľa zásad slovenskej výslovnosti treba slabiku *ne* vyslovovať mäkko: *Ňechválova Poľianka.*)

Pravopisná rozkolísanosť v príručkách súčasnej spisovnej slovenčiny je aj v miestnych názvoch *Dulova Ves, Somorova Ves, Mníchova Ves, Janova Lehota, Paština Závada.* SSJ VI (s. 169), Statistický lexikon obcí ČSSR (s. 528), M. Majtán (s. 445) a VSOS I (s. 367) uvádzajú miestny názov *Dulova Ves* s krátkym koncovým *-a: Dulova Ves.* Encyklopédia Slovenska (Zv. 1, 1977, s. 602) uvádza tento názov s dlhým koncovým *-á* v adjektíve *Dulová.* Dlhé koncové *-á* je aj

na miestnej tabuli. SSJ VI (s. 205) uvádza miestny názov *Mníchová Lehota* (okres Trenčín) s dlhým koncovým *-á*, naproti tomu M. Majtán (s. 229), VSOS II (s. 259), Encyklopédia Slovenska (Zv. 3, 1979, s. 605) a Statistický lexikon obcí ČSSR (s. 453) uvádzajú tento názov s krátkym koncovým *-a: Mníchova Lehota.* S dlhým koncovým *-á* sa v SSJ VI (s. 228) a v Statistickom lexikone obcí ČSSR (s. 485) uvádza miestny názov *Somorová Ves.* Naproti tomu VSOS I (s. 317) pri hesle Diviaky nad Nitricou uvádza tento názov s krátkym koncovým *-a: Somorova Ves.* SSJ VI (s. 213) a Statistický lexikon obcí ČSSR (s. 501) uvádzajú miestny názov *Paština Závada* s krátkym koncovým *-a (Paština),* ale VSOS II (s. 374) už s dlhým koncovým *-á: Paštiná Závada.* Adjektívne časti uvedených miestnych názvov navrhujeme zapisovať a vyslovovať v spisovnej slovenčine jednotne, a to s krátkym koncovým *-a,* teda: *Dulova Ves, Mníchova Lehota, Somorova Ves, Paština Závada.* Ide o privlastňovacie prídavné mená s príponou *-ova,* resp. *-ina.* VSOS I (s. 509) registruje miestny názov *Jánova Lehota* s dlhým *-á* po spoluhláske *j-.* SSJ VI (s. 182), M. Majtán (s. 229) a Encyklopédia Slovenska II (s. 482) zapisujú tento miestny názov s krátkym *-a* po spoluhláske *j-: Janova Lehota.* Iba táto podoba je pravopisne správna. VSOS II (s. 58) pri hesle *Kostolné Kračany* zapisuje miestny názov *Kynceľove Kračany,* ale aj *Kinceľove Kračany.* V ostatných normatívnych príručkách súčasnej spisovnej slovenčiny sa tento miestny názov uvádza iba v podobe *Kynceľove Kračany.* Iba ten treba pokladať za správny.

2. Deriváty miestnych názvov naznačeného typu sú zachytené v SSJ VI a vo VSOS I—III. Poznamenávame však, že VSOS I—III neuvádza všetky substantívne a adjektívne deriváty, ktoré sú zachytené v SSJ VI. Niektoré obce boli totiž medzičasom pričlenené k iným obciam a teraz tvoria iba ich miestnu časť. Okrem toho niektoré substantívne a adjektívne deriváty skúmaného typu zachytené v SSJ VI sa nezhodujú so substantívnymi a adjektívnymi derivátmi vo VSOS I—III. Od miestneho názvu *Nechválova Polianka* SSJ VI uvádza iba redukované podoby obyvateľského mena *Poliančan, Poliančanka,* naproti tomu VSOS uvádza na prvom miestne neredukované podoby *Nechválovopoliančan, Nechválovopoliančanka* a na druhom mieste redukované podoby. Adjektívne deriváty od miestneho názvu *Nechválova Polianka* majú v SSJ VI i vo VSOS dvojtvary. V SSJ VI je na prvom mieste podoba *nechválopoliansky,* vo VSOS je na prvom mieste podoba *nechválovopoliansky.* Adjektívna podoba *poliansky* je na druhom mieste v SSJ VI i vo VSOS. Príslušné deriváty od miestneho názvu *Nechválova Polianka* navrhujeme kodifikovať v takej podobe, ako sú zachytené vo VSOS. Od miestnych názvov *Ješkova Ves, Petrova Ves, Nacina Ves* SSJ VI uvádza iba redukované deriváty *Vešťan, Vešťanka,* naproti tomu VSOS okrem redukovaných derivátov *(Vešťan)* uvádza na prvom mieste aj neredukované deriváty *Ješkovešťan, Ješkovešťanka; Petrovešťan, Petrovešťanka; Nacinovešťan, Nacinovešťanka.* Pri miestnom názve *Ješkova Ves* SSJ VI uvádza iba redukovaný derivát *veský,* VSOS aj neredukovaný derivát *ješkoveský.* Od miestnych názvov *Petrova Ves* a *Nacina Ves* sú v SSJ VI i vo VSOS neredukované i redukované tvary *petroveský* i *veský, nacinoveský* i *veský.* Od miestnych názvov *Bílkove Humence* a *Šajdíkove Humence* sú v SSJ VI iba redukované deriváty *Humenčan, Humenčanka,* naproti tomu vo VSOS sa okrem redukovaných derivátov uvádzajú na prvom mieste aj neredukované podoby *Bílkovohumenčan, Bílkovohumenčanka; Šajdíkovohumenčan, Šajdíkovohumenčanka.* Od miestneho názvu

Bílkove Humence SSJ VI uvádza iba redukovaný tvar *humenský*, VSOS i neredukovaný tvar *bílkovohumenský*. Aj od miestnych názvov *Kráľov Brod, Kráľova Lehota, Petrova Lehota, Kunova Teplica, Orechová Potôň, Varov Šúr* sa v SSJ VI uvádzajú iba redukované deriváty *Brodčan, Brodčanka; Lehoťan, Lehoťanka; Tepličan, Tepličanka; Potônčan, Potônčanka; Šúrčan, Šúrčanka*, naproti tomu vo VSOS sa na prvom mieste uvádzajú aj neredukované deriváty *Kráľovobrodčan, Kráľovobrodčanka; Kráľovolehoťan, Kráľovolehoťanka; Petrovolehoťan, Petrovolehoťanka; Kunovotepličan, Kunovotepličanka; Orechovopotônčan, Orechovopotônčanka; Varovošúrčan, Varovošúrčanka*. Aj v tomto prípade by sme pri kodifikácii uprednostňovali substantívne a adjektívne podoby zachytené v neredukovanej i redukovanej podobe vo VSOS.

Ostatné substantívne a adjektívne deriváty od skúmaných miestnych názvov sa uvádzajú v SSJ VI i vo VSOS I—III v rovnakej podobe, preto si všímame iba deriváty kodifikované v SSJ VI. Rozdeľujeme ich do troch skupín.

Do prvej skupiny zaraďujeme tie deriváty, ktoré majú iba redukovanú podobu: *Alžbetin Dvor, Alexandrov Dvor, Ladislavov Dvor, Ľudvikov Dvor — Dvorčan, Dvorčanka, dvorský; Babulicov Vrch, Černochov Vrch, Jašov Vrch — Vršan, Vršianka, vršiansky; Babin Potok, Dancov Potok — Potočan, Potočanka, potocký; Amadeove Kračany, Kľučiarove Kračany, Kynceľove Kračany — Kračanec, Kračianka, kračiansky; Jakubova Voľa, Jurkova Voľa, Juskova Voľa — Voľan, Volianka, voliansky; Bellova Ves, Janova Ves — Vešťan, Vešťanka, veský; Janova Lehota, Beňova Lehota — Lehoťan, Lehoťanka, lehotský; Bartošova Lehôtka, Kašova Lehôtka — Lehôtčan, Lehôtčanka, lehôtčanský* i *lehôtsky; Benkova Pôtoň — Pôtončan, Pôtončanka, pôtonský; Gregorova Vieska — Viešťan, Viešťanka, viešťanský; Hurbanova Dolina — Dolinčan, Dolinčanka, dolinský; Imrov Kopec — Kopčan, Kopčianka, kopčiansky; Mikulášov Sad — Sadčan, Sadčanka, sadský; Mojšova Lúčka — Lúčan, Lúčanka, lúčanský.*

Do druhej skupiny zaraďujeme deriváty, ktoré majú redukovanú podobu obyvateľského mena, adjektívna podoba derivátov je neredukovaná i redukovaná (sú to dvojtvary): *Ďulov Dvor — Dvorčan, Dvorčanka, ďulovodvorský* i *dvorský; Kráľovičove Kračany, Pinkove Kračany — Kračanec, Kračianka, kráľovičovokračiansky* i *kračiansky, pinkovokračiansky* i *kračiansky; Kráľova Lehota, Mníchová Lehota, Pavčina Lehota — Lehoťan, Lehoťanka, kráľovolehotský* i *lehotský, mníchovolehotský* i *lehotský, pavčinolehotský* i *lehotský; Dulova Ves, Pavlova Ves — Vešťan, Vešťanka, duloveský* i *veský, pavloveský* i *veský; Vidov Vrch — Vršan, Vršianka, vidovovršiansky* i *vršiansky; Kardošova Vieska — Viešťan, Viešťanka, kardošovoviešťanský* i *viešťanský; Kunova Teplica — Tepličan, Tepličanka, kunovoteplický* i *teplický; Paština Závada — Závadčan, Závadčanka, paštinozávadský* i *závadský.*

Do tretej skupiny zaraďujeme tie deriváty od príslušných miestnych názvov, ktoré majú popri neredukovaných derivátoch obyvateľských mien a popri neredukovaných adjektívnych derivátoch aj redukované obyvateľské mená a adjektívne deriváty: *Hurbanova Ves — Hurbanovovešťan* i *Vešťan, Hurbanovovešťanka* i *Vešťanka, hurbanovoveský* i *veský; Hrabová Roztoka — Hrabovoroztočan* i *Roztočan, Hrabovoroztočanka* i *Roztočanka, hrabovoroztocký* i *roztocký; Jedľové Kostoľany — Jedľovokostoľanec* i *Kostoľanec, Jedľovokostolianka* i *Kostolianska, jedľovokostoliansky* i *kostoliansky; Krížová Ves — Krížovešťan* i *Vešťan, Krížovovešťanka* i *Vešťanka, krížoveský; Krížový Dvor — Krížovodvorčan* i *Dvor-*

čan, Krížovodvorčanka i *Dvorčanka, krížovodvorský* i *dvorský; Rožňová Neporadza — Rožňovoneporadžan* i *Neporadžan, Rožňovoneporadžanka* i *Neporadžanka, rožňovoneporadský* i *neporadský; Rožňové Milice — Rožňovomiličan* i *Miličan, Rožňovomiličanka* i *Miličanka, rožňovomilický* i *milický; Ružová Osada — Ružovoosadčan* i *Osadčan, Ružovoosadčanka* i *Osadčanka, ružovoosadský* i *osadský, Trhová Hradská — Trhovohradšťan* i *Hradšťan Trhovohradštianka* i *Hradštianka, trhovohradštiansky* i *hradštiansky; Trhové Mýto — Trhovomýťan* i *Mýťan, Trhovomýťanka* i *Mýťanka, trhovomýtsky* i *mýtsky; Somorová Ves — Somorovešťan* i *Vešťan, Somorovešťanka* i *Vešťanka, somoroveský* i *veský.* Neredukované obyvateľské mená od miestneho názvu *Somorová Ves* majú podobu *Somorovešťan, Somorovešťanka,* ale adjektívny neredukovaný derivát má podobu *somoroveský.* Neredukované substantívne deriváty a adjektívny derivát navrhujeme zjednotiť v podobe *Somorovovešťan, Somorovovešťanka, somorovoveský.*

Od dvoch miestnych názvov skúmaného typu sa v SSJ VI uvádzajú iba neredukované deriváty: *Dačov Lom — Dačovlomčan, Dačovlomčanka, dačovlomský; Karlova Ves — Karlovešťan, Karlovešťanka, karloveský.* Obyvateľské meno a príslušné príd. meno od miestneho názvu *Dačov Lom* nemajú spájací vokál *-o-*. Príslušné deriváty by mali mať podobu *Dačovolomčan, Dačovolomčanka, dačovolomský.*

3. Z prehľadu vidíme, že v SSJ VI sa pri kodifikácii obyvateľských mien a príslušných prídavných mien od dvojslovných miestnych názvov typu *Janova Ves, Dulova Ves, Hurbanova Ves* nepostupovalo rovnako. Pri kodifikácii obyvateľských mien a príďavných mien od miestnych názvov typu *Alexandrov Dvor, Ďulov Dvor, Krížový Dvor* atď. treba podľa nášho názoru uvádzať príslušné deriváty v neredukovanej i redukovanej podobe, aby sa dosiahla rovnomernosť a úplnosť v tvorení týchto derivátov.

J. Jacko

Ako rozdeľovať zložené slová na mieste spojovníka. — V Pravidlách slovenského pravopisu (11 vyd., 1971, s. 102) sa uvádzajú viaceré typy zložených slov, napr. *Gregor-Tajovský, Rakúsko-Uhorsko, Sliač-kúpele, Bratislava-mesto, biele-modro-červený, poľsko-československý, technicko-hospodársky, cupi-dupi, voľky-nevoľky, krížom-krážom, marxizmus-leninizmus, učiteľ-priekopník* a pod. Tieto zložené slová sa píšu so spojovníkom, ktorý sa dáva medzi jednotlivé časti zloženého slova. (Poznamenávame, že medzi uvedenými príkladmi sa nedopatrením vyskytuje aj prídavné meno *revolučno-demokratický* so spojovníkom, pretože toto zložené prídavné meno je toho istého typu ako prídavné mená *bansko-bystrický, ľudovodemokratický, národnooslobodzovací* a pod., ktoré sú utvorené z tzv. združených pomenovaní. Prídavné meno *revolučnodemokratický* treba písať bez spojovníka, lebo vzniklo z určovacieho spojenia *revolučný demokrat* — porov. aj DVONČ, L.: K pravopisu a významu slov *revolučnodemokratický* a *revolučno-demokratický.* Slovenská reč, *30,* 1965, s. 250—252. — Na rozdiel od L. Dvonča zložené príd. meno *revolučno-demokratický* — so spojovníkom — nepokladáme v jazyku za reálne, lebo koordinatívna syntagma *revolučný a demokratický* je síce možná, ale je významovo rozporná).

O rozdeľovaní slov tohto typu a práve na mieste spojovníka nie sú v Pravidlách slovenského pravopisu nijaké inštrukcie (porov. odsek o rozdeľovaní slov

na s. 34—35). To značí, že sa majú rozdeľovať zvyčajným spôsobom ako hociktoré iné zložené slovo, v ktorom sa medzi jednotlivými časťami zloženiny spojovník nepíše. Rovnako nijaké pravidlá v tomto smere nepodáva ani Príručka slovenského pravopisu pre školy J. Oravca a V. Lacu (napr. v 1. vyd. z roku 1973). O tom, ako rozdeľovanie týchto zložených slov na mieste spojovníka možno realizovať v bežnej praxi, dozvedáme sa vlastne iba z praxe rozdeľovania zložených slov priamo v texte Pravidiel. Tak napr. na s. 102 sa zložené slovo *voľky-nevoľky* rozdeľuje tak, že prvá časť zloženiny sa na konci riadka píše so spojovníkom *(voľky-)*, druhá časť zloženiny na začiatku druhého riadka bez spojovníka *(nevoľky)*. V Pravidlách slovenského pravopisu sa takto rozdeľuje aj zloženina *trma-vrma* (na tej istej strane). V Praktickej príručke slovenského pravopisu pre školy je na s. 156 v rozdeľovaní zložených slov taká istá prax: napr. zložené slovo *sovietsko-československý* sa rozdeľuje tak, že časť *sovietsko-* ostáva so spojovníkom na konci jedného riadka, časť *československá (zmluva)* na začiatku druhého riadka bez akéhokoľvek náznaku o tom, že by tu mal byť umiestnený aj spojovník. Z toho by sme mohli usúdiť, že pri rozdeľovaní zložených slov tohto typu spojovník ako rozdeľovacie znamienko používajúce sa bežne na označenie rozdelenia slov na konci riadka a spojovník naznačujúci spojenie dvoch častí zloženého slova splývajú a graficky sa označujú jedným znakom. V takých zložených slovách, ako sú napr. *trma-vrma, voľky-nevoľky, marxizmus-leninizmus* a pod., o ktorých vieme, že sa medzi ich jednotlivými časťami píše spojovník, tento spôsob rozdeľovania slov by nemusel vzbudzovať nijaké pochybnosti. Situácia sa však komplikuje pri rozdeľovaní takých zloženín, ktoré sa skladajú z tých istých časti, ale raz sa medzi nimi spojovník píše, raz nie, napr. pri rozdeľovaní prídavných mien *československý (priemysel)* a *česko-slovenský (slovník)*. Podľa úzu Pravidiel slovenského pravopisu sa pri rozdeľovaní týchto prídavných mien na mieste spojovníka pravopisný rozdiel medzi týmito prídavnými menami stráca, lebo rovnakým spôsobom sa na konci riadka rozdeľuje prídavné meno *československý (česko-* na konci jedného riadka, *slovenský* na začiatku druhého riadka) i prídavné meno *česko-slovenský (česko-* v jednom riadku, *slovenský* v druhom riadku). Pri takomto spôsobe rozdeľovania zložených slov spomínaného typu sa spojovník zo zloženého slova stráca.

Takú prax rozdeľovania zložených slov so spojovníkom sme našli napr. aj v preklade knihy L. Elekesa Ponímanie dejín v buržoáznej vede a kultúre (1. vyd. Prel. M. Zágoršeková. Bratislava, Nakladateľstvo Pravda 1980). Išlo o rozdeľovanie slov *vedecko-technický, marxizmus-leninizmus, trma-vrma*. Na túto prax rozdeľovania slov na konci riadka (tak, že na konci riadka ostáva prvá časť zloženiny s príslušným spojovníkom vo funkcii rozdeľovacieho znamienka a v druhom riadku je uvedená druhá časť zloženiny bez príslušného spojovníka) sme upozornili na jednom seminári s redaktormi nakladateľstva a poukázali sme na to, že spojovník, ktorý spája obidve časti zloženého slova, pri takomto spôsobe rozdeľovania sa zo slova stráca.

Aby sa spojovník v zloženom slove (napr. *vedecko-technický*) pri rozdeľovaní tohto zloženého slova na konci riadka na mieste spojovníka nestratil, odporúčali sme postupovať takto: na konci riadka treba uviesť prvú časť zloženého slova so spojovníkom *(vedecko-)* a na začiatku druhého riadka druhú časť zloženého slova, ale so spojovníkom *(-technický)*. Takáto prax rozdeľovania zložených slov sa realizuje už viac rokov napr. v našom časopise. Bolo by potrebné, aby sa

s touto praxou oboznámili všetky redakcie a vydavateľstvá a aby sa na príslušnom mieste kodifikovala aj v budúcich vydaniach zrevidovaných Pravidiel slovenského pravopisu.

Napokon ešte jedna poznámka. Je zaujímavé, že i napriek absencii akejkoľvek zmienky o rozdeľovaní spomínaných zložených slov v Príručke slovenského pravopisu pre školy spôsob rozdeľovania slov, ktorý tu odporúčame, uplatnil aj J. Oravec vo svojej časti Príručky slovenského pravopisu pre školy na s. 157 v ods. 6 pri zložení *zubami-nechtami* (v riadku na konci je časť *zubami-* s rozdeľovacím znamienkom, v druhom riadku na začiatku je druhá časť *-nechtami* s príslušným spojovníkom). To značí, že odporúčaná prax pri rozdeľovaní zložených slov na mieste spojovníka má už isté zázemie v praxi a že nič neprekáža tomu, aby sa začala používať v celom rozsahu. Takúto prax v rozdeľovaní slov na mieste spojovníka odporúča aj F. Sabol v článku Rozdeľovanie slov, Nedeľná Pravda, 23. 4. 1982.

F. Kočiš